

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

БІЖЕНЦІ З УКРАЇНИ: ХТО ВОНИ, СКІЛЬКИ ЇХ ТА ЯК ЇХ ПОВЕРНУТИ?

ФІНАЛЬНИЙ ЗВІТ

ПІДГОТУВАЛИ:

Дарія Михайлишина, старша економістка ЦЕС, аспірантка Болонського університету

Максим Самойлюк, економіст ЦЕС

Марія Томіліна, молодша економістка ЦЕС

Керівник проекту: Гліб Вишлінський, виконавчий директор ЦЕС

ДАТА:

29 серпня, 2023

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
- Вільна та чесна конкуренція
- Менша роль держави за підвищення її ефективності
- Інформаційна прозорість та свобода слова
- Верховенство права та захист приватної власності
- Здорові та стабільні державні фінанси
- Економіка, що створена на засадах знань.

По докладнішу інформацію про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій: тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua.

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та стежити за нами у соціальних медіа facebook.com/cesukraine чи twitter.com/ces_ukraine.

Дослідження було проведено за підтримки Міжнародного Фонду “Відродження”.

ЗМІСТ

1. Головне	5
2. Вступ	7
3. Ситуація з українцями за кордоном	9
3.1. Методологія	9
3.2. Скільки українців виїхало за кордон?	10
3.2.1. Дані щодо статусу тимчасового захисту або його еквіваленту	10
3.2.2. Перетини кордону	12
3.2.3. Скільки загалом українців втекли від війни за кордон?	14
3.2.4. Що буде далі?	14
3.3. Хто саме виїхав з України та куди?	16
3.3.1. Хто саме виїхав з України та куди станом на листопад 2022	16
3.3.2. Зміни демографічних показників станом на травень 2023 року	22
3.3.3. Демографічна структура українських біженців в окремих країнах	24
3.4. Політики щодо українських біженців в країнах Європи	27
3.5. Особливості різних країн щодо підтримки біженців	30
3.5.1. Ситуація станом на листопад 2022 року	30
3.5.2. Ситуація станом на травень 2023 року	38
3.6. Портрети біженців	40
4. Повернення українських біженців	49
4.1. Огляд літератури про повернення біженців	49
4.2. Чи планують українці повертатись?	52
4.2.1. Чи планували українці повертатись станом на листопад 2022 року?	52
4.2.2. Чи готові Українці повертатись: Регресійний аналіз	59
4.2.3. Чи готові українці повертатись станом на травень 2023 року?	62
4.3. Скільки українців повернеться?	66
4.3.1. Ситуація станом на кінець 2022 року	67

4.3.1.1. Скільки українців повернеться: загальні цифри	67
4.3.1.2. Скільки ще виїде по війні?	70
4.3.2. Хто саме повернеться, а хто залишиться?	72
4.3.2.1. Демографічні втрати	78
4.3.2.2. Як це вплине на економіку України?	80
4.3.3. Ситуація станом на червень 2023 року	81
4.3.3.1. Загальні цифри та методологія.....	81
4.4. Ставлення європейців до біженців із України.....	84
4.4.1. Ситуація станом на листопад 2022 року	84
4.4.2. Ситуація станом на травень 2023 року	87
4.5. Адаптація українців до ринку праці ЄС	88
4.5.1. Огляд досліджень щодо освіти та залученості до ринків праці ЄС українських біженців	88
4.5.2. Ситуація з працевлаштуванням українських біженців станом на листопад 2022 року	90
4.5.3. Вплив українських біженців на економіки країн, що їх приймають	93
4.5.4. Ситуація з працевлаштуванням українців станом на травень 2023 року	95
4.6. Чи планують українські біженці мігрувати далі?	96
5. Висновки та рекомендації	98
5.1. Висновки.....	98
5.2. Рекомендації.....	99
6. Додаток 1: Змінні в кластерному аналізі.....	102
7. Додаток 2: результати кластерного аналізу в діаграмах.....	111
8. Додаток 3: Зміни до записки	117

1. ГОЛОВНЕ

У фінальному звіті в рамках проєкту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики» ми визначили, скільки українців виїхало за кордон після початку повномасштабного вторгнення росії, ким є ці люди, скільки з них повернеться до України та якими будуть економічні наслідки від того, що не всі повернуться. Для цього ми використали дані двох хвиль соціологічних опитувань, проведених дослідницькою агенцією Info Sapiens у листопаді–грудні 2022 та квітні–травні 2023 років на замовлення Центру економічної стратегії, а також інформацію із відкритих джерел.

За нашими розрахунками, станом на кінець червня 2023 року за кордоном через війну перебуває 5,6–6,7 млн українців. Це на 0,3–0,5 млн більше, ніж за оцінками, представленими у проміжному звіті цієї записки (станом на кінець 2022 року, їх кількість складала 5,3–6,2 млн осіб). Це стало наслідком ударів по енергосистемі України взимку 2022–23 років, посилення ракетних атак у травні на міста України, а також підриву Каховської ГЕС на початку червня 2023 року.

Переважає більшість біженців – це жінки (найбільшою є частка жінок у віці 35–49 років – 18%) та діти. Згідно з даними Європейської служби статистики, станом на травень 2023 року, найбільша частка українських біженців перебуває в Німеччині (27%) та Польщі (24%). Значна частка українських біженців втратила велику частину своїх доходів після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, частка біженців, яким вистачало на базові та дорогі речі, скоротилася з 27,8% до війни до 6% станом на травень 2023 року. Водночас, частка тих, кому вистачало лише на їжу, зросла до 24,6% станом на травень 2023 року – це на 16,3 п.п. більше, ніж до війни.

Далі у звіті ми розглянули перспективи повернення українців з-за кордону. Проаналізувавши міжнародний досвід, ми визначили, що ключовими чинниками у повернення біженців додому після завершення конфлікту є безпека; наявність житла, куди можна повернутися; можливість заробляти на життя; порівняння загальних умов життя вдома та в країні їх перебування.

Згідно з опитуванням Info Sapiens на замовлення ЦЕС, переважна кількість українців (63%), які зараз перебувають за кордоном, планують повернутися до України. Проте ми не впевнені, що всі вони насправді повернуться. Насамперед, що довше триватиме війна, то більше українців адаптуються до життя за кордоном. Крім цього, деякі українці (6,8%) вважають, що перспективи для їхніх дітей є кращими за кордоном. Також люди, які виїхали із зони бойових дій, можуть не мати куди повертатися. Тож їхнє повернення залежатиме від того, як швидко відбудовуватимуть їх регіони або ж чи надаватимуть їм підтримку для переїзду в інші регіони України.

Крім цього, ми зробили регресійний аналіз факторів, які корелюють із поверненням українських біженців. Його результати показують, що поточний статус зайнятості є важливим чинником. Менш схильними до повернення є студенти іноземних навчальних закладів (на 68% менш схильні, ніж респонденти, які не є студентами) та люди, що не працюють, але активно шукають роботу (на 45%, ніж ті, що не працюють і не шукають). Це може бути пов'язано з адаптацією до життя країни перебування та перспективами майбутнього. До того ж, значущим виявився вплив доходу: люди з високим доходом до війни більш схильні до повернення, тоді як ті, які мають високий рівень доходу зараз, – менш схильні.

За допомогою кластерного аналізу ми виокремили чотири групи біженців. Перша група (25% від усіх біженців) – це класичні біженці: переважно жінки середнього віку з дітьми, які виїхали до Польщі.

Вони не є дуже адаптованими до життя за кордоном, оскільки 41% українців з цієї групи ніколи раніше не були за кордоном. До того ж, вони переважно жили в населених пунктах, які перебували поза зоною бойових дій, але потерпали від ракетних обстрілів (Центральна та Західна Україна, а також Одеська область). Відповідно, основною причиною виїзду за кордон були побоювання за власну безпеку. Друга група (29% від усіх біженців) – це квазітрудова мігранти, які виїхали за кордон не тільки через війну, а й для роботи. Вони є найбільш адаптованими до життя за кордоном, скільки 25% людей цієї групи вже мали досвід роботи за кордоном. Також, для цієї групи зовнішні фактори – як бойові дії, так і політика української держави – найменше впливатимуть на їх рішення щодо повернення до України. Третя група (29% від усіх біженців) – це професіонали, особи, які переважно працюють за спеціальністю та менше готові працювати не за нею. Також, до війни вони часто мали власний бізнес. Ця група є більш лояльною до України та частіше, ніж інші, планує повернутися в Україну. Четверта група (16% від усіх біженців) – це люди із зони бойових дій, українці, які найбільше постраждали від війни. Люди з цього сегменту найбільш готові робити кроки для адаптації за кордоном. Водночас вони також висловлюють найбільшу готовність до повернення в інший регіон України, якщо повернутися до їхнього рідного буде неможливо. Їх рішення щодо повернення залежатиме від створених умов для цього.

За нашими розрахунками, за різними сценаріями за кордоном можуть залишитись **від 1,3 млн до 3,3 млн українців. Це на 0,4–0,6 млн осіб більше, ніж ми розраховували станом на грудень 2022 року.** Така зміна є наслідком довшої тривалості воєнних дій та подальшої адаптації біженців до життя за кордоном. Неповорнення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 2,7% до 6,9% свого ВВП щороку.

Наприкінці звіту ми пропонуємо рекомендації, які можуть стимулювати українських біженців повернутися до України. Вони полягають у:

- співпраці з країнами ЄС щодо повернення українців після війни; швидкій післявоєнній відбудові постраждалих регіонів;
- наданні допомоги людям із постраждалих та окупованих регіонів на час відбудови; розвитку державно-приватного партнерства;
- збільшенні ресурсів на комунікацію зі співвітчизниками за кордоном через дипломатичні представництва;
- спрощенні реінтеграції дітей до навчання в українських школах та вступу українських випускників іноземних шкіл до українських ВНЗ;
- відкритті ринку праці ЄС для українців після війни.

2. ВСТУП

Це фінальний аналітичний звіт у рамках проєкту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики». Основою цього звіту є дві хвили опитування, проведені дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії. Перша хвиля цього опитування була проведена у листопаді–грудні 2022 року, а друга – у квітні–травні 2023 року. Опитування проводилось у дві хвили, щоб зрозуміти, як змінилось становище українських біженців за цей час, а також як змінились їхні наміри щодо повернення. Детальніше методологія опитування описана у розділі 3.1.

У лютому 2023 року ми публікували перший звіт, заснований на першій хвилі опитування та інших джерелах даних, щоб показати ситуацію із українськими біженцями станом на кінець 2022 року, а також зібрати коментарі щодо покращення нашого дослідження. Цей звіт заснований на проміжній версії, однак до нього була додана додаткова інформація на основі другої хвилі опитування та інших джерел даних. Усі зміни до звіту порівняно із проміжною версією показані у Додатку 3.

У цьому звіті ми продовжуємо шукати відповідь на питання: скільки українців виїхало за кордон після початку повномасштабного вторгнення росії, ким є ці люди, скільки із них повернеться до України та якими будуть економічні втрати від того, що не всі повернуться. У дослідженні ми використовуємо дані соціологічних опитувань та глибинних інтерв'ю, проведених дослідницькою агенцією Info Sapiens на наше замовлення, а також інформацію із відкритих джерел.

У першій частині ми намагаємось зрозуміти, якою зараз є ситуація з українськими біженцями.¹ Спершу спробуємо з'ясувати, скільки українців виїхало за кордон. За нашими оцінками, станом на кінець червня 2023 року, близько 4,3–5,4 млн громадян України вимушено перебували за кордоном (окрім росії та Білорусі), і близько 1,3 млн українців перебували в росії.

Далі ми розглянули питання про те, ким є ті українці, які виїхали, де вони зараз мешкають та якими є умови їхнього життя, після чого описали політику різних країн щодо допомоги українцям, які виїхали, та особливості надання допомоги у різних країнах. Ми також порівнюємо умови життя українських біженців в листопаді 2022 року та травні 2023 року. В наступному розділі ми наводимо результати проведеного нами кластерного аналізу, за допомогою якого ми виділили серед українських біженців чотири групи.

У розділі 4 звіту ми розглянули перспективи повернення українців з-за кордону. Спершу ми проаналізували наявну літературу щодо факторів, які впливали на повернення біженців у попередніх війнах та конфліктах. Окрему увагу ми приділили прикладу біженців із Боснії і Герцеговини, оскільки він найбільш подібний до українського. Після цього проаналізували дані опитування Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії щодо намірів українських біженців повернутись до України: хто саме планує повернутись, коли та які фактори можуть вплинути на рішення про повернення.

У звіті також представлені результати наших розрахунків щодо того, скільки українців можуть повернутися до України після війни, а скільки – виїхати додатково. Ми також оцінюємо вікову структуру українців, які повернуться, та тих, які залишаться за кордоном, а також розглядаємо їх

¹ У цій записці ми використовуємо терміни "біженці" та "переселенці" як синоніми. Під словом "біженці" ми маємо на увазі усіх українців, які виїхали за кордон через війну, а не лише тих, які оформили статус біженця.

розподіл за рівнем освіти та довоєнним статусом зайнятості. Ми також аналізуємо, як виїзд і повернення українських біженців може вплинути на економіку України.

Далі ми детальніше розглядаємо фактори, які можуть вплинути на рішення українців повернутися. Спершу ми зіставляємо різні дані щодо ставлення місцевих жителів до українських біженців та аналізуємо, як ставлення до біженців змінилось з часом. В окремому розділі досліджуємо такий фактор, як здатність українців адаптуватися на місцевих ринках праці з метою покращення перспектив подальшого працевлаштування. Ми також аналізуємо, чи схильні українці переїжджати до інших країн, якщо вони не готові повертатись до України. Наприкінці коротко викладено результати дослідження та рекомендації щодо інструментів державної політики, які Україна може використати, щоб стимулювати біженців повертатися.

3. СИТУАЦІЯ З УКРАЇНЦЯМИ ЗА КОРДОНОМ

3.1. МЕТОДОЛОГІЯ

У цьому дослідженні ми використовуємо дані соціологічного опитування, проведеного дослідницькою агенцією Info Sapiens на наше замовлення. Перша хвиля опитування була проведена у листопаді 2022 року. Було опитано 1003 українці, які на той момент перебували за кордоном (окрім росії та Білорусі).

Для забезпечення репрезентативності використовувався випадковий відбір українських абонентів мобільного зв'язку в роумінгу та географічні квоти розподілу українців за кордоном, що засновуються на даних компанії Київстар щодо своїх абонентів.

Опитування проводилось онлайн: потенційним респондентам, які перебували за кордоном, було надіслано посилання на онлайн-анкету.

Опитування було проведено за допомогою сервісу таргетованих розсилок повідомлень від мобільного оператора «Київстар»²: було надіслано SMS із посиланням на опитувальник. Потенційні респонденти, які отримали SMS, обиралися у випадковий спосіб серед абонентів «Київстар», які перебували за кордоном на момент проведення опитування.

Друга хвиля опитування проводилась у квітні–травні 2023 року, було опитано 404 респонденти. Із них 213 респондентів брали участь і в першій хвилі дослідження, а 191 – лише у другій хвилі. Опитування знову проводилось онлайн: респондентам першої хвилі, які залишили свої контакти, було надіслано запрошення знову пройти опитування та посилання на онлайн-анкету.

Рекрутинг інших респондентів проводився за допомогою SMS розсилки з посиланням на онлайн-анкету. Задля забезпечення репрезентативності опитування в другій хвилі опитування були використані географічні квоти розподілу українців за кордоном, що засновуються на даних Європейської служби статистики.³

Ми також використовували інформацію, отриману в результаті глибинних інтерв'ю з українськими біженцями, які для нас провела Info Sapiens у вересні–жовтні 2022 року. Було проведено 15 інтерв'ю: 5 із українцями, які зараз перебувають у Німеччині, 4 – у Польщі, 3 – у Чеській Республіці та по одному інтерв'ю в Італії, Іспанії та Франції. На Рисунку 1 наведено слова, які найчастіше вживались у глибинних інтерв'ю.

Крім цього, у дослідженні використовуються дані з відкритих джерел: наприклад, офіційні дані різних країн щодо того, скільки українців перетнули кордон після 24 лютого 2022 року, скільки українців оформили статус тимчасового захисту, а також дані інших соціологічних опитувань та досліджень.

Детальніше ці дані описані у тих розділах, де вони використовуються.

² SMS розсилки від аналітиків Київстар. [Link](#)

³ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. [Link](#).

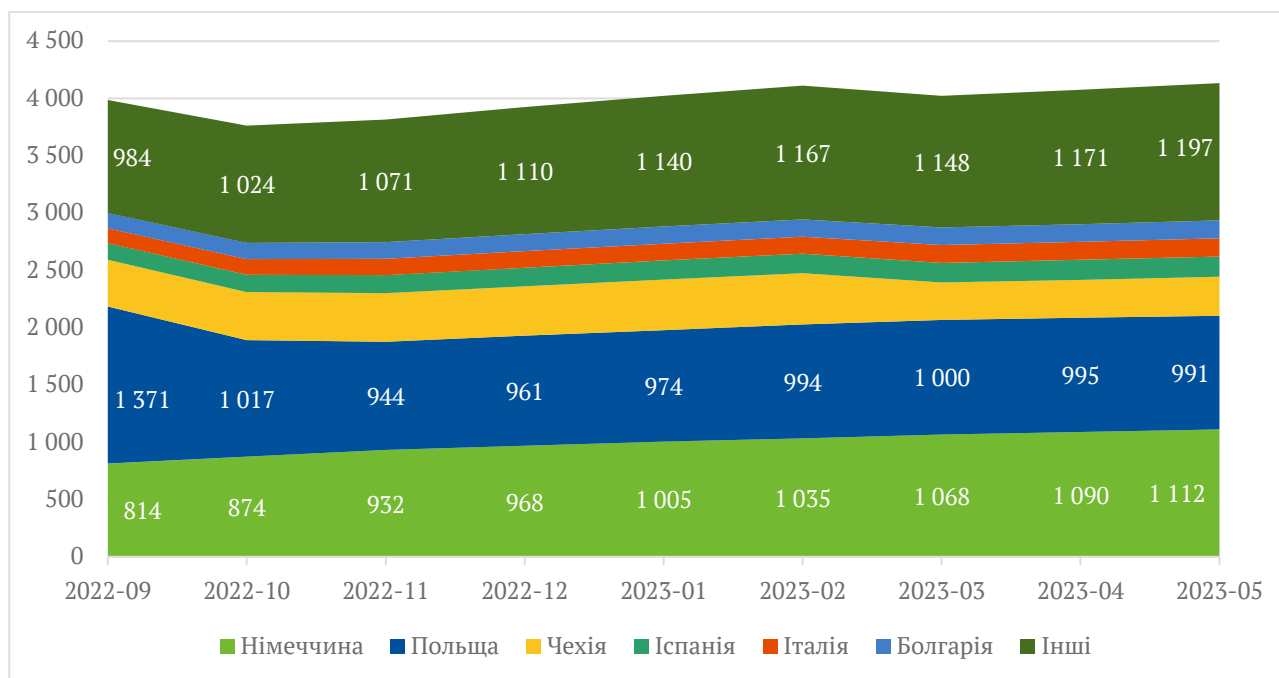
лише кількість заявок, поданих на статус тимчасового захисту або інші форми захисту, як наприклад, статус біженця.

Тобто не враховувався той факт, що велика кількість українців повернулись назад до України або ж переїхали в іншу країну. Натомість зараз дані УВКБ ООН спираються на дані від Європейської служби статистики та відображають лише кількість активних заявок на статус тимчасового захисту (чи інші форми захисту).

Водночас і в цих даних є недоліки: наприклад, дані по Франції є неповними, адже там дітям не потрібно подаватись на статус тимчасового захисту, тому ці дані не враховують дітей, які виїхали до Франції. Також у різних країнах політика щодо ануляції статусу тимчасового захисту для людей, що повернулись до України, є різною. Наприклад, у Польщі цей статус анулюється автоматично для усіх, хто повернувся до України та залишився там на понад 30 календарних днів.⁶ В інших країнах, наприклад в Італії, люди, які повертаються до України, не скасувавши статус тимчасового захисту, продовжують вважатись біженцями. Тож для того, щоб точніше оцінити кількість біженців за кордоном, потрібно проаналізувати і альтернативні джерела даних.

Цікавим є й розподіл за країнами перебування (Рисунок 2). З початку повномасштабного вторгнення найбільше українців виїхали до Польщі. Однак з часом кількість українців, які перебували в Польщі, зменшувалась, а кількість тих, що виїхали в Німеччину, навпаки, збільшувалась.

Рисунок 2. Зміна географічного розподілу українських біженців у країнах ЄС, тис. осіб

Джерело: Європейська служба статистики⁷

⁶“Як українцям відмовитись від тимчасового захисту при виїзді з Польщі: алгоритм дій.” Visit Ukraine. Today. Травень 10, 2023. [Link](#).

⁷ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex. Eurostat. [Link](#).

Станом на травень 2023 року в Німеччині перебувало близько 1,1 млн українців, тоді як у Польщі – лише 990 тис. Іншими країнами з великою кількістю українських біженців станом на березень 2023 року є Чехія (340 тис.), Іспанія (178 тис.), Італія (158 тис.) та Болгарія (157 тис.).

Поза Європою найбільшими країнами за кількістю прийнятих з початку повномасштабного вторгнення українців є США та Канада: станом на 1 липня 2023 року в Канаді перебували близько 234,5 тисяч українців, а в США – близько 280 тисяч станом на 21 березня 2023 року.

Також велика кількість українців з різних причин, у тому числі через насильний вивіз, потрапили до росії, й оцінити їх справжню кількість складно. УВКБ ООН надає дані від офіційних російських джерел, які стверджують, що 2,9 млн українців перетнули кордон з росією станом на 3 жовтня 2022 року.

Але варто зауважити, що дані з російських офіційних джерел не завжди є правдивими. Наприклад, ці дані стверджують, що всі українці, які опинились на території росії, там і залишились. Натомість насправді багато із них згодом виїхали на територію інших країн (про це нижче).

Разом з тим, за даними ООН, що спираються на дані офіційних російських джерел, наразі на території росії перебувають близько 1,3 млн українців. Схожі розрахунки наводить і російський комітет «Громадянська співпраця», засновуючись на даних грошових виплат українцям.⁸

Таким чином, за джерелом реєстрації в країнах перебування загальна кількість українців, що виїхали (чи були вивезені) за кордон через війну, становить **6,8 млн осіб**.

Однак дані щодо офіційної кількості зареєстрованих біженців можуть бути неточними: багато українців, які виїхали з країни після 24 лютого, встигли повернутись додому або переїхати до іншої країни.

За оцінкою Міжнародної організації міграції, станом на 25 травня 2023 року, 1,1 млн українців повернулись з-за кордону (з них 87% – з країн ЄС).⁹ Велика частина з них могла не пройти необхідні процедури для відмови від тимчасового захисту у Європі, тож вони можуть далі вважатись біженцями в такій статистиці. Відповідно до цього, дані можуть надавати дещо завищену кількість українців у країнах Європи.

3.2.2. ПЕРЕТИНИ КОРДОНУ

Інше джерело даних, яке можна використати, – кількість перетинів кордону з України та в Україну. Якщо з України виїхало більше людей, ніж повернулось, ми можемо припустити, що решта залишились за кордоном. Дані щодо перетину кордону доступні як від української Державної прикордонної служби, так і від прикордонних служб сусідніх країн.

УВКБ ООН надає дані перетину кордону від офіційних структур країн, що мають спільний кордон з Україною (Польща, Словаччина, Молдова, Румунія та Угорщина). За цими даними, станом на 30 червня 2023 року, з 24 лютого 2022 року з України виїхало 20,7 млн людей, а в'їхало в Україну – 16,9 млн.¹⁰

⁸ “How many refugees from Ukraine are there in russia?” Комітет “Гражданское Содействие.” March 10, 2023. [Link](#).

⁹ “Ukraine - Returns Report - General Population Survey Round 13 (June 2023).” ІОМ, Україна. July 19, 2023. [Link](#)

¹⁰ Не враховуючи людей, які перетинали кордон України з Білоруссю чи росією.

Варто зазначити, що кордон перетинають не лише біженці, а й багато інших людей: волонтери, люди, що їдуть у відрядження, задля торгівлі, у відпустку, тощо. Тому, щоб оцінити кількість біженців, потрібно дивитись саме на різницю між виїздами та в'їздами в Україну, а не на абсолютну кількість виїздів.

Однак, на жаль, УВКБ ООН надає дані лише про перетин кордону із України в Угорщину, але не дані про перетин кордону із Угорщини в Україну. Якщо припустити, що частка українців, які повертались з Угорщини в Україну, є приблизно такою ж, як і частка українців, які повертались в Україну з Польщі, Словаччини та Румунії, можемо підрахувати, що з Угорщини до України повернулось приблизно 2,4 млн українців.

Таким чином, за таким методом оцінки за кордоном (враховуючи наші власні підрахунки щодо перетину кордону з Угорщини в Україну) залишається близько **3,8 млн українців**.

Основним недоліком даних УВКБ ООН є те, що вони не враховують українців, які були змушені виїжджати з окупованих територій в Європу через росію. Скільки людей могло в'їхати в Європу через росію? Це важко підрахувати точно, але ми можемо зробити дуже приблизну оцінку.

За даними УВКБ ООН (на основі російських даних), кордон з України до росії чи Білорусі перетнули близько 2,9 млн українців у період між 24 лютого та 3 жовтня 2022 року. Однак, як зазначалось вище, в росії наразі залишається близько 1,3 млн українців.

Таким чином, решта 1,6 млн могли виїхати з росії через територію інших країн (як-от Грузія, Естонія, Латвія, Фінляндія). Хоча ці країни не надають детальної статистики, скільки українців в'їхало на їхню територію з росії, інколи такі цифри з'являються у ЗМІ чи аналітичних звітах.

Наприклад, станом на 15 листопада 2022 року, понад 230 тис. українців потрапили в Латвію через росію та Білорусь.¹¹ За даними українського консула, станом на жовтень 2022 року, до Грузії прибули понад 160 тисяч українців.¹² До Естонії, станом на жовтень 2022 року, в'їхали близько 100 тисяч українців.¹³ Таким чином, загалом до Європи з росії могли в'їхати від 0,5 млн до 1,6 млн українців.

Тож загалом у країнах Європи (та інших країнах світу, куди українці могли згодом виїхати з Європи) залишається **4,3–5,4 млн українців**.

Альтернативним джерелом даних про перетин кордону є дані Державної прикордонної служби України (ДПСУ). За цими даними, з 1 березня 2022 по 1 липня 2023 років з України виїхало на 1,6 млн більше осіб, ніж повернулось.

Однак через проблеми із фіксацією перетинів кордону у перші тижні повномасштабного вторгнення, коли велика кількість перетинів кордону не фіксувалась, дані ДПСУ є неповними. Тож у подальшому аналізі ми надаватимемо перевагу даним Агенції біженців ООН.

¹¹ The PCPM Foundation is the first Polish organization to help Ukrainian refugees in Latvia. *rw*. December 28, 2022. [Link](#)

¹² Прищепя, Ярослав. "Складно було слухати їхні історії" – як Грузія приймає українських біженців. *Суспільне Новини*. Жовтень 21, 2022. [Link](#)

¹³ Орбегозо, Мануель. Непростий шлях українських біженців з Росії до Естонії. *Deutsche Welle*. Жовтень 22, 2022. [Link](#)

3.2.3. СКІЛЬКИ ЗАГАЛОМ УКРАЇНЦІВ ВТЕКЛИ ВІД ВІЙНИ ЗА КОРДОНОМ?

Зіставляючи дані із різних джерел, можна зробити висновок, що за кордоном (крім росії та Білорусі) перебувають близько 4,3–5,4 млн українців. Найскладніше оцінити кількість українців, що перебувають на території росії, однак нам здаються найбільш актуальними оцінки у 1,3 млн. Складно оцінити і кількість українців, що були змушені виїжджати до Європи через територію росії.

За нижню межу тут ми беремо оцінки із ЗМІ країн, що мають спільний кордон із росією щодо кількості українців, які в'їхали до них через територію росії.

Верхньою межею тут є різниця між офіційними російськими даними щодо кількості українців, які перетнули кордон з росією після початку повномасштабного вторгнення, та оцінкою щодо кількості українців, які зараз перебувають у росії.

Таким чином, загалом за межами України станом на кінець червня 2023 перебуває **5,6–6,7 млн українців**, що через війну.

Таблиця 1. Кількість українських біженців за кордоном залежно від сценарію

	Нижня межа	Верхня межа
Загальна к-сть українських біженців за кордоном	5,6 млн	6,7 млн
З яких		
К-сть українських біженців у Європі	3,8 млн	3,8 млн
К-сть українських біженців у росії та Білорусі	1,3 млн	1,3 млн
К-сть українських біженців, які виїхали з росії до Європи	0,5 млн	1,6 млн

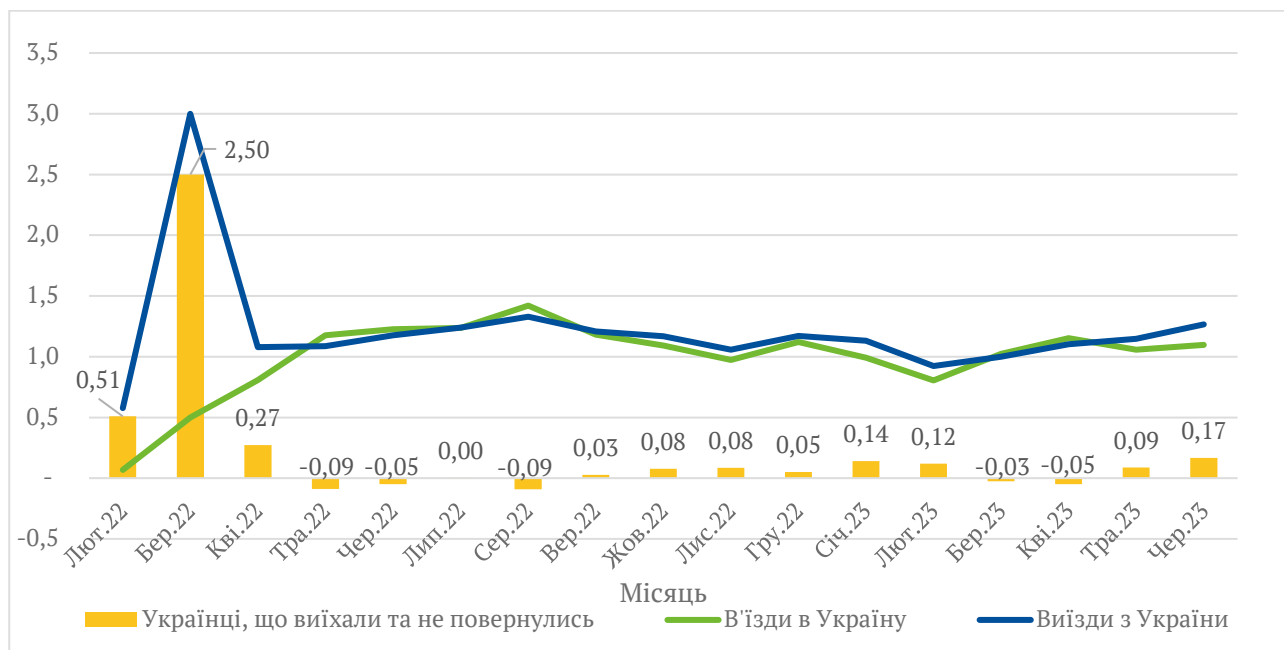
Джерело: УВКБ ООН та інші джерела даних, розрахунки ЦЕС

3.2.4. ЩО БУДЕ ДАЛІ?

Ми можемо проаналізувати динаміку перетинів кордону, щоб зрозуміти – збільшується, зменшується чи залишається стабільною кількість втікачів від війни.

Найбільше українців виїхало за кордон у перші тижні повномасштабного вторгнення: в кінці лютого та на початку березня 2022 року. За березень 2022 року за кордон виїхали 2,5 млн українців – найбільше за час повномасштабного вторгнення.

Рисунок 3. Динаміка перетину кордону України протягом лютого 2022 – червня 2023 року, млн осіб

Джерело: УВКБ ООН, засновано на даних держорганів Польщі, Словаччини, Угорщини та Молдови. Дані по Польщі з 24 лютого 2022 року по 26 червня 2023. Дані по Словаччині з 24 лютого 2022 року по 25 червня 2023. Дані по Румунії з 24 лютого 2022 року по 30 червня 2023. Дані по Молдові у період з 24 лютого по 11 березня 2022 року, взяті з даних Румунії та включають лише тих українців, які виїхали у Румунію через Молдову. З 11 березня 2022 року до 30 червня 2023 дані по Молдові включають усіх українців, що перетинали кордон з Молдовою. Дані перетину кордону з Угорщини до України недоступні. Тож зроблене припущення, що відсоток українців, що повертались з Угорщини в Україну кожного місяця, є середнім відсотком повернення для інших країн ЄС, що мають спільний кордон з Україною.

У квітні 2022 року з України також більше українців виїжджали, ніж повертались (у квітні 2022 року виїхали на 270 тисяч українців більше, ніж повернулись). Однак уже у травні 2022 кількість виїздів сповільнилась, і між травнем та вереснем 2022 року більше людей повертались в Україну, ніж виїжджали з неї.

Після початку інтенсивних обстрілів росією енергетичної інфраструктури України у жовтні 2022 та проблем з енергопостачанням деякі експерти прогнозували нову хвилю біженців із України в Європу.

З одного боку, справді, у жовтні, листопаді та грудні 2022 року з України виїхали більше людей, ніж повернулись, тоді як з травня по серпень повертались більше, ніж виїжджали.

Однак, кількість тих, хто виїхав та не повернувся, у жовтні, листопаді та грудні є відносно невеликою порівняно з хвилею виїздів навесні: у жовтні виїхали та не повернулись 76 тисяч українців, у листопаді – 84 тисячі, а в грудні – 55 тисяч. Ця тенденція посилилася в останні місяці зими – у січні різниця на користь виїздів зросла до 140 тисяч українців, а в лютому їх було 120 тисяч.

Вже навесні 2023 року ситуація змінилася. У березні та квітні повернулися більше, ніж виїхали, що, найімовірніше, було пов'язано з припиненням вимкнень електрики і меншим числом повітряних атак на міста України. Проте вже у травні виїхали на 87 тисяч осіб більше, ніж повернулися. Таким чином, сумарно за весну виїхала за кордон приблизно така ж кількість українців, як і повернулась. Однією з головних причин могла стати активізація ракетних атак вночі, особливо на столицю.

Вже у червні динаміка перетинів між країнами, що мають спільний кордон з Україною, значно зросла. Кількість українців, які виїхали і не повернулися, склала 170 тисяч, що є одним із найвищих показників за останній рік. Це може бути пов'язано з посиленням ракетних атак у травні на міста України, а також із підривом Каховської ГЕС на початку червня. Однак, ймовірно, що велику частину нових перетинів кордону склали люди, які перетинають кордон через початок періоду відпусток та літніх канікул дітей. На це також вказує те, що найсильніше потік перетинів кордону збільшився на кордоні України та Румунії. Саме через Румунію найшвидше добиратись автобусом чи машиною до популярних місць літнього відпочинку в Туреччині, Болгарії чи Греції.

Подальшу ситуацію із поверненням українців влітку 2023 року важко прогнозувати. З одного боку, ракетні атаки продовжуються, тож можна припустити, що це стимулюватиме певну частину українців виїхати (чи не повертатись) з міркувань безпеки. З іншого боку, в європейських країнах, куди виїхали українські біженці, шкільний рік закінчився, і це уможливить повернення українців з дітьми, які планували повернутись, але чекали закінчення шкільного року, щоб не припиняти навчання дітей.

3.3. ХТО САМЕ ВИЇХАВ З УКРАЇНИ ТА КУДИ?

3.3.1. ХТО САМЕ ВИЇХАВ З УКРАЇНИ ТА КУДИ СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2022

Війна прийшла в дім усіх українців, незалежно від статі, віку, місця проживання та рівня доходів. Утім, за результатами опитувань можемо виділити певні особливості: хто саме виїхав з України, до якої країни і чому.

Близько половини усіх українських біженців станом на листопад 2022 року (52%) склали діти. Серед них приблизно однакову частку склали хлопчики та дівчата. Близько 14% від усіх біженців – це діти до 5 років, приблизно стільки ж дітей 6–9 років та 10–13 років. Дещо менше дітей 14–17 років – близько 10%.

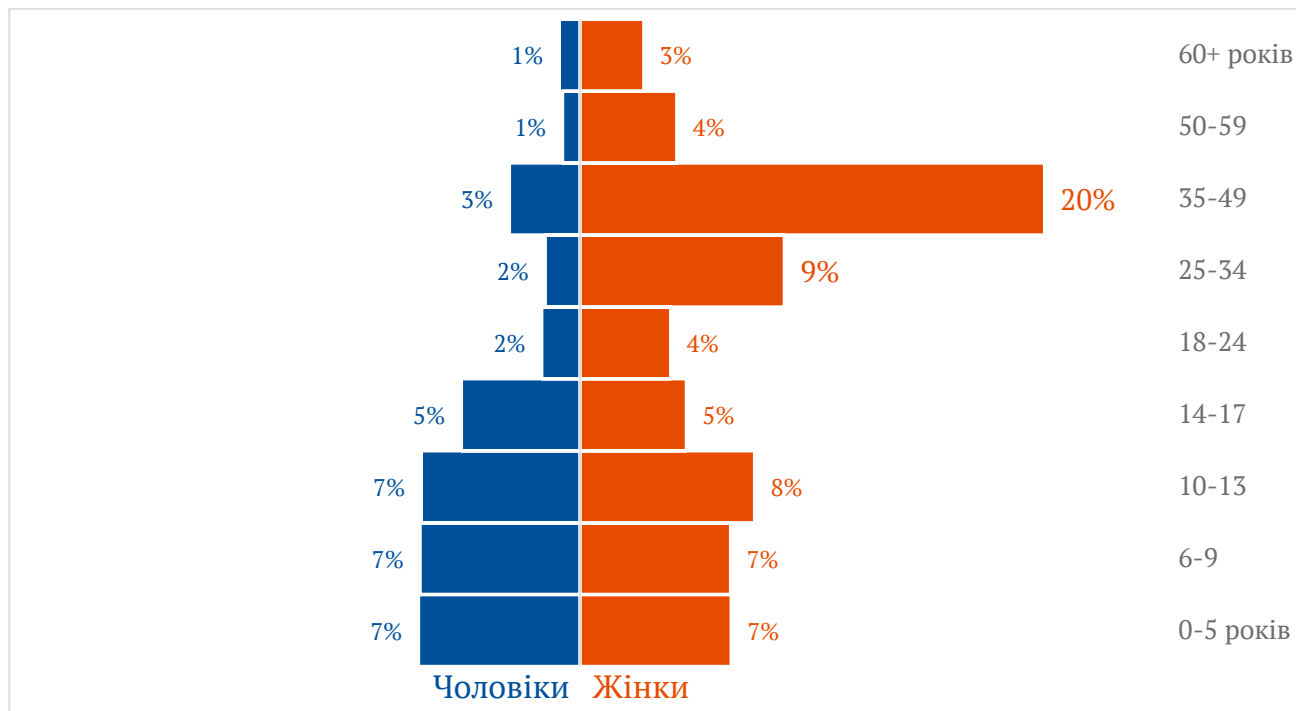
Серед дорослих станом на листопад 2022 року переважну більшість становили жінки (83,4%). Найбільшу групу серед усіх біженців склали жінки 35–49 років – 20% від усіх біженців (і дітей, і дорослих). Дещо меншою була частка жінок 25–34 років (9%).

Загальна частка чоловіків серед дорослих біженців у листопаді 2022 року була значно нижчою (16,6%). Найбільшу групу серед дорослих чоловіків склали чоловіки 35–49 років (3% від усіх біженців). Значні обмеження на виїзд за межі України є причиною того, чому серед учасників опитування біженців так мало чоловіків: військовозобов'язані 18–60 років можуть виїхати за кордон, тільки якщо мають відтермінування від мобілізації (Рисунок 4).

Статеву структуру українських біженців за результатами опитування відповідає оцінкам УВКБ ООН станом на грудень 2022 року.¹⁴ За даними Управління, 59–64% біженців з України є жінками та дівчатами. Водночас, за оцінками УВКБ ООН, суттєво меншою серед втікачів з України є частка дітей (33–39%); більшою є оцінка частки людей похилого віку (7–9% від усіх біженців з України). Ця різниця може пояснюватися методикою нашого опитування, яка могла бути заскладною для найстарших біженців, тому вони частіше відмовлялися від участі в опитуванні.

¹⁴ Global Trends Report 2022 – UNHCR. [Link](#)

Рисунок 4. Розподіл українських біженців за віком і статтю станом на листопад 2022 року

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Пік виїзду з країни припав на період з 1 по 15 березня 2022 року – у ці дні виїхало близько 40% респондентів, опитаних у листопаді 2022 року. Перші сподівання на те, що бойові дії закінчатимуться швидко, минули; російські війська тоді продовжували просуватися на всіх напрямках, не шкодуючи українців, що могли потрапити у зону вогню. Ще 12,8% респондентів виїхали у другій половині березня, 9,6% – протягом квітня. У подальші місяці за кордон виїжджали дедалі менше людей.

Близько 70% опитаних у листопаді 2022 року українців мали вищу або незакінчену вищу освіту. Це високий показник, зважаючи на те, що в Україні базову вищу освіту мають 29,1% людей у віці 25 років і старше.¹⁵ Більше 20% опитаних мали середню спеціальну освіту (найбільше таких серед людей старше 50 років), загальну середню освіту мали 9,5% опитаних, незакінчену середню – 2%.

З чоловіком чи дружиною за кордон виїхали тільки 17,3% опитаних; самі виїхали 13,3%; з неповнолітніми дітьми – 59,3% .

Із Запорізької області за кордон виїхала майже чверть усього населення (23%), далі ідуть Київ (19%) та Київська область (19%), Дніпропетровська (18%), Миколаївська та Херсонська області (по 16%).

Натомість із Луганської області за кордон виїхав лише 1% населення. Це може бути пов'язано із тим, що тут ми не враховуємо тих українців, які виїхали (або яких було депортовано) до росії чи Білорусі. Тож якщо врахувати і цих людей, то з Луганської області могло виїхати набагато більше українців.

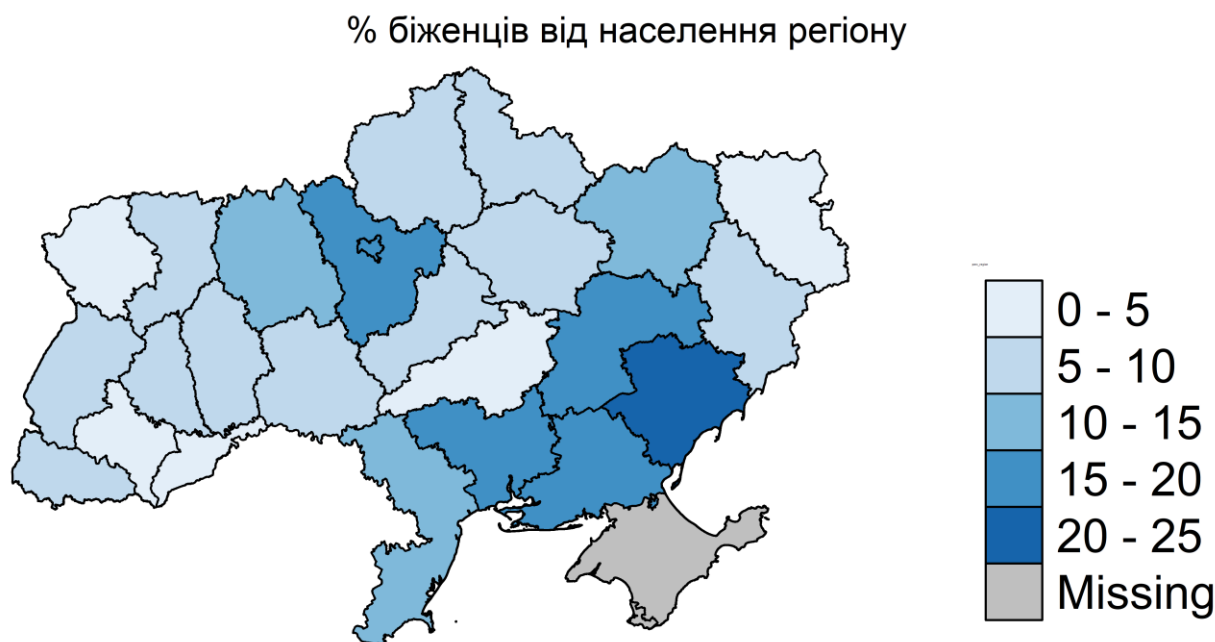
Відносно небагато українців виїхали із західних областей України – не більше 10% з кожної (Рисунок 5).

¹⁵ Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2022 році. Державна служба статистики України, 2022. [Link](#)

Найбільша кількість українських біженців, незалежно від країни їх тимчасового перебування, виїхала з міста Києва, Дніпропетровської та Харківської області. У Німеччині переважали українці зі сходу, а в Чехії та Італії – найбільша кількість біженців із заходу України.

До початку повномасштабного вторгнення переважна більшість втікачів з України проживали в містах (78,7%), решта – у селах (12,5%) та селищах міського типу (8,9%). Такий розподіл є наближеним до статистичних даних щодо соціально-демографічної характеристики домогосподарств у 2021 році: 67,7% українців проживали у міській місцевості, 32,3% – у сільській.¹⁶

Рисунок 5. Відсоток населення з кожної області, що виїхало за кордон (окрім росії і Білорусі)

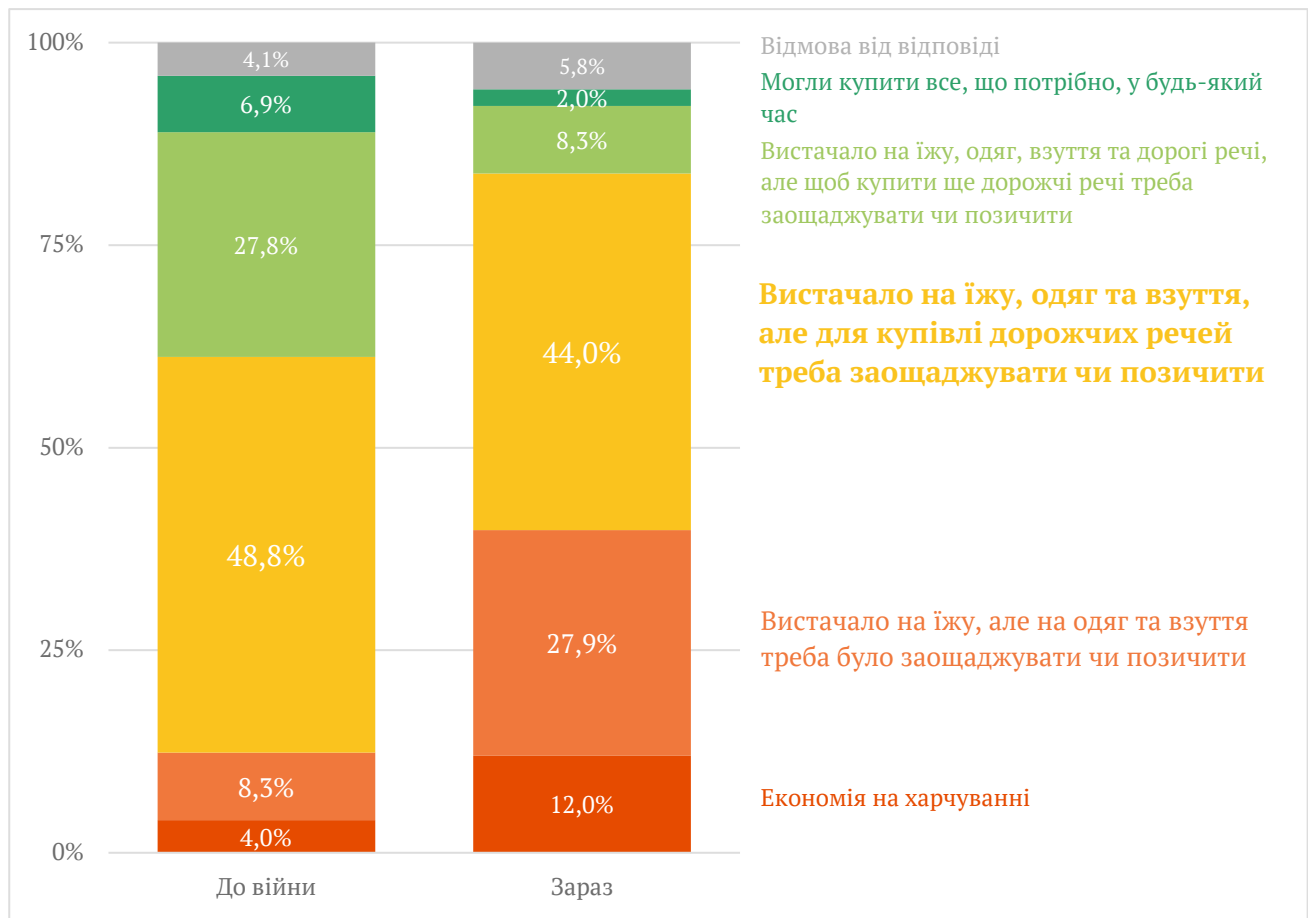
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022. Для розрахунку використовувалась середня оцінка кількості українців за кордоном (без росії та Білорусі) – 4,25 млн. Джерело даних про населення за областями – Держстат (середня чисельність наявного населення у січні 2022 року). Відсоток населення з кожної області, що виїхало за кордон, не враховує тих українців, які виїхали або були насильно вивезені в росію чи Білорусь.

До початку повномасштабного вторгнення значна частка респондентів могла дозволити собі купувати їжу, одяг, взуття та інші предмети, але на більш дорогі речі мали заощаджувати кошти (наприклад, щоб придбати нову дорогу побутову техніку, машину, квартиру тощо).

Однак після виїзду за кордон українським біженцям частіше доводилося економити: для 27,9% опитаних респондентів грошей повністю вистачало тільки на їжу, а 12% доводилося економити навіть на харчуванні (Рисунок 6).

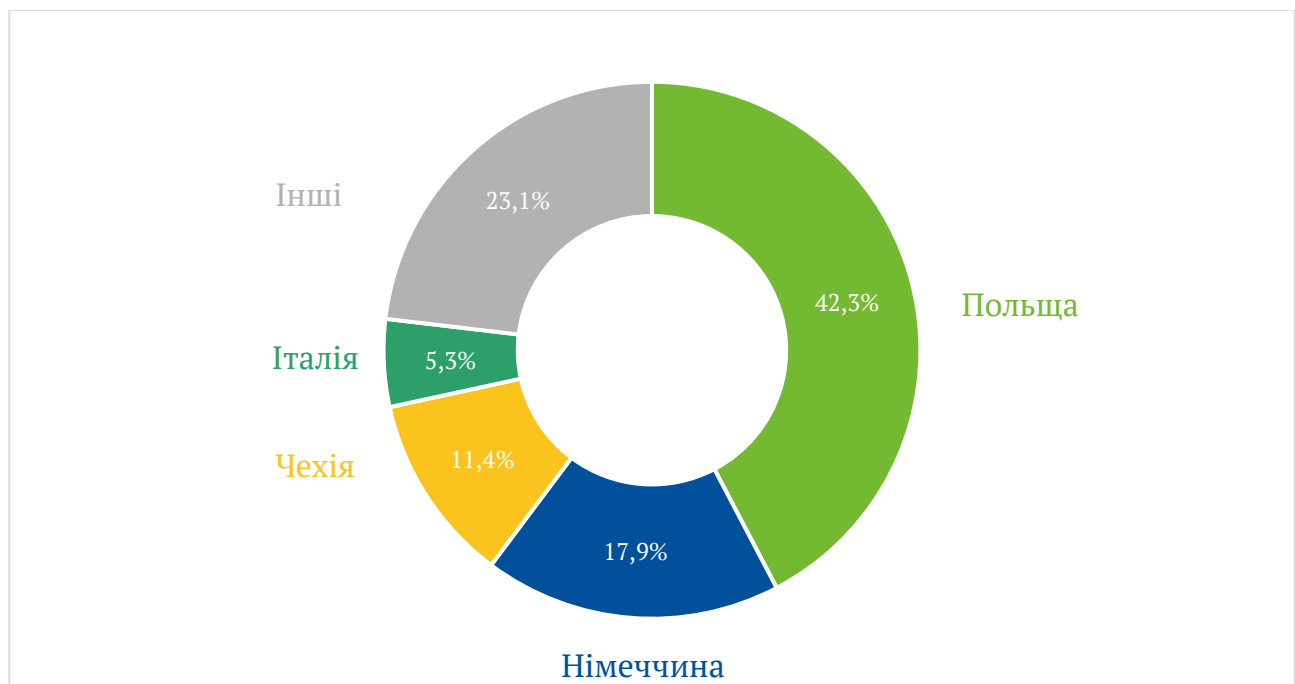
¹⁶ Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2021 році. *Державна служба статистики України*, 2021. [Link](#).

Рисунок 6. Відповіді респондентів на питання «Виберіть твердження, яке описувало(є) Ваше економічне становище до війни/зараз?», % від загальної кількості респондентів, листопад 2022 року

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 7. Розподіл українських біженців за країнами перебування (станом на кінець 2022 року)

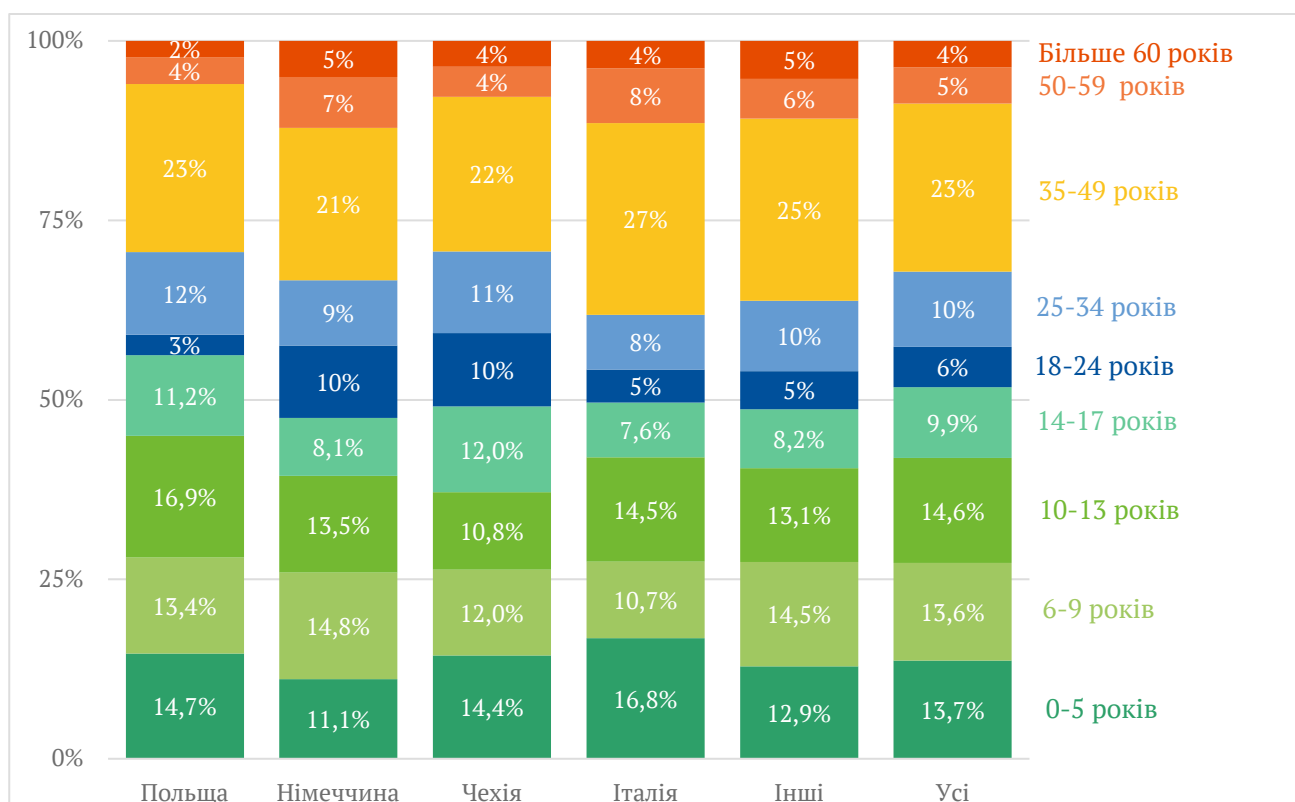
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Більшість українських біженців, які перебували за кордоном станом на листопад 2022 року, жили у Польщі, Німеччині, Чехії та Італії. Серед інших країн найбільшу частку мали Франція, Румунія та Словаччина (Рисунок 7).

У розрізі віку найбільша частка дітей віком до 18 років перебуває у Польщі (56%), а найменша – у Німеччині (47%). Найбільше молодих людей віком від 18 до 34 років – у Чехії (21%) (Рисунок 8).

В Італії найбільша частка мігрантів віком 35–49 років (27%). Також в Італії (через значну кількість трудових мігранток) та Німеччині найбільше опитаних старше 50 років (по 12% у кожній з цих країн).

Рисунок 8. Розподіл респондентів у країні перебування за віком, %

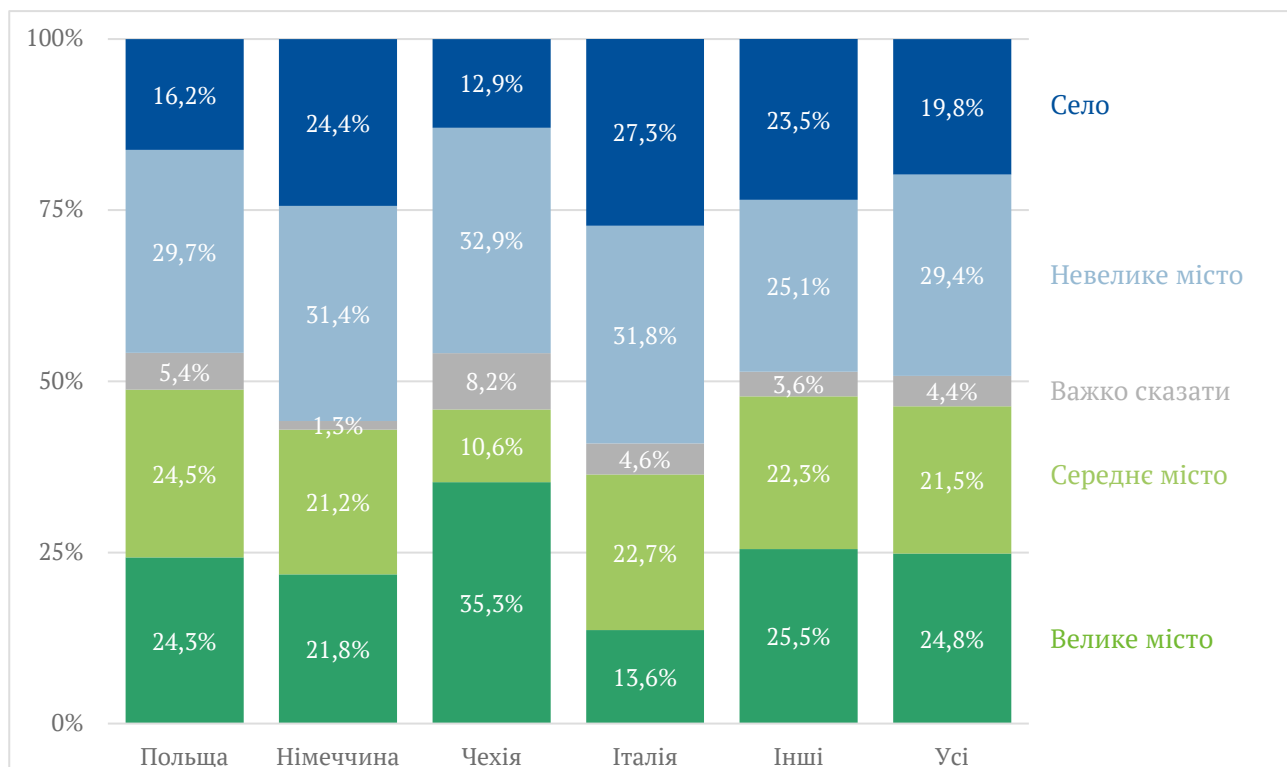

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Розподіл респондентів за розміром населеного пункту їхнього проживання загалом був приблизно однаковим у листопаді 2022 року, незалежно від країни їх поточного перебування. Здебільшого найпопулярнішими були невеликі міста.

В Італії найбільша частка респондентів (майже 60%) мешкали у сільській місцевості та невеликих містах. У Чехії найбільше біженців жили у великих містах (35,3%), натомість середні міста були найменш популярними (10,6%) (Рисунок 9).

Рисунок 9. Відповіді респондентів на питання «Розмір населеного пункту, в якому Ви зараз проживаєте?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Для 34% опитаних у листопаді 2022 році наявність родичів, друзів чи знайомих була основною причиною, чому вони вирішили переїхати до країни перебування. На другому місці – географічна близькість до України (13,6% респондентів називали це ключовим фактором), на третьому – безкоштовне житло (9,4%).

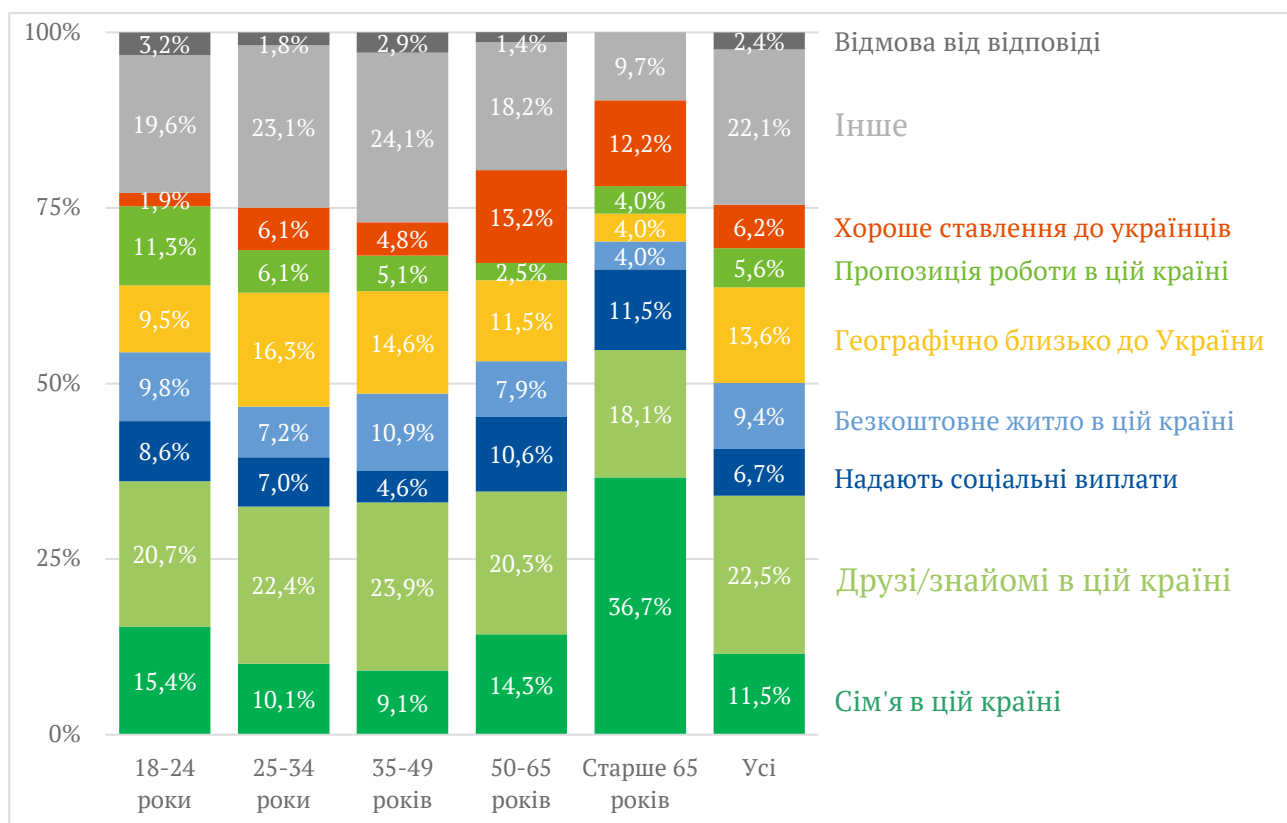
Респонденти з усіх вікових груп називали наявність родичів, друзів, знайомих найважливішим фактором для обрання країни; друга за важливістю причина різнилася залежно від віку.

Для 11,3% опитаних 18–24 років основною причиною переїзду до обраного місця стала отримана пропозиція роботи в цій країні. Серед усіх вікових груп молодь також мала найвищий рівень зайнятості: 36,8% працевлаштувалися на повний чи неповний робочий день.

Для респондентів 25–34 та 35–49 років другим за важливістю критерієм переїзду у країну їх тимчасового перебування стала географічна близькість до України (16,3% та 14,6% відповідно). Для опитаних 50–65 років другим за важливістю фактором стало хороше ставлення до українців (13,2%).

Опитані люди старше 65 років, як і представники інших вікових груп, переважно виїжджали до країни, де проживають їхні члени родини або друзі. Варто зауважити, що саме для цієї категорії даний фактор був найбільш важливим порівняно з іншими групами (54,8%). Для людей віком від 65 років також важливішою, ніж для інших, була наявність соціальних виплат у країні перебування (Рисунок 10).

Рисунок 10. Відповіді респондентів на питання «Яка основна причина, чому Ви прийняли рішення переїхати до країни поточного перебування?», у розподілі за різними віковими групами, %

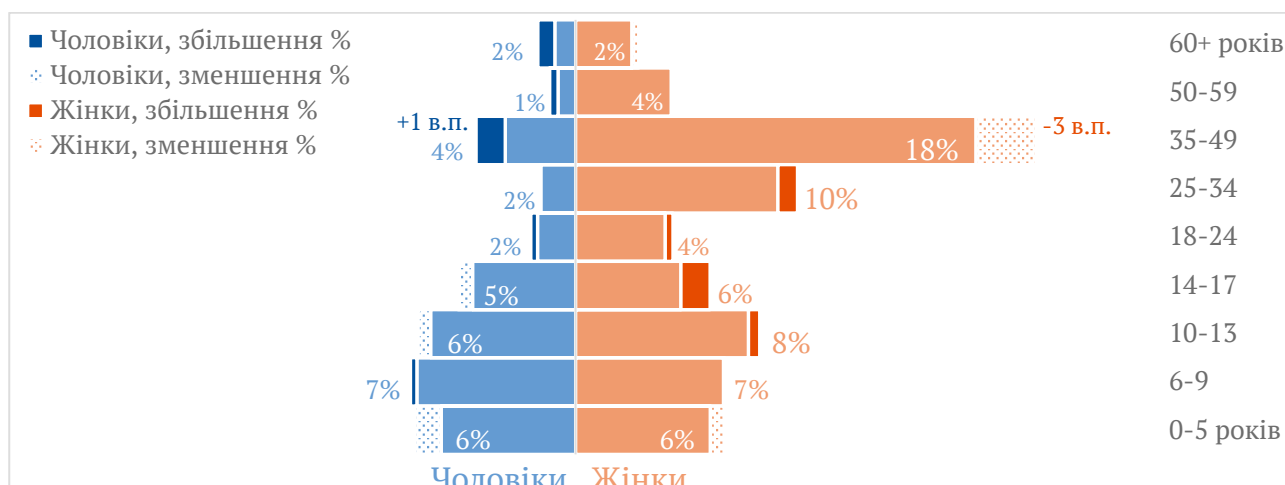

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

3.3.2. ЗМІНИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СТАНОМ НА ТРАВЕНЬ 2023 РОКУ

Завдяки двом хвилям опитування ми можемо проаналізувати, що змінилося в основних демографічних показниках українських біженців за кордоном з листопада 2022 року по травень 2023 року. Несуттєво зменшилася частка дітей серед українських біженців – з 52% до 51%. Дівчат та хлопців серед них приблизно порівну, як і в першій хвилі опитування (Рисунок 11).

Рисунок 11. Зміна розподілу українських біженців за віком і статтю у травні 2023 року порівняно з листопадом 2022 року

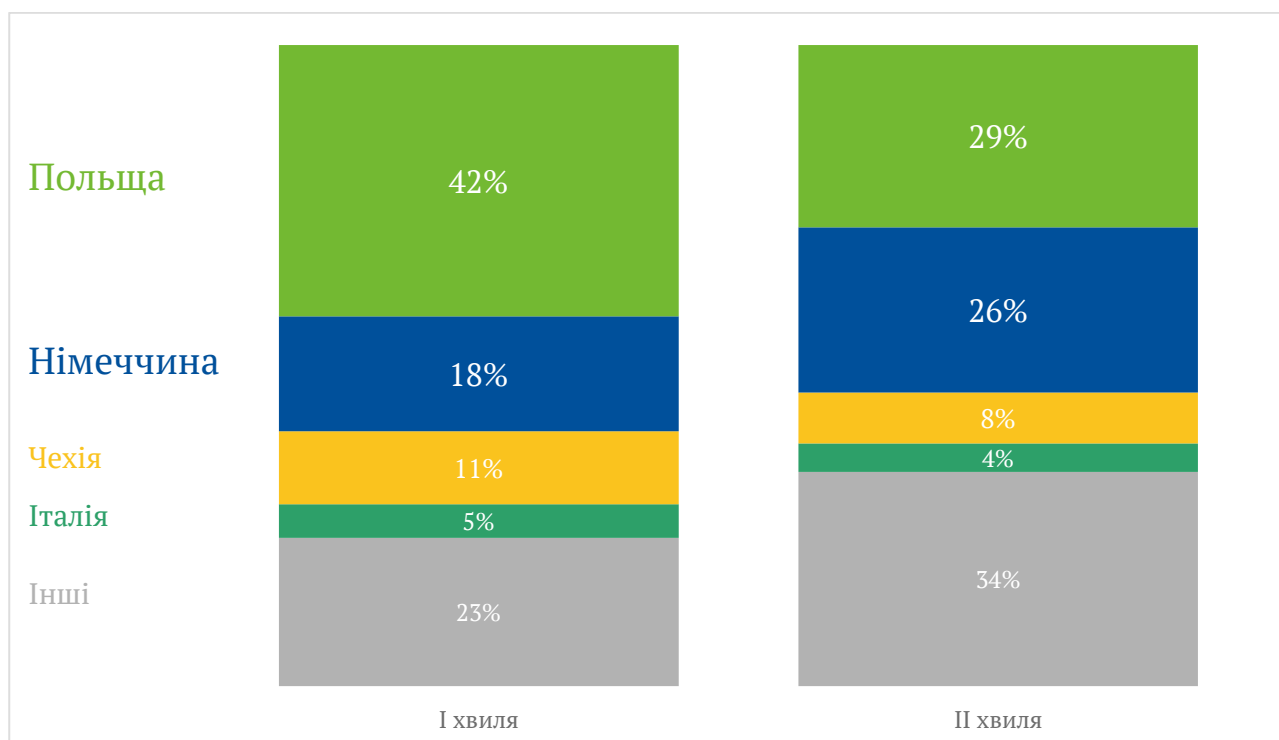

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022 і травень 2023

Серед дорослих трохи збільшилася частка чоловіків – з 17% у листопаді 2022 до 22% у травні 2023 року. Це підтверджує тенденцію до поступового збільшення частки дорослих чоловіків серед біженців. Так, частка дорослих чоловіків серед людей зі статусом тимчасового захисту в ЄС збільшилася з 27% у листопаді 2022 року до 29% у травні 2023 року.

Змінився також розподіл українських біженців за країнами перебування. Від 42% до 29% скоротилася частка Польщі, натомість частка Німеччини зросла з 18% до 26% (Рисунок 12). Офіційні дані статистики тимчасового захисту підтверджують цю тенденцію: станом на квітень 2023 року Німеччина обігнала Польщу як країна з найбільшою часткою українських біженців, що отримали там тимчасовий захист. Так, у Німеччині зареєстровано 26% усіх тримачів статусу тимчасового захисту, в Польщі – 25%.¹⁷ Водночас, за результатами нашого опитування, масштаб зміни є суттєво більшим. Це може свідчити про швидшу асиміляцію українців у Польщі та зменшення використання українських номерів, через що у другій хвилі дослідження участь взяла менша кількість українських біженців.

Рисунок 12. Зміна розподілу українських біженців за країнами перебування, листопад 2022 та травень 2023 року

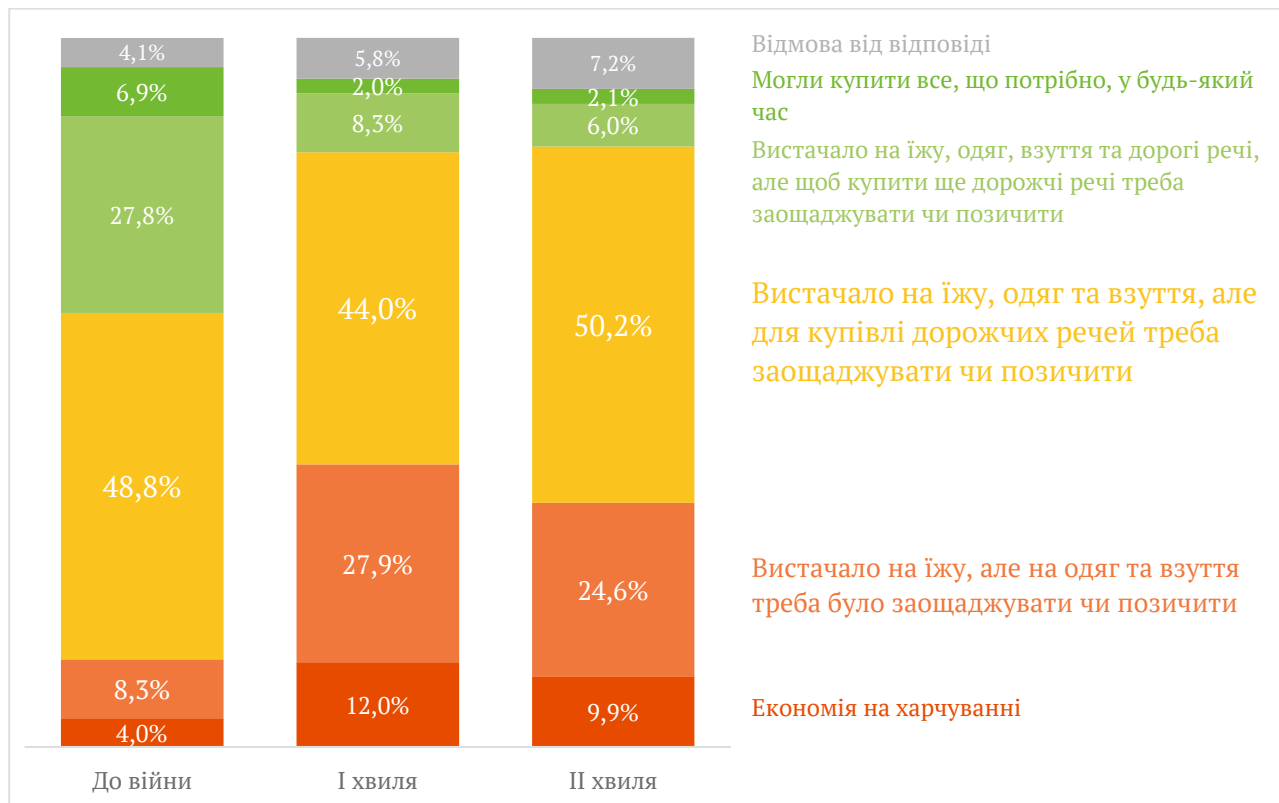
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022 і травень 2023

Практично не змінилися показники освіти українців за кордоном. 63% опитаних у травні 2023 року українців мали вищу або незакінчену вищу освіту, а у листопаді 2022 року цей показник становив 66%. 24% опитаних у травні 2023 року мали середню спеціальну освіту (проти 22,5% у листопаді 2022), загальну середню освіту мали 11% опитаних (проти 9,5% у листопаді 2022), незакінчену середню – 2% (без змін).

Загалом покращилося економічне становище українських біженців за кордоном. Із 40% до 35% скоротилася частка біженців, яким або доводиться економити на харчуванні, або вистачає тільки на їжу (Рисунок 13).

¹⁷ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. [Link](#)

Рисунок 13. Відповіді респондентів на питання «Виберіть твердження, яке описувало(є) Ваше економічне становище до війни/зараз?», % від загальної кількості респондентів, листопад 2022 та травень 2023 року

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022 і травень 2023

3.3.3. ДЕМОГРАФІЧНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В ОКРЕМИХ КРАЇНАХ

Польща та Італія надають офіційні дані щодо статево-вікової структури українських біженців. Таким чином, ми можемо порівняти цю офіційну статистику із даними нашого опитування.

Як зазначалось раніше, офіційна статистика не завжди враховує усіх українців, що повернулись до України. Тому цифри щодо кількості українських біженців у цих країнах можуть бути перебільшеними.

Тим не менш, через те що ці країни надають дані щодо усіх українських біженців, а не лише вибірки, вони можуть бути точнішими та дають можливість більш детально розглянути демографічну структуру українських біженців у цих країнах.

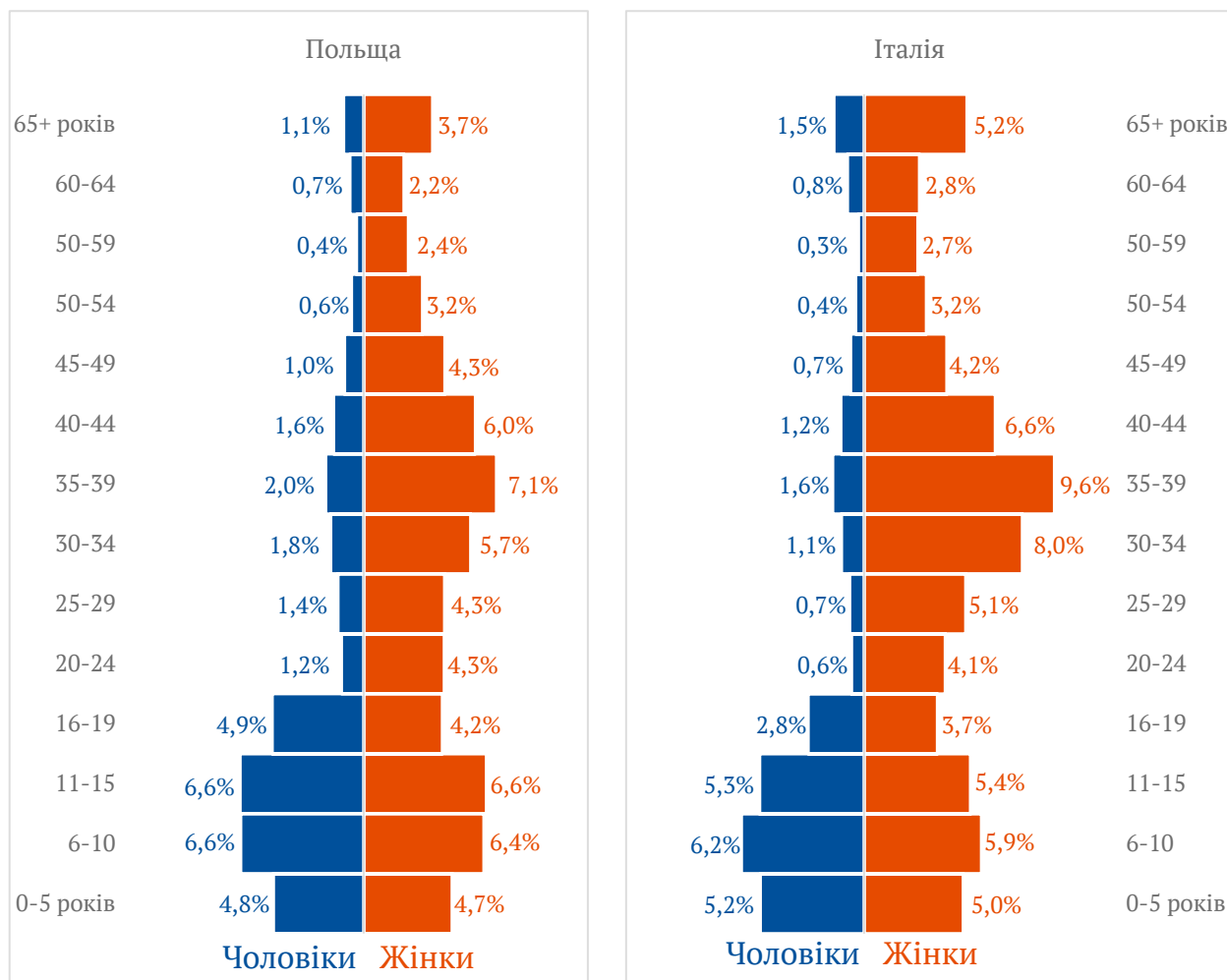
На Рисунку 14 зображено демографічну структуру українських біженців в Польщі та Італії. Загальні тренди офіційних даних схожі на дані щодо демографічної структури, засновані на даних опитування.

В обох країнах близько 30% від усіх біженців складають діти. Це значна частка, проте вона є дещо нижчою порівняно з нашою оцінкою на даних опитування, за якою діти складають близько 50% біженців.

Серед дорослих біженців переважну більшість в обох країнах складають жінки, що не дивно, зважаючи на обмеження виїзду за кордон чоловіків, які підлягають мобілізації.

В обох країнах найбільшу частку серед дорослих біженців складають жінки віком 30–45 років: 19% в Польщі та 25% в Італії. В Італії також дещо більшу частку складають люди старше 65 років: 7% порівняно з 5% в Польщі.

Рисунок 14. Демографічна структура українських біженців в Польщі та Італії

Джерело: Serwis Rzeczypospolitej Polskiej¹⁸, Відділ цивільного захисту Італії¹⁹

Інформацію щодо демографічної структури українських біженців надає і Європейська служба статистики, однак ці дані існують лише за дуже узагальненими віковими групами.

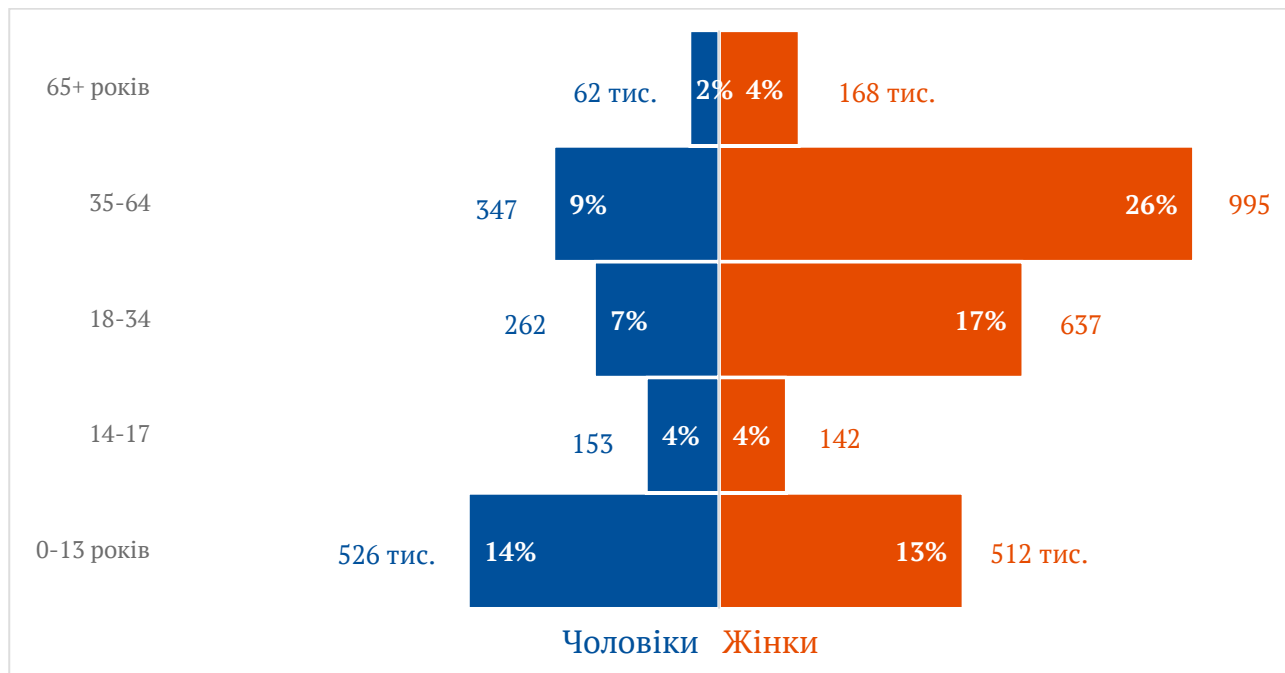
Рисунок 15 надає дані щодо демографічної структури українських біженців у ЄС (окрім Франції, Нідерландів, Ірландії та Угорщини, щодо яких дані недоступні) за узагальненими віковими групами.

З цих даних бачимо, що розподіл українських біженців в ЄС схожий на розподіл в Польщі та Італії: частка дітей серед біженців становить близько 25%, а серед дорослих переважно більшість становлять жінки.

¹⁸ “Detailed statistics on persons registered in the register of citizens of Ukraine and members of their families.” Otwarte Dane. April 10, 2023. [Link](#)

¹⁹ [Link](#)

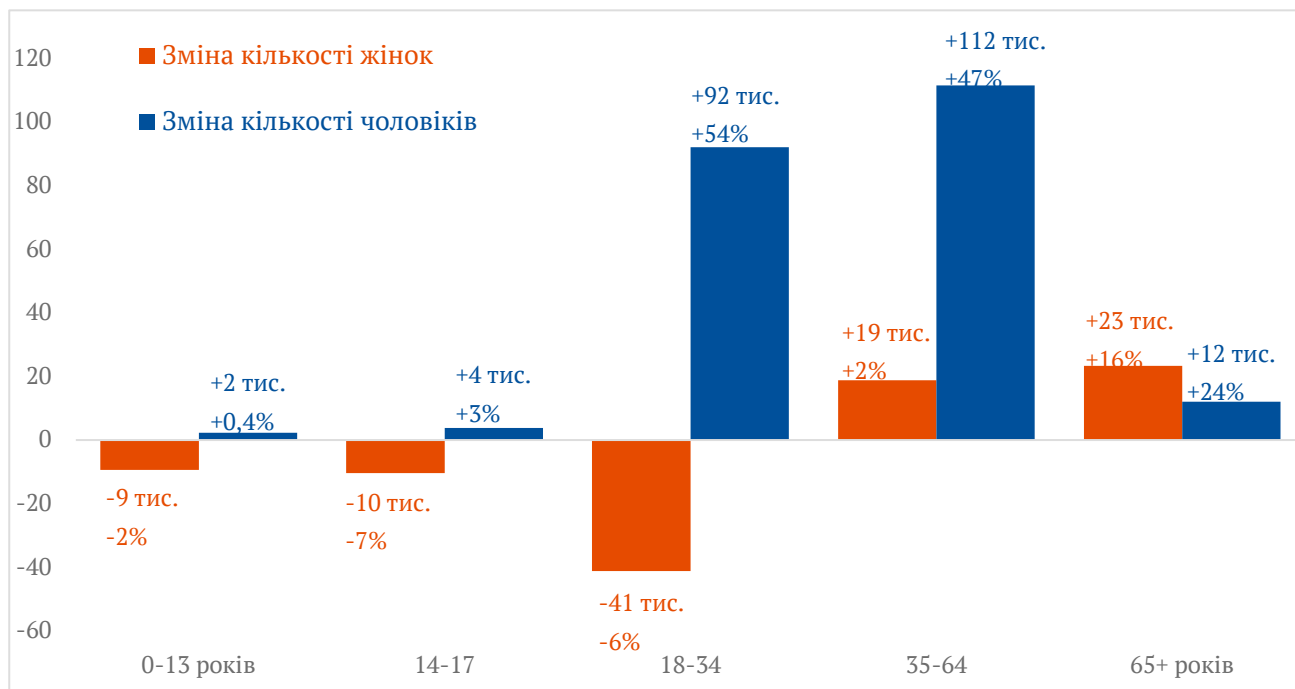
Рисунок 15. Розподіл українських біженців в ЄС за статтю та віковими категоріями

Джерело: Європейська служба статистики²⁰

Разом з тим, з часом демографічна структура українських біженців дещо змінювалась. Рисунок 16 показує зміни в кількості українських біженців за віком та статтю між серпнем 2022 і березнем 2023.

Рисунок 16. Зміна в розподілі українських чоловіків та жінок у ЄС між серпнем 2022 і березнем 2023, абсолютні зміни в кількості біженців (тис. осіб) та відсоткові зміни у кожній категорії

Джерело: Європейська служба статистики станом на березень 2023²¹

²⁰ “Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data.” Eurostat. [Link](#)

²¹ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. [Link](#)

На графіку позначені як абсолютні зміни в кількості біженців кожної категорії, так і відсоткова зміна у кожній категорії. Загалом бачимо, що кількість жінок серед біженців зменшилась, а чоловіків зростає. Здебільшого це пов'язано зі зменшенням кількості жінок віком 18–34 та збільшенням чоловіків віком 18–64 років. Так, у березні 2023 року кількість жінок віком 18–34 років зменшилась на 6%, або 41 тисячу осіб.

Водночас кількість чоловіків віком 18–34 збільшилась на 54%, або 92 тисячі, а віком 35–64 – на 47%, або 111,6 тисяч осіб. Це може бути пов'язано з декількома факторами: виїзд чоловіків, які вступили на навчання до закордонного університету, виїзд чоловіків до своїх родин за кордоном, виїзд чоловіків певних спеціальностей (наприклад, моряків, пілотів тощо), яким був пізніше наданий дозвіл на виїзд за кордон. Не можна виключати і суттєвої частки тих, хто виїхав у незаконний спосіб.

3.4. ПОЛІТИКИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

4 березня 2022 року Європейський Союз надав українцям можливість отримати статус тимчасового захисту.²² Усі українці, а також громадяни інших країн, які легально проживали на території України та які в'їхали на територію ЄС після 24 лютого 2022 року, мають право на отримання цього статусу.²³ Він надає можливість українцям жити в будь-якій країні ЄС, а також легально працювати, мати доступ до системи освіти та медицини нарівні із громадянами ЄС. Статус тимчасового захисту був дійсний рік – до 4 березня 2023 року.

ЄС продовжив термін дії тимчасового захисту до 4 березня 2024 року, однак кожна країна ЄС має свої правила щодо того, що саме мають зробити українські біженці, щоб продовжити дію тимчасового захисту. Деякі країни, як-от Австрія, Словаччина, Фінляндія та Норвегія, автоматично продовжують статус тимчасового захисту усім українцям. В інших країнах, як-от Швеція та Чехія, для продовження дії захисту потрібно подати заявку онлайн. У Франції ж, наприклад, потрібно особисто прийти у місцеві державні органи для продовження статусу. Різним є і термін, на який продовжують статус тимчасового захисту: у більшості країн ЄС його продовжують на рік, а у Польщі спершу його продовжили лише до вересня 2023 року, а пізніше продовжили до березня 2024.^{24,25}

Хоча статус тимчасового захисту надають усі країни ЄС, деякі із них також пропонують додаткові пільги для українців, як, наприклад, грошові виплати, можливість отримання безкоштовного житла, безкоштовні мовні чи інтеграційні курси тощо. Водночас деякі країни вже заохочують повернення українських біженців додому. Швейцарія готова компенсувати витрати на квитки, житло та харчування під час переїзду.²⁶ Це здійснюється у рамках швейцарської Програми допомоги у поверненні для біженців (Return Assistance). Нею вже скористалися 2,5 тис. осіб протягом 2022 року²⁷

²² Temporary protection. Migration and Home Affairs. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

²³ В деяких країнах ЄС громадяни України, які перебували за кордоном до повномасштабного вторгнення, також мають право отримати статус тимчасового захисту.

²⁴ “Updated Information Sheet: Measures in Response to the Arrival of Displaced People Fleeing the War in Ukraine.” European Council on Refugees and Exiles. February 10, 2023. [Link](#)

²⁵ “Wydłużenie okresu legalnego pobytu obywateli Ukrainy objętych ochroną czasową.” Urząd do Spraw Cudzoziemców. June 14, 2023. [Link](#)

²⁶ У Швейцарії українцям пропонують гроші на повернення додому: як отримати 2000 франків. Visit Ukraine. Травень 17, 2023. [Link](#).

²⁷ Statistik Rückkehrhilfe 2022. State Secretariat of Migration. February 3, 2023. [Link](#).

та 2,8 тис. осіб у першому півріччі 2023 року.²⁸ Згідно з цією програмою, біженці можуть отримати від 1000 швейцарських франків (далі франків) на дорослу людину та 500 франків на неповнолітню.²⁹ Для українців сума не перевищує 500 франків на людину, тоді як максимальна виплата на сім'ю становить 2000 франків.³⁰ Уряд Ірландії розглядає кілька варіантів надання фінансової допомоги, включаючи продовження підтримки на певний період для осіб, які повертаються до України.³¹

Таблиця 1. Політики окремих країн ЄС щодо допомоги українцям

Країна	Кількість українських біженців/витрати як % від ВВП	Політики щодо грошових компенсацій	Політики щодо житла та інтеграції біженців
Польща	976 тис. людей подались на тимчасовий захист / 2,2% від ВВП ³²	Українці можуть отримувати щомісячну допомогу на дітей: приблизно 125 євро на місяць на кожну дитину. Також українці можуть отримати додаткову одноразову допомогу у розмірі 64 євро.	Протягом 2022 року українці могли безкоштовно проживати у центрах розміщення біженців. Однак з 1 січня 2023 року польський уряд запровадив оплату у розмірі 50% від вартості проживання у центрі біженців для тих, хто проживає там довше 120 днів. Також люди, які надають житло біженцям, можуть отримати компенсацію від держави у розмірі 270 євро на людину протягом перших 4 місяців з часу в'їзду до Польщі. В різних містах Польщі також існують різні локальні та приватні ініціативи (наприклад, безкоштовні курси польської мови, їжа, одяг).
Німеччина	1,1 млн людей подались на тимчасовий захист / 0,3% від ВВП	Працевдатні українці можуть також отримувати цивільну допомогу від 402 до 502 євро на місяць, якщо у них немає доходу чи він низький. Також існують виплати на дітей – від 318 до 420 євро на місяць, залежно від віку дитини. Непрацевдатні дорослі також можуть отримати виплати від соціальної служби.	У перший рік отримання допомоги українці можуть отримати субсидію на оренду житла у повному обсязі, а також субсидію для оплати опалення. Після першого року українці можуть продовжувати отримувати субсидію, яка покриває частину орендної плати, однак не повну суму, а лише «в розумних межах». Також є можливість проживати в соціальному житлі, наданому державою. Українці можуть записатись на безкоштовні курси: як звичайні мовні курси, так

²⁸ Statistik Rückkehrhilfe 1 Halbjahr 2023. State Secretariat of Migration. July 13, 2023. [Link](#).

²⁹ Factsheet Return Assistance. State Secretariat for Migration SEM. February 3, 2023. [Link](#).

³⁰ Proctor, Emily. Zurich offering Ukrainian refugees 500 Swiss francs to return home. I AM EXPAT. July 20, 2022. [Link](#).

³¹ Гроші за від'їзд додому: Ірландія запропонує біженцям виплати за повернення в Україну. Visit Ukraine. Травень 9, 2023. [Link](#).

³² Ukraine Support Tracker. Ifw Kiel Institute For The World Economy. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

і професійні мовні курси, а також інтеграційні курси, які, крім вивчення мови, допомагають адаптуватися до життя в Німеччині.

Чехія	325 тис. людей подались на тимчасовий захист / 1,3% від ВВП	У 2022 році українці могли отримувати щомісячні виплати у розмірі 200 євро на людину. Однак з 1 січня 2023 року така допомога стала лише одноразовою та лише для людей, які не отримують від держави житло, харчування і гігієнічні засоби. З 1 липня 2023 року в силу вступають нові зміни до закону, серед яких розмір першої допомоги змінюється та становить від 148 євро до 310 євро залежно від віку та наявності інвалідності. Також українці зможуть отримувати щомісячну допомогу у розмірі близько 130 євро після 150 днів з моменту надання тимчасового захисту.	Держава надає можливість безкоштовного проживання у центрах розміщення. Однак з 1 січня 2023 року термін безкоштовного проживання в таких центрах обмежений: в спортзалах – до 30 днів; в готельних номерах – до 150 днів. Також грошову компенсацію можуть отримати люди, в яких проживають біженці. Але з 1 липня таку допомогу можуть отримувати лише ті чехи, які надали українцям у користування лише частину житла і проживають разом з ними. Українці також можуть записатись на безкоштовні курси вивчення чеської мови.
Італія	155 тис. людей подались на тимчасовий захист / 0,07% від ВВП	Три місяці виплати по 300 євро на дорослого та 150 євро на дитину, але лише якщо вони не проживають у житлі, наданому державою.	Держава надає житло на 1 рік людям, які не мають де жити (але тоді вони не можуть отримувати виплати). Інших політик на національному рівні немає, але інколи є на місцевому рівні або через приватні благодійні організації чи місцеву діаспору (наприклад, безкоштовні курси італійської мови, їжа, одяг тощо).
Іспанія	172 тис. людей подались на тимчасовий захист / 0,19% від ВВП	Грошова допомога українцям в Іспанії становить 400 євро для дорослого та 100 євро на дитину. Виплата надається протягом 6 місяців. Ці виплати розпочалися лише у серпні 2022 року. На початку 2023 року також ввели одноразову виплату 200 євро.	Людей, які не можуть знайти житло самостійно, можуть поселити в центрі розміщення біженців. Українці також можуть записатись на безкоштовні мовні курси.

Джерело: офіційні дані та медіа. Детальніше див. далі.

Посилання на дані з таблиці можна знайти у примітках: ^{33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50}

3.5. ОСОБЛИВОСТІ РІЗНИХ КРАЇН ЩОДО ПІДТРИМКИ БІЖЕНЦІВ

3.5.1. СИТУАЦІЯ СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2022 РОКУ

Для того щоб зрозуміти реальний вплив політик допомоги різних країн ЄС, ми проаналізували результати кількісного опитування та глибинних інтерв'ю українських біженців у Європі, проведених компанією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії. Отримані інсайти дозволяють наочно побачити, наскільки різними є підходи різних держав до надання допомоги українцям, а також як ця допомога впливає на життя біженців та їхні подальші наміри. У цьому розділі надано інформацію станом на листопад 2022 року; оновлення станом на травень 2023 року ми винесли в окремий підрозділ.

Головними видами допомоги, яку отримували біженці від країни, що їх прихистила, стали соціальні виплати, гуманітарна допомога, забезпечення житлом, мовні курси, які надавалися безкоштовно, освітні послуги для неповнолітніх та допомога з оформленням документів (Таблиця 3).

У Німеччині рівень забезпечення українських біженців житлом є найвищим у порівнянні з іншими країнами (71,2%). У цій країні також найбільшою є частка людей, які відвідують мовні курси (62,2%). Українцям-слухачам мовних курсів у Німеччині платять стипендію; курси також є обов'язковими для подальшого працевлаштування.

³³ Beneficiaries of temporary protection at the end of the month by citizenship, age and sex – monthly data. Eurostat. [Link](#)

³⁴ Одноразова грошова допомога і безкоштовна медична опіка. Сайт Республіки Польща. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

³⁵ Зміни у програмі 40+ на біженця з України із листопада: виплати будуть у 2023 році. *UAPL.info*. Листопад 9, 2022. [Link](#)

³⁶ Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. *UNHCR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

³⁷ На яку допомогу можуть розраховувати українські біженці у топ-3 найпопулярніших країнах. *Слово і Діло*. Листопад 22, 2022. [Link](#)

³⁸ Інформаційний довідник Germany4Ukraine. *Федеральне міністерство внутрішніх справ і комплексного територіального розвитку*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

³⁹ Nová aplikace pro vyrízení HUMANITARNÍ DAVKY. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴⁰ Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. *UNHCR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴¹ POMOC PRO OBČANY UKRAJINY A JEJICH ZAMĚSTNAVATELE. *Urad prace CR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴² Ківва, Ілона. Чехія урізала терміни безплатного проживання для біженців з України. *Заборона*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴³ Ukraine emergency. Temporary Protection Applications Dashboard. Civil Protection Department. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴⁴ Ківва, Ілона. Іспанія видаватиме біженцям з України по 400: як взяти участь у програмі. *Заборона*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴⁵ Тимчасовий захист в Іспанії: умови в'їзду, права українців, соціальна та фінансова допомога. *Visit Ukraine. Today*. Листопад 4, 2022. [Link](#)

⁴⁶ Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. *UNHCR*. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁴⁷ Пелец, Ірина. «Я в Іспанії, але не знаю мови. Безплатні курси для українців та ціни на платні.» *ЕВАКУАЦІЯ. CITY*. Квітень 9, 2022. [Link](#)

⁴⁸ Ukraine Support Tracker. Ifw Kiel Intitute For The World Economy. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁵⁰ «Українцям в Іспанії видадуть по €200: отримати можна навіть без статусу захисту.» *ЗАБОРОНА*. Січень 17, 2023. [Link](#)

Таблиця 3. Відповіді респондентів на питання «Вкажіть, чи отримували Ви наступну допомогу в країні свого поточного перебування?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Вид допомоги	Польща	Німеччина	Чехія	Італія	Інші	Усі
Соціальні виплати	76,9%	80,8%	72,9%	51,5%	65,3%	72,9%
Гуманітарна допомога	51,2%	53,9%	28,2%	62,1%	65,3%	53,1%
Забезпечення житлом	29,4%	71,2%	40,0%	34,9%	52,6%	44,8%
Мовні курси	22,5%	62,2%	29,4%	34,9%	45,8%	37,5%
Освіта (для дорослих)	3,4%	5,8%	7,1%	9,1%	7,6%	5,6%
Освіта (для дітей)	26,7%	35,9%	31,8%	34,9%	35,5%	31,7%
Допомога з оформленням документів	21,4%	48,7%	31,8%	36,4%	46,6%	35,0%
Допомога з працевлаштуванням	8,5%	12,8%	14,1%	6,1%	23,5%	13,6%
Психологічна підтримка	4,9%	7,7%	2,4%	10,6%	14,7%	7,9%
Допомога у догляді за дітьми	4,3%	11,5%	2,4%	4,6%	4,8%	5,6%
Інше	0,2%	0,0%	0,0%	1,5%	0,8%	0,4%
Не отримую допомогу	9,4%	3,9%	8,2%	3,0%	8,0%	7,5%

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Одним з найважливіших напрямів допомоги є підтримка житлом. Пошук помешкання стає одним з перших значних викликів, що постає перед біженцями. Велика кількість біженців створює додатковий попит на оренду у країнах Європи, який часто і так був зависоким; не всі біженці можуть повністю оплачувати житло, якщо взагалі можуть.

Формально усі країни Європи, що прийняли найбільшу кількість українців (Польща, Німеччина, Чехія, Італія), надають можливість безкоштовного проживання для біженців. Однак термін, на який людину можуть розмістити безкоштовно, та умови проживання у цих країнах різняться.

Майже половина (48,3%) українських біженців проживають в окремій квартирі чи будинку. Суттєвою також є частка людей, які живуть в кімнаті в квартирі чи будинку разом з іншими українцями чи місцевими жителями (30,4%) або ж у гуртожитку чи центрі для біженців (13,8%). Переважна більшість українських біженців (84,4%) задоволені умовами свого поточного житла.

Найбільша частка опитаних респондентів, що платять за житло самостійно, – у Польщі, де 62% сплачують повну суму з власної кишені (Рисунок 17).

Тільки невелика частка опитаних проживає безоплатно; з глибинних інтерв'ю ми знаємо, що принаймні частина таких біженців отримує житло не від держави, а від свого роботодавця в Польщі.

Водночас орендувати житло в Польщі не так вже й легко, особливо у великих містах, і через це певна частина українських біженців проживають у гуртожитках або шелтерах.

У Польщі винайняти квартиру, я так підозрюю, як і у Франції, без поручителя, без місцевого мешканця, власника житла місцевого, неможливо.

У нас немає рідних в Польщі, які б допомогли, ми ситуативно опинилися тут, абсолютно просто тікаючи в нікуди.

І плюс дуже перенасичений попит, дуже великий попит, і просто фізично... тобто я телефонувала подивитися квартиру через 6 хвилин після того, як її виставили на сайт оголошень, і вже не брали навіть на перегляд, уже було забагато бажаючих і вже відмовляли.

Я не змогла винайняти житло, ми поки що лишаємось в гуртожитку, але ми не знаємо час, скільки нам можна тут жити, ми не маємо ніякої гарантії, що ця кімната залишиться наша, ми не маємо права виїжджати на Україну, побачитись з рідними, наприклад, або ще якісь поїздки повністю заборонені, виїзди заборонені адміністрацією.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі

Понад дві третини опитаних біженців у Німеччині отримують повну компенсацію на житло від місцевої влади чи живуть безоплатно. Декілька опитаних респондентів вказали, що з усіх комунальних послуг вони сплачують лише за спожиту електроенергію, оскільки державна компенсація не покриває цих витрат.

Відрізняється також і якість житла: опитані біженці в Німеччині безкоштовно проживають, зокрема, в окремих дво- та трикімнатних квартирах. Розмір наданого державою житла залежить від розміру сім'ї. Особливістю Німеччини є те, що держава є одним з найбільших у країні власників житлової нерухомості під оренду.⁵¹

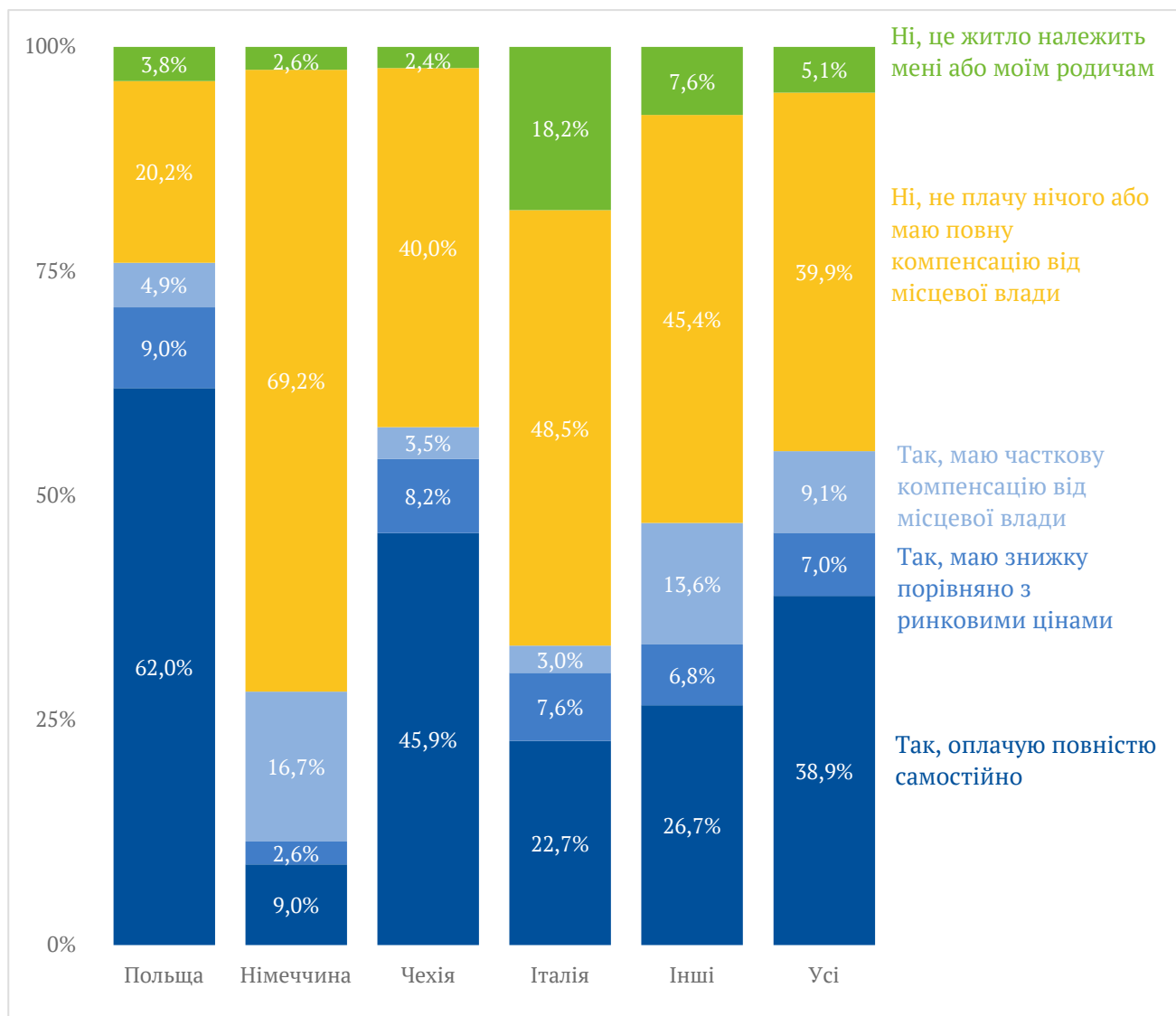
Значна частина цього житла була вільною для заселення українських біженців, коли така потреба виникла. Станом на 31 березня 2022 року було майже 6,5 тисяч незаселених тільки федеральних (без урахування муніципальних) квартир загальною площею понад 1 млн метрів квадратних – уже після початку повномасштабної війни в Україні і підвищення попиту на житло.⁵²

Не менш важливою для біженців є можливість отримання соціальних виплат. Як і у випадку житла, такі виплати надають всі країни, однак їх розміри та умови отримання суттєво різняться. Найбільший відсоток опитаних, що вважають розмір отримуваної допомоги достатнім, – у Німеччині; найменший – у Польщі.

⁵¹ Ownership structure of the residential market – Spotlight Savills Research. [Link](#)

⁵² Jede sechste bundeseigene Wohnung steht leer – tagesschau. [Link](#)

Рисунок 17. Відповіді респондентів на питання «Чи платите Ви оренду за поточне житло?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

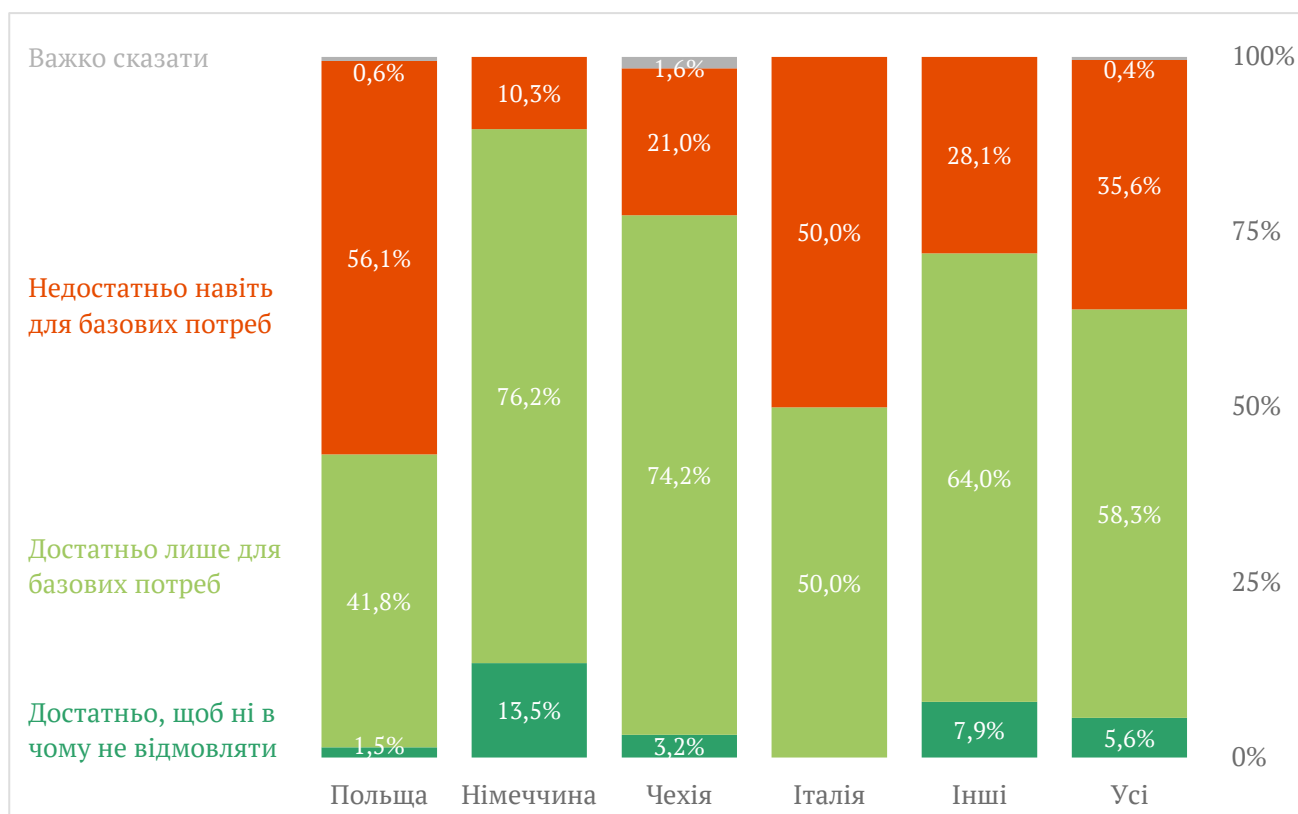
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Глибинні інтерв'ю розкривають окремі приховані проблеми: наприклад, в Італії для біженців передбачено три виплати грошової допомоги по 300 євро кожна, однак опитані біженці зіштовхувалися з бюрократичними перепонами, що затягують отримання цих виплат.

Усі ми отримали тільки по 300 євро, а сьогодні уже вересень. Тобто у них тут все це, я навіть не знаю, як сказати, у них тут усе дуже повільно... Багато людей взагалі не отримали, багато – отримали. Тобто, це якось так вибірково: кому пощастило, кому не пощастило. Я не розумію до кінця цієї їхньої системи. Тобто, ми подали на виплати, і у червні я отримала тільки одну виплату, ці 300 євро. І, відповідно, коли я їх забрала, я подала на наступні. Досі цих грошей немає.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії

Рисунок 18. Відповіді респондентів на питання «Чи достатньо розміру отримуваних Вами соціальних виплат для життя?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Різняться також умови, за яких біженцям надають чи відмовляють у наданні соціальних виплат. Реєстрацію у центрі зайнятості найчастіше вимагають у Німеччині – 57,1% опитаних респондентів з цієї країни вказали на цю вимогу.

У Польщі набагато частіше, ніж в інших країнах, висувають вимогу щодо наявності дітей для отримання соціальної допомоги – фактично, єдиною постійною допомогою є саме допомога на дітей. Італія ж відрізняється тим, що частіше від інших не висуває до шукачів допомоги жодних вимог (Рисунок 19).⁵³

*...Ми отримали разову виплату 300 злотих, це близько 70 на кожну людину, разова виплата, близько 2000 гривень А по 500 злотих – це трошки більше, десь 3000 гривень, ми отримуємо ... щомісяця 1000 злотих на двох дітей.
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі*

Німеччина надає вивченню німецької мови статус вимоги для отримання соціальної допомоги. Про це повідомили 28,6% опитаних у цій країні – порівняно з 1,6% у Чехії, 0,6% у Польщі, 0% в Італії.

⁵³ Цей аналіз заснований на відповідях біженців щодо їх досвіду отримання виплат. Згідно із законом, в Італії існують вимоги для отримання виплат: виплати не можуть отримувати люди, які живуть в житлі, наданому державою.

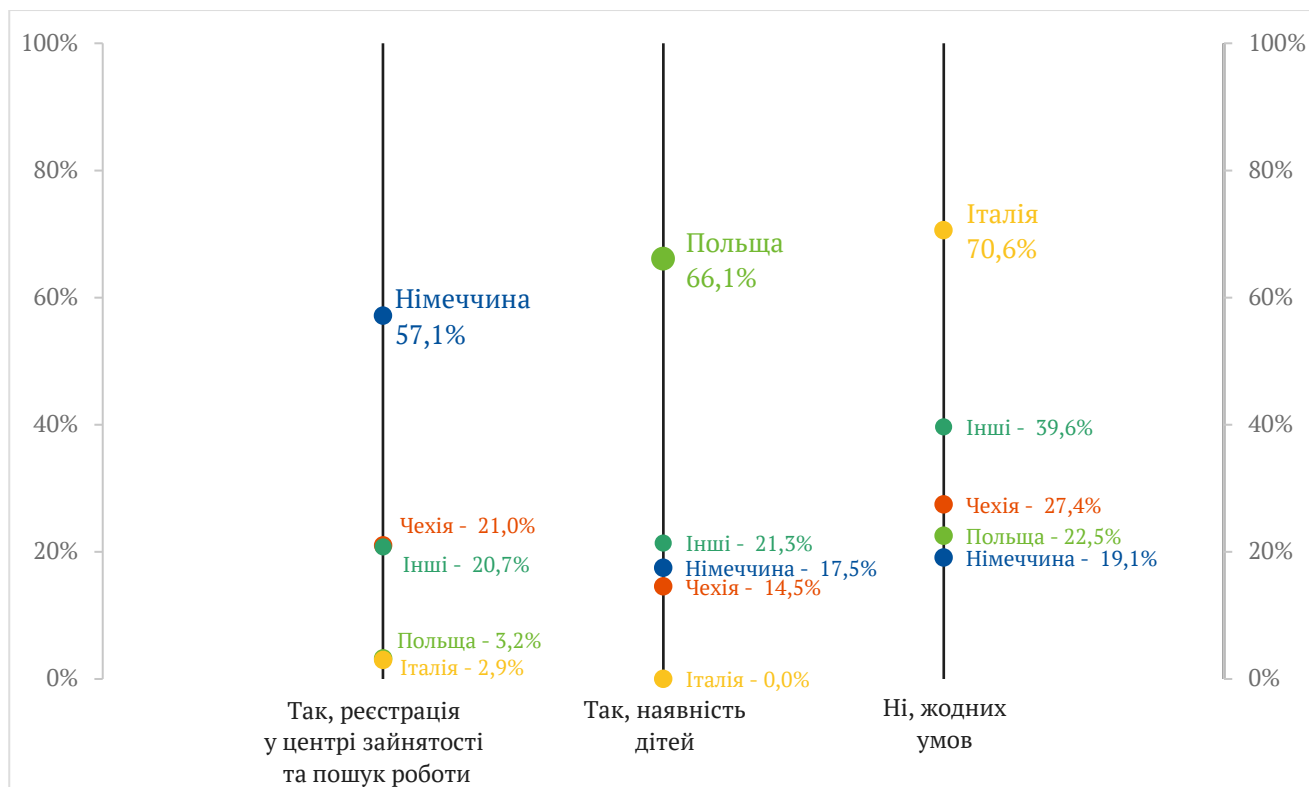
Жорсткіші вимоги до отримання соціальної допомоги (яка ще й є більшою, ніж в інших країнах), зокрема вимога вивчення мови, призводять до того, що суттєво більша частка українських біженців у Німеччині серйозно вивчають німецьку мову (Рисунок 20).

Водночас про доступність безкоштовних курсів для вивчення мови говорили опитані респонденти з усіх досліджуваних країн, однак саме Німеччина найбільш ефективно залучає біженців до їх відвідання.

У першу чергу, якщо я хочу тут працювати, мені потрібно вивчити мову, тому що без мови тут працювати, звісно, можна, але робота буде дуже така, знаєте, важка і низькооплачувана. Ось ці мовні курси нам оплачує джоб-центр, і вони прирівнюються до роботи.

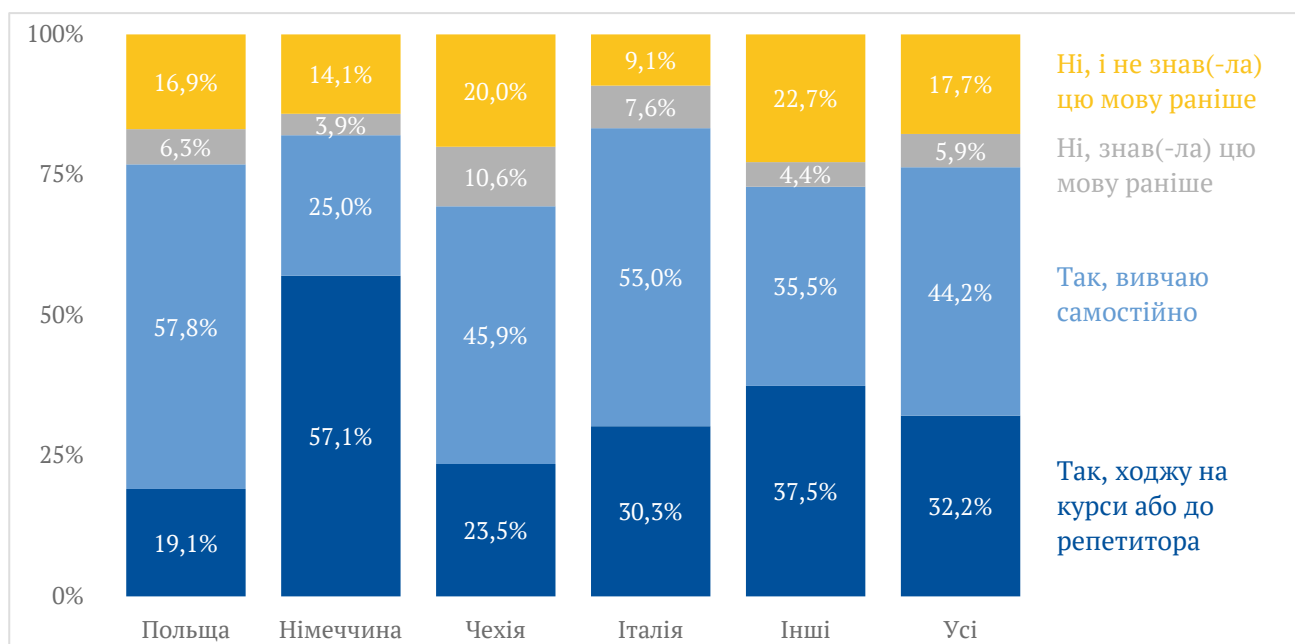
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Німеччині

Рисунок 19. Обрані відповіді респондентів на питання «Чи були якісь умови для отримання Вами соціальних виплат?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 20. Відповіді респондентів на питання «Чи вивчаєте Ви мову країни перебування?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Незнання мови країни перебування є серйозною перепорою для тих біженців, які бажають працювати за своєю спеціальністю. Більше половини опитаних у всіх країнах зазначають, що вільне володіння мовою є обов'язковою умовою для того, щоб працювати за спеціальністю (в Італії цей показник найвищий – 74,2%). Усі опитані респонденти зазначали, що так чи інакше мають безкоштовний доступ до медицини. Однак якість медичних послуг суттєво різниться від країни до країни. Опитані біженці у Іспанії та Франції були дуже задоволені рівнем медицини у своїх країнах перебування; опитані українці в інших країнах мали певні скарги, які здебільшого стосувалися тривалості очікування на вільний запис до лікаря.

У моєї приятельки дочка – епілептик уже багато років. У неї трапився напад. У неї була клінічна смерть, у цієї жінки. Її тримали у реанімації 10 днів під крапельницями. Вводили дуже дорогі препарати... Це повністю безкоштовно все. І реанімація, все-все це було у неї... І зробили обстеження повне і виявили причину... Вона дуже задоволена, що саме знайшлася причина... І так, вона, звісно, засмучена. Каже: «У своєму місті стільки платила грошей, стільки питала, стільки всього. Чому у Дніпрі ніхто цього не сказав?». А тут усе-таки... Може, обладнання тут краще.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Франції.

... І дуже з медициною складно в плані – десь кудись достукатися до когось, добитися. Три-чотири місяці треба чекати, як тут називається, термін. Оцих термінів, щоб його якимось чином, як то кажуть, пробити. Ти приходиш сьогодні, там тобі якусь там, ну, зробили вигляд, що глянули, приходиш там через місяць ще чи там через дві неділі.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Німеччині.

Незважаючи на те, що не всі країни вимагають від дітей біженців обов'язкового навчання у школах, опитані батьки зазвичай самі зацікавлені в тому, щоб їхні діти не марнували час та продовжували навчання. У деяких країнах, як-от в Іспанії чи Німеччині, відвідання місцевої школи є обов'язковим.

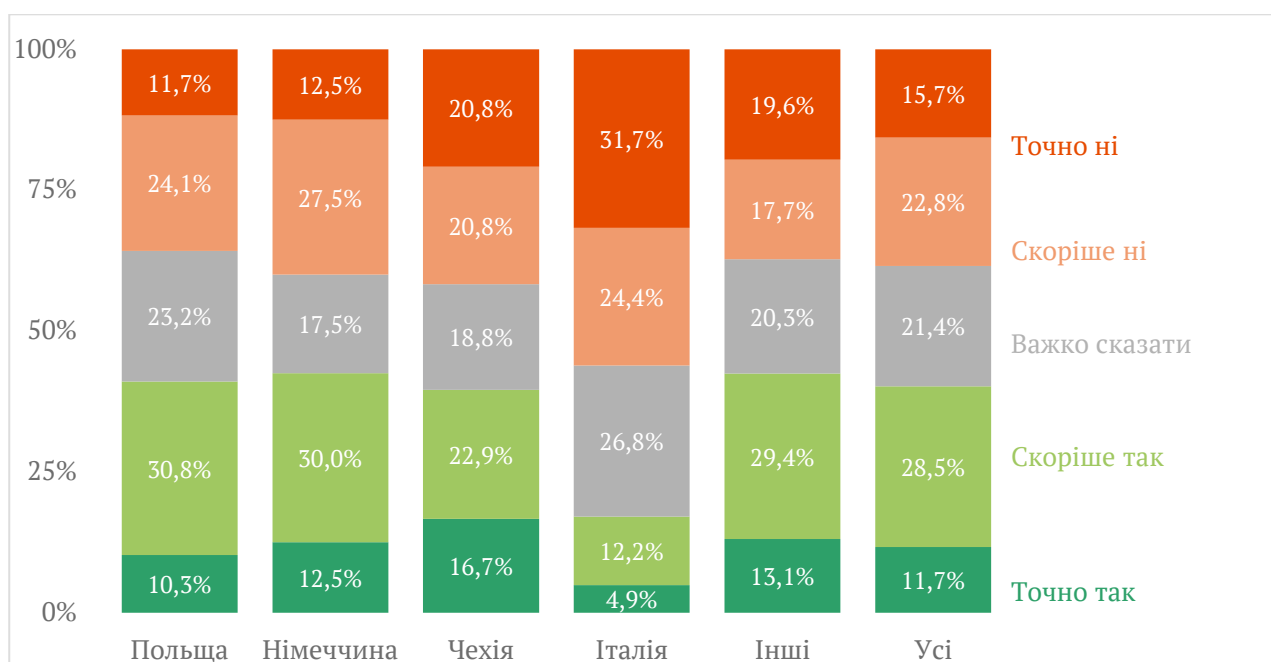
В інших країнах, особливо там, де є дефіцит місць у школах, така вимога відсутня чи її дотримуються не надто суворо. Коли це можливо, батьки намагаються зберегти освітній зв'язок своїх дітей з Україною та переводять їх на дистанційну форму навчання.

Бажання батьків, щоб їхні діти продовжували навчатись у країні перебування навіть після закінчення війни, може бути одним з індикаторів того, чи планують біженці повернутися в Україну. Показово, що найменша частка респондентів, які б хотіли, щоб їхні діти продовжували здобувати освіту у країні тимчасового перебування, – в Італії.

Відповіді біженців у Італії, з якими проводили глибинні інтерв'ю, частково проливають світло на цей феномен: українські діти не можуть вчасно отримати підручники через освітню бюрократію, вчителі часто страйкують, а самі школи – інколи це «не школи, а сараї, якщо порівнювати з українськими школами».

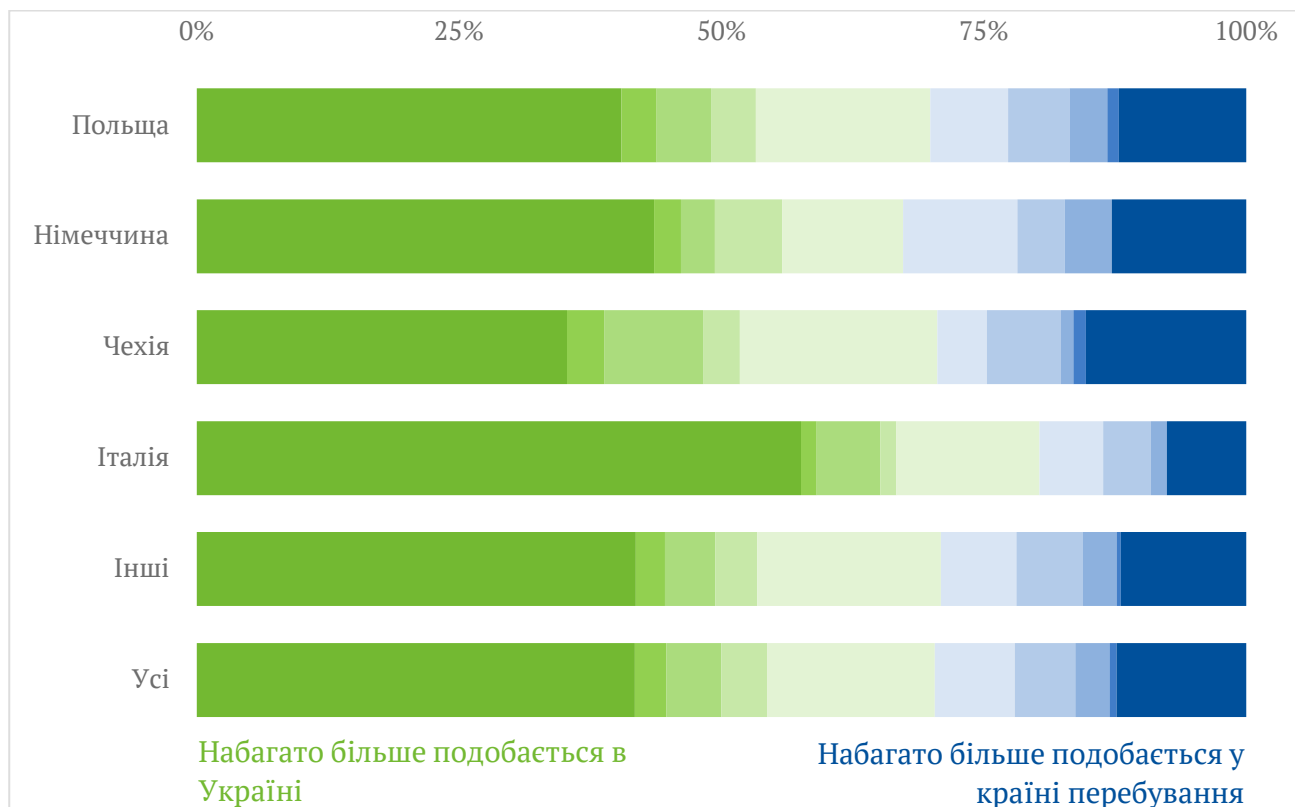
*Допустимо, нас попередили, що у п'ятницю ми до школи не йдемо, бо вчителі страйкуватимуть. І страйки у них – нормальна справа, вони постійно страйкують, не виходять на роботу... І коли ми вперше були на зборах, вперше нас запросили, батьків, на збори, я була здивована цією школою. Але так, щоб бути більш тактичною – це не школа, це сарай, якщо порівнювати з нашою українською школою.
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії*

Рисунок 21. Відповіді респондентів на питання «Чи хотіли б Ви, щоб Ваші діти продовжували і після закінчення війни навчатись в країні перебування?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 22. Відповіді респондентів на питання «Порівнюючи життя в Україні та життя у країні перебування, загалом де Вам подобається жити більше?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Більшість (67%) опитаних українців загалом задоволені перебуванням у країні свого поточного проживання під час повномасштабного вторгнення. Вони також високо оцінюють рівень державних послуг (57%). Водночас вказують, що основними проблемами, з якими стикалися, є відсутність або складний доступ до медицини, а також її низька якість (45,4%), високий рівень бюрократизації (26%) та несвоєчасне оформлення потрібних документів чи надання соціальних виплат (13,3%).

Зрештою, всі згадані в цьому розділі аспекти впливають на загальне сприйняття біженцями свого майбутнього у країні перебування. Загалом більшість опитаних біженців зазначають, що їм усе-таки більше подобається життя в Україні. Лише близько третини опитаних респондентів загалом надають перевагу країні перебування (Рисунок 22).

Така оцінка, хоч і абсолютна суб'єктивна, проте є важливим підґрунтям для повернення біженців додому. Необхідно скористатися цим та створити максимально комфортні умови для того, щоб більшість тимчасово переміщених українців мали не тільки суб'єктивні, а й об'єктивні причини для повернення додому.

3.5.2. СИТУАЦІЯ СТАНОМ НА ТРАВЕНЬ 2023 РОКУ

У рамках другої хвилі опитування українських біженців у Європі ми дослідили, чи змінилася ситуація з наданням підтримки українцям, та як це відбилося на становищі біженців.

Якщо у першій хвилі ми опитували респондентів, чи отримували вони певні види допомоги від держави взагалі за час свого перебування там, то у другій хвилі ми дізнавалися, яку допомогу біженці отримують зараз.

У графіках і таблицях до цього розділу відповіді від респондентів з Чехії та Італії включено до категорії країн «Інші» через надто низьку кількість респондентів з цих країн, на відміну від першої хвилі опитування.

Помітно менше біженців отримують зараз гуманітарну допомогу та допомогу з оформленням документів. Минулої осені більше половини респондентів заявляли, що хоч раз отримували гуманітарну допомогу; зараз її отримують лише 26%. Аналогічно минулої осені третина респондентів хоч раз отримувала допомогу з оформленням документів; зараз таку допомогу отримують тільки 15% опитаних.

Німеччина залишається незаперечним лідером у соціальних виплатах та забезпеченні житлом: три чверті опитаних українців у цій країні зараз отримують таку допомогу. Німеччина також найбільш активно залучає біженців до вивчення німецької мови та частіше, ніж в інших країнах, надає освітні можливості для дорослих. Відсоток тих, хто наразі не отримує будь-якої допомоги взагалі, у Німеччині є найменшим серед усіх досліджуваних країн – усього 10,2% (Таблиця 4).

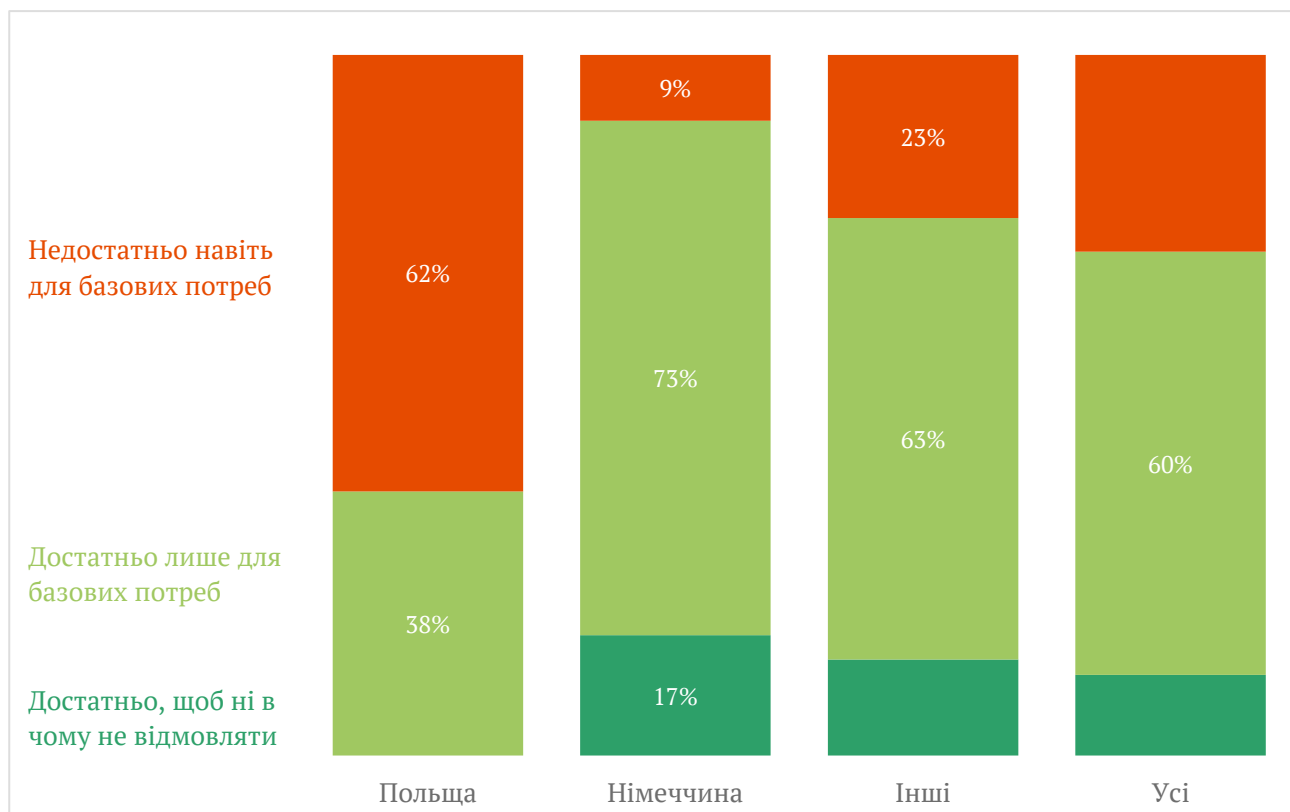
Таблиця 4. Відповіді респондентів на питання «Чи отримуєте Ви зараз наступну допомогу?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Вид допомоги	Польща	Німеччина	Інші	Усі
Соціальні виплати	56,3%	73,9%	55,9%	54,2%
Гуманітарна допомога	10,7%	25,0%	35,0%	26,1%
Забезпечення житлом	16,1%	76,1%	44,8%	46,1%
Мовні курси	17,0%	58,0%	35,0%	36,7%
Освіта (для дорослих)	5,4%	14,8%	5,5%	8,0%
Освіта (для дітей)	21,4%	25,0%	16,4%	20,2%
Допомога з оформленням документів	2,7%	20,5%	17,5%	14,6%
Допомога з працевлаштуванням	2,7%	14,8%	11,5%	10,2%
Психологічна підтримка	1,8%	6,8%	8,7%	6,4%
Допомога у догляді за дітьми	3,6%	9,1%	6,0%	6,2%
Не отримую допомогу	31,3%	10,2%	18,0%	19,3%

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

У Польщі частка респондентів, що не отримують жодної допомоги взагалі, є найбільшою – 31,3%. Однак, навіть тим біженцям, що отримують соціальні виплати у Польщі (це 56,3% опитаних), розміру виплат здебільшого недостатньо навіть для базових потреб (Рисунок 23).

Рисунок 23. Відповіді респондентів на питання «Чи достатньо розміру отримуваних Вами соціальних виплат для життя?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

Загалом можна констатувати, що станом на травень 2023 року підтримка українських біженців європейськими країнами переживає логічний сценарій розвитку: поступово зменшується «термінова» підтримка (гуманітарна допомога, допомога з оформленням документів) і проявляється натомість обрана країною стратегія поведінки з біженцями – довгострокова підтримка (як у Німеччині) чи поступове послаблення державної допомоги (як у Польщі).

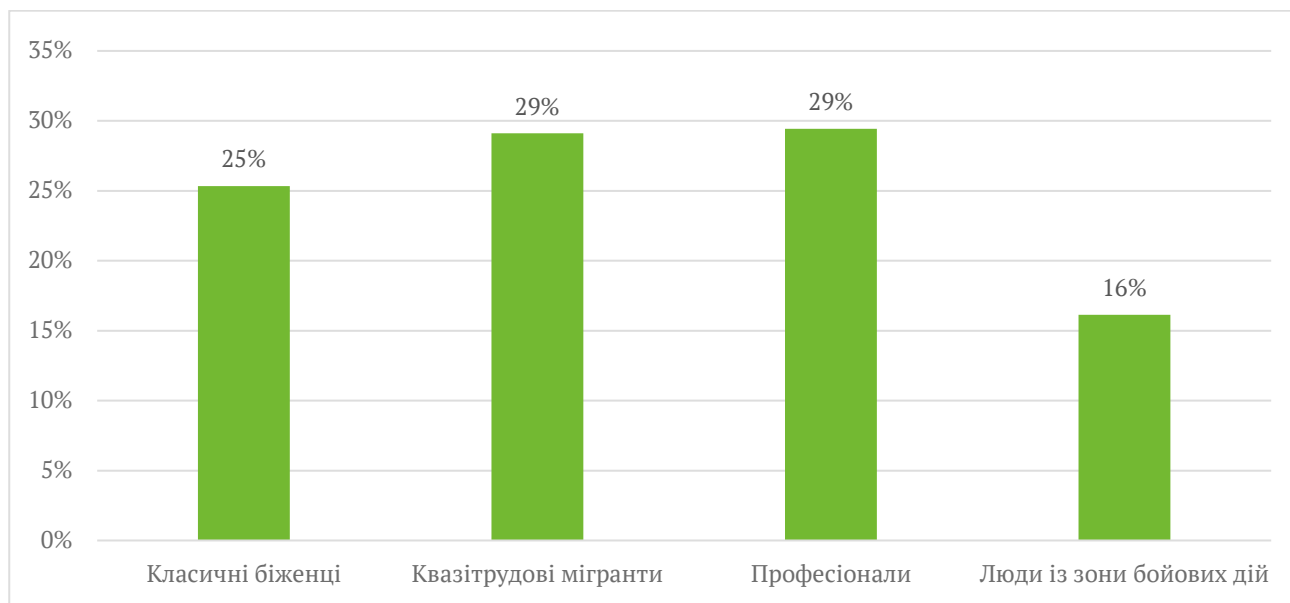
3.6. ПОРТРЕТИ БІЖЕНЦІВ

Щоб ще краще зрозуміти, які групи людей виїхали з України після повномасштабного вторгнення, ми провели кластерний аналіз, використовуючи дані першої хвили нашого опитування. Ми використали метод k-modes⁵⁴ та провели кластерний аналіз на змінних (див. Додаток 1. Таблиця A1).

У результаті кластерного аналізу ми отримали чотири кластери, які можемо охарактеризувати наступним чином:

⁵⁴ Huang, Z. (1998). Extensions to the k-means algorithm for clustering large data sets with categorical values. *Data mining and knowledge discovery*, 2(3), 283–304. [Link](#)

Рисунок 24. Розподіл респондентів за кластерами

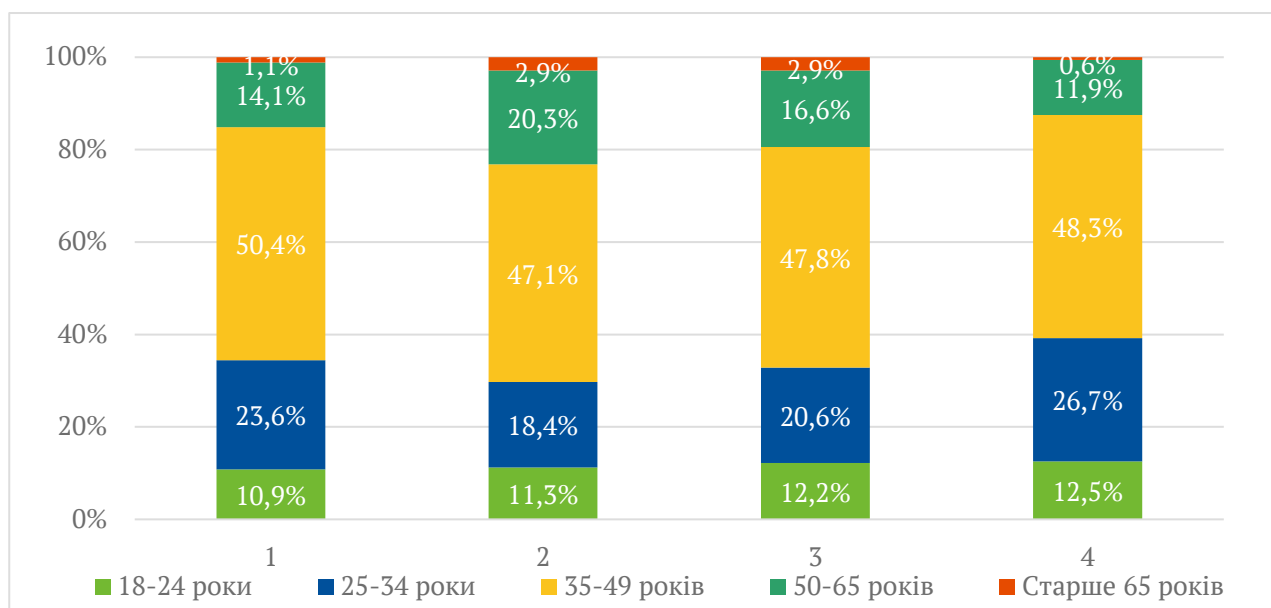
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; власні розрахунки ЦЕС

Далі ми проілюструємо розподіл різних характеристик за кластерами. На наступних рисунках кластер «Класичні біженці» позначений цифрою 1, «Квазітрудова мігранти» – 2, «Професіонали» – 3, «Люди із зони бойових дій» – 4.

1-й кластер (25% від усіх опитаних): «Класичні біженці»

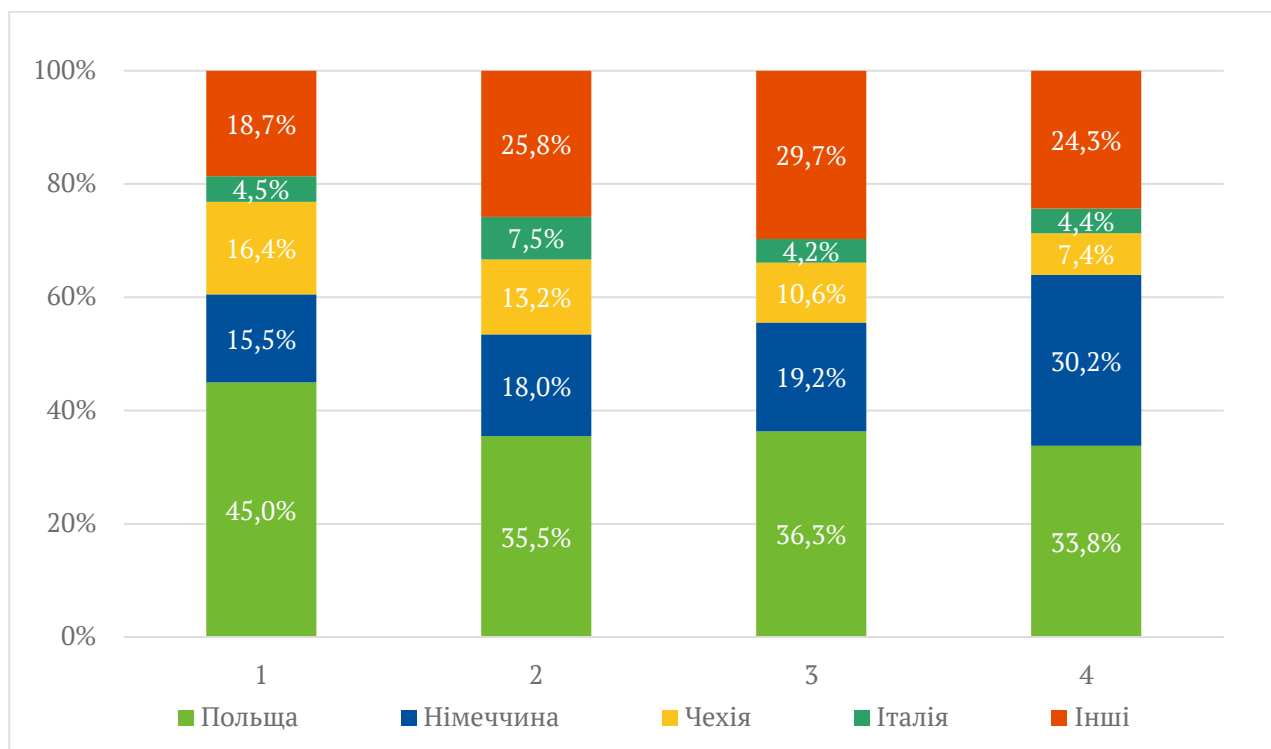
Українці з цієї групи – здебільшого жінки середнього віку (Рисунок 25), більшість із дітьми. Вони найбільш схильні наразі перебувати в Польщі та Чехії, у великих містах (Рисунок 26). Українці з цієї групи частіше за інших обирали країну перебування через її географічну близькість до України.

Рисунок 25. Розподіл за віком

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 26. Розподіл за країнами перебування

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

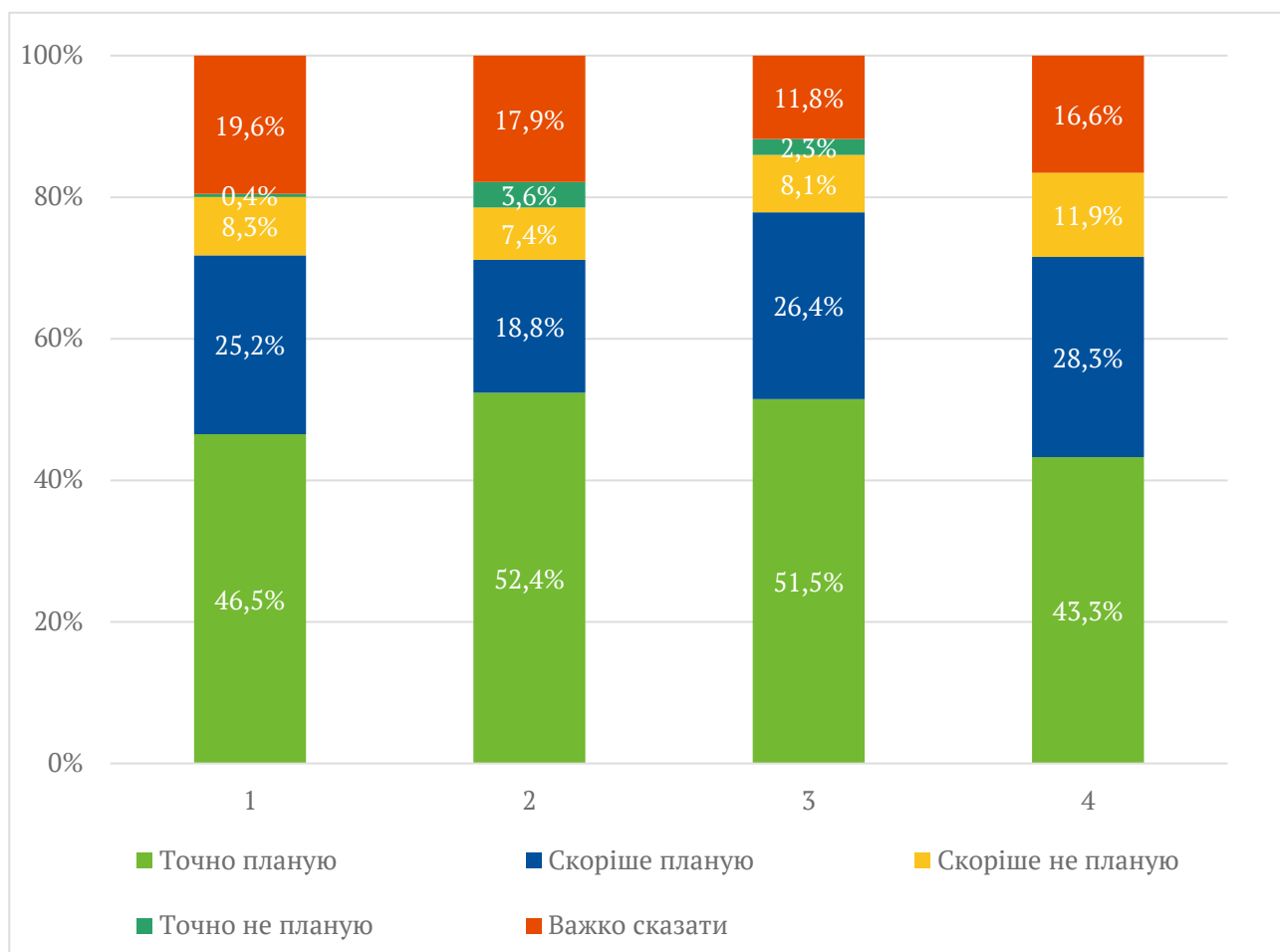
Ці люди не дуже адаптовані до життя за кордоном: до війни велика частина з них ніколи не була за кордоном (41% українців з цієї групи ніколи раніше не були за кордоном, порівняно із 37% серед усіх біженців), вони гірше знають мову країни перебування порівняно із іншими групами та менше за інші групи вивчають мову, хоча незнання мови і створює їм значні проблеми у повсякденному житті (Додаток 2. Рисунок А1). Загалом вони також частіше незадоволені своїм життям у країні перебування (Додаток 2. Рисунок А2), рідше за інші групи мають друзів серед місцевих мешканців (лише 32% мають друзів серед місцевих мешканців порівняно із 70% серед усіх біженців), та вважають, що рівня соціальних виплат у країні перебування та поточного доходу недостатньо для життя. Разом з тим, люди з цієї групи більше за середній показник готові на кроки для пошуку роботи (Рисунок 28).

До війни люди з цієї групи жили в населених пунктах, які перебували поза зоною бойових дій, але потерпали від обстрілів, – переважно в центральній та західній Україні, а також Одеській області (Додаток 2. Рисунок А4). Хоча безпосередніх бойових дій в їхньому населеному пункті здебільшого не було, основною причиною виїзду за кордон для них все ж були побоювання за власну безпеку (Рисунок 29). До війни вони мали нижчий рівень доходу порівняно із іншими біженцями, зараз також мають низький рівень доходу (Додаток 2. Рисунки А6–А7).

2-й кластер (29% від усіх опитаних): «Квазітрудова мігранти»

Люди з цього сегменту є найбільш адаптованими до життя за кордоном: найбільш схильні працювати в країні перебування, вони були найбільш схильними виїхати до країни, де у них була родина, мову якої вони знали або через можливість знайти роботу в цій країні (Додаток 1. Рисунок А5). Порівняно з іншими групами, люди в цій групі частіше знають мову країни перебування на високому рівні та, відповідно, менш схильні вивчати мову.

Рисунок 27. Розподіл за планами респондентів повернутися до України

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

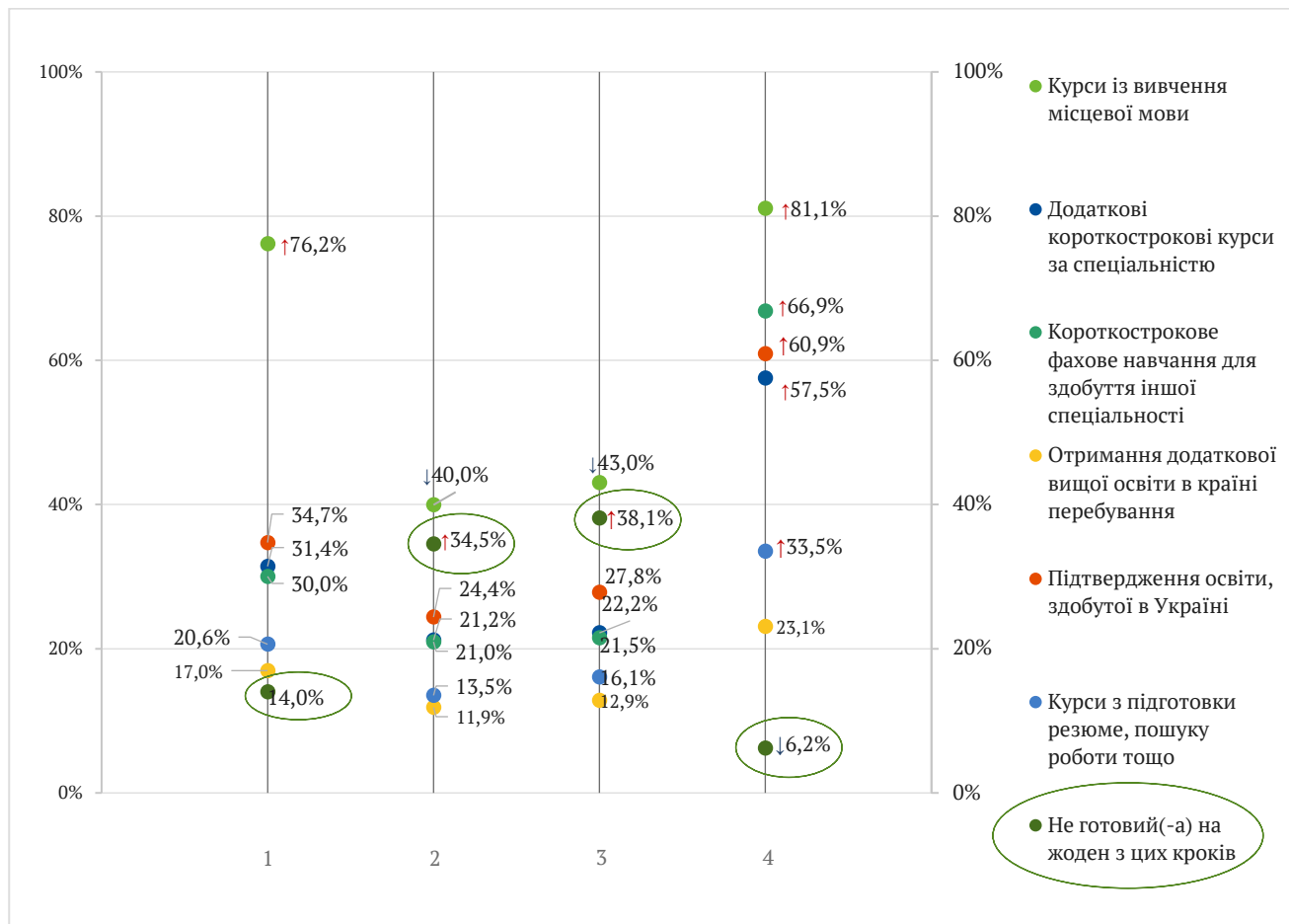
Люди з цієї групи були до війни найбільш схильними працювати за кордоном (25% людей в цій групі працювали за кордоном до війни, порівняно із 20% серед усіх біженців). Разом із тим, вони менше за середньостатистичного біженця готові робити кроки для пошуку іншої роботи (Рисунок 28).

Вони є найбільш задоволеними перебуванням за кордоном та державними послугами, мають там найменше проблем, найбільш позитивно оцінюють ставлення місцевих до українців та є єдиною групою, кому життя за кордоном подобається так само або більше, ніж життя в Україні (лише 45% подобається більше в Україні, 24% приблизно однаково оцінюють життя в Україні та за кордоном, а 31% надають перевагу життю за кордоном).

Вони більше за інші групи схильні жити в житлі, яке належить членам їхньої родини (11% порівняно із 5% серед усіх біженців), напевно, через це вони найбільше задоволені житлом та найменше мають обмежень щодо терміну, протягом якого можуть жити у поточному житлі (лише 40% можуть жити у поточному житлі менше року, порівняно із 53% серед усіх біженців).

Також люди з цієї групи менше за інші групи потребують допомоги (31% не потребують жодної додаткової допомоги порівняно із 20% серед усіх біженців).

Рисунок 28. Кроки з підвищення кваліфікації, на які респонденти готові, щоб знайти кращу роботу

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Важливим також є те, що на їхнє рішення про повернення до України найменше впливатимуть зовнішні фактори: як бойові дії, так і політика української держави – це єдина група, на рішення якої про повернення радше не вплине завершення бойових дій (Рисунок 30). Також у людей із цієї групи найменше залишилось родичів в Україні, що свідчить про їхній менший зв'язок з Україною.

Порівняно з іншими сегментами, основною причиною виїзду з України для людей із цієї групи рідше є побоювання за власну безпеку (Рисунок 29).

Також, порівняно з іншими групами, люди в цій групі зазнали найменше проблем та втрат через повномасштабне російське вторгнення (Додаток 2. Рисунок А8). Можливо, це пов'язано з тим, що люди з цієї групи більш схильні бути із Західної України (а також із Одеської області) (Додаток 2. Рисунок А4).

Порівняно із іншими групами, люди з цієї групи більш схильні зараз перебувати в Італії. Вони більш схильні бути людьми старшого віку, велика частина яких до війни вели домогосподарство або були на пенсії (Додаток 2. Рисунок А9).

Такий віковий розподіл має сенс, адже й до війни велика кількість трудових мігрантів у Італії були жінками старшого віку: наприклад, дослідження італійської статистичної агенції за 2012 рік показує,

що переважна більшість трудових мігрантів з України були жінками у віці 40–70 років.⁵⁵ Зараз люди з цієї групи мають вищий рівень доходу порівняно із іншими групами.

3-й кластер (29% від усіх опитаних): «Професіонали»

Люди в цій групі дещо більш, ніж інші групи, схильні працювати в країні перебування (33% проти 31% серед усіх респондентів), хоча ця різниця і є невеликою.

Ті ж, хто зараз працює, набагато більш схильні працювати за своєю або ж суміжною спеціальністю порівняно із іншими групами (серед тих, хто працює, у цій групі 49% працюють за своєю чи суміжною спеціальністю, порівняно із 39% серед усіх працюючих біженців).

Серед тих, хто в цій групі не працює, але шукає роботу, найбільша частка неготова працювати не за спеціальністю (9% порівняно із 4% серед усіх біженців). Таким чином, бачимо, що люди в цій групі відрізняються тим, що більше за інших працюють або шукають роботу лише за своєю спеціальністю.

Люди з цієї групи мають відносно комфортні умови життя у країні перебування: вони отримували більше допомоги, ніж інші групи (Додаток 2. Рисунок A12); країну перебування обрали через наявність там друзів, знання мови чи хороше ставлення до українців (Додаток 2. Рисунок A5); мають друзів серед місцевих мешканців (89% мають друзів серед місцевих мешканців порівняно з 70% від усіх біженців); частіше за інші групи живуть в окремому будинку чи квартирі (59% порівняно із 48% серед усіх біженців); їм менше за інші групи потрібне знання мови для роботи за спеціальністю. Також, порівняно з іншими групами, цей сегмент більш позитивно оцінює ставлення місцевих мешканців до українців (Додаток 2. Рисунок A3).

Люди з цієї групи також є відносно більш лояльними до України. Вони дещо частіше за інші групи планують повернутись в Україну та є більш визначеними щодо цього порівняно з іншими групами.

Люди з цієї групи менш схильні жити в одній із чотирьох країн, найбільш популярних⁵⁶ серед українських біженців, натомість більш розосереджені по Європі. До війни ці люди були більш схильні жити в Києві, Київській, Дніпропетровській та Харківській областях, а також областях, де після 24 лютого відбувались бойові дії. Порівняно із людьми із інших груп, вони також частіше мали власний бізнес до війни (Додаток 2. Рисунок A9).

Основною причиною виїзду з України для людей з цієї групи була війна у рідному населеному пункті чи поруч із ним, однак важливими причинами для виїзду були також погані умови життя в Україні та відсутність умов для освіти дітей (Рисунок 29). До війни вони мали середній або високий рівень доходу (Додаток 2. Рисунок A6).

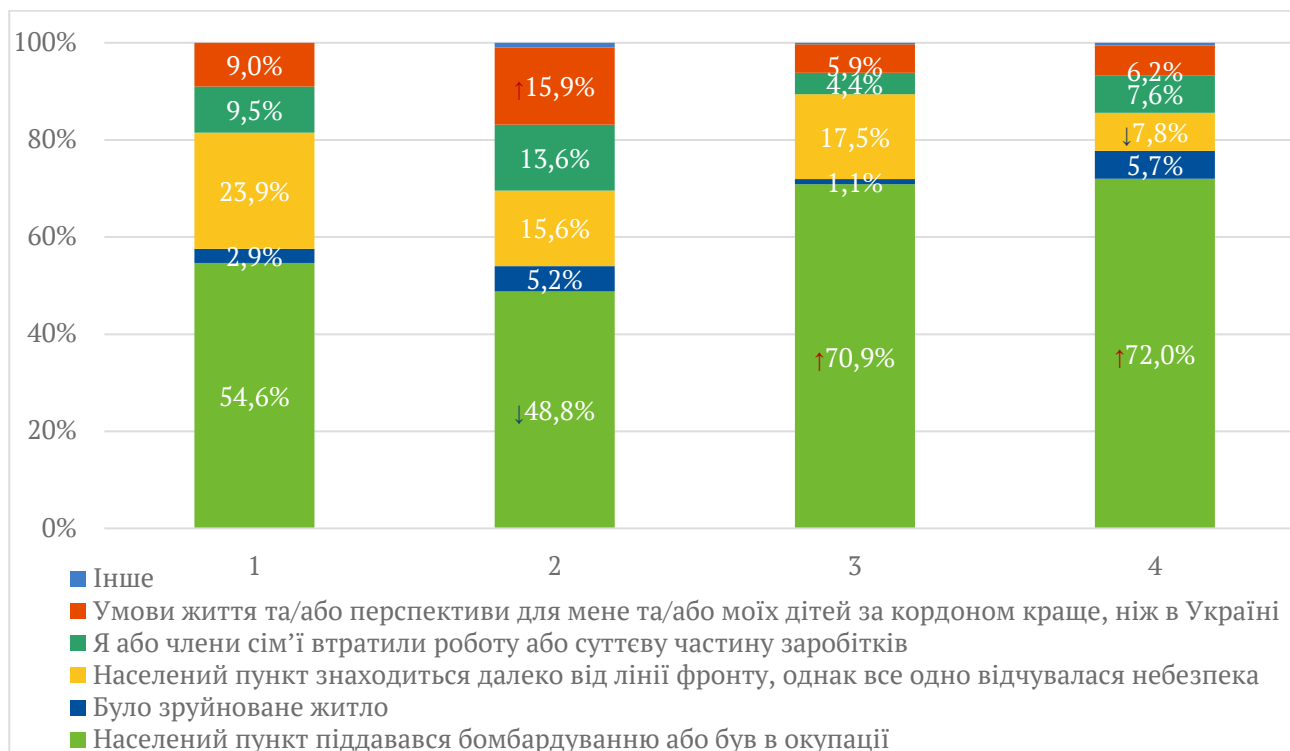
4-й кластер (16% від усіх опитаних) «Люди із зони бойових дій»

Люди з цього сегменту є неадаптованими до життя за кордоном та менш визначеними щодо повернення до України, однак на їх рішення про повернення можуть впливати як закінчення бойових дій, так і можливості жити і працювати в Україні (Рисунок 30). Разом з тим, вони й найбільш готові робити кроки для адаптації за кордоном, тому для того, щоб стимулювати цю групу повернутись до України, важливо проводити активну державну політику.

⁵⁵ Istat, CITTADINI NON COMUNITARI REGOLARMENTE SOGGIORNANTI. [Link](#)

⁵⁶ Польщі, Німеччині, Чехії та Італії

Рисунок 29. Розподіл за основним фактором, що вплинув на рішення людей виїхати за кордон

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Люди з цієї групи також висловлюють найбільшу готовність повернутись в інший регіон України, якщо повернутись у свій рідний регіон буде неможливо. Однак, їх рішення як загалом про повернення в Україну, так і про переїзд у безпечніший регіон залежить від того, чи будуть створені умови для цього – можливості знайти добре оплачувану роботу та (при переїзді в інший регіон) отримати безкоштовне чи субсидоване житло (Рисунок 31).

Люди з цієї групи найчастіше походять із зони бойових дій (63% із зони бойових дій порівняно із 45% серед усіх біженців), а саме з Донецької, Харківської та Дніпропетровської областей. Тому вони більше за інші групи зазнали втрат від війни (Додаток 2. Рисунок А8). Особливо поширеними проблемами є втрати доходу, роботи, житла та психологічні проблеми. Загалом, згідно з даними проєкту “росія заплатить”, станом на червень 2023 року було пошкоджено чи зруйновано 163 тис. житлових будинків, що становить 8,6% від загальної площі житлового фонду України.⁵⁷

Люди у цій групі також частіше за інших виїжджали з України не одразу після повномасштабного вторгнення росії, а дещо пізніше: лише 41% із них виїхали у лютому чи першій половині березня. Це може бути пов'язано із тим, що багато хто із них жив у зоні бойових дій, звідки було складно виїхати у перші тижні війни. Люди з цієї групи є відносно молодшими, порівняно з іншими групами (Рисунок 25). Мають середній рівень доходу та вищу освіту. Наразі вони найбільш схильні проживати в маленьких містах. До війни більшість із них працювала, а зараз шукають роботу, навчаються чи не працюють та не шукають роботу (Додаток 2. Рисунки А9–А10). Загалом люди з цього кластеру

⁵⁷ Понад \$54 млрд – збитки житлового фонду України внаслідок повномасштабної війни на кінець травня 2023 року. Київська школа економіки, проєкт «росія заплатить». Червень 26, 2023. Link.

найбільш готові робити кроки для пошуку роботи у країні перебування: від відвідування мовних курсів до короткострокових курсів зі спеціальності (Рисунок 28).

Наразі відносна більшість людей із цієї групи перебуває у Німеччині. Цю країну переважно обирали через високий рівень соціальних виплат, можливість отримати безкоштовне житло, високу якість життя, наявність там української діаспори та друзів (Додаток 1. Рисунок А5).

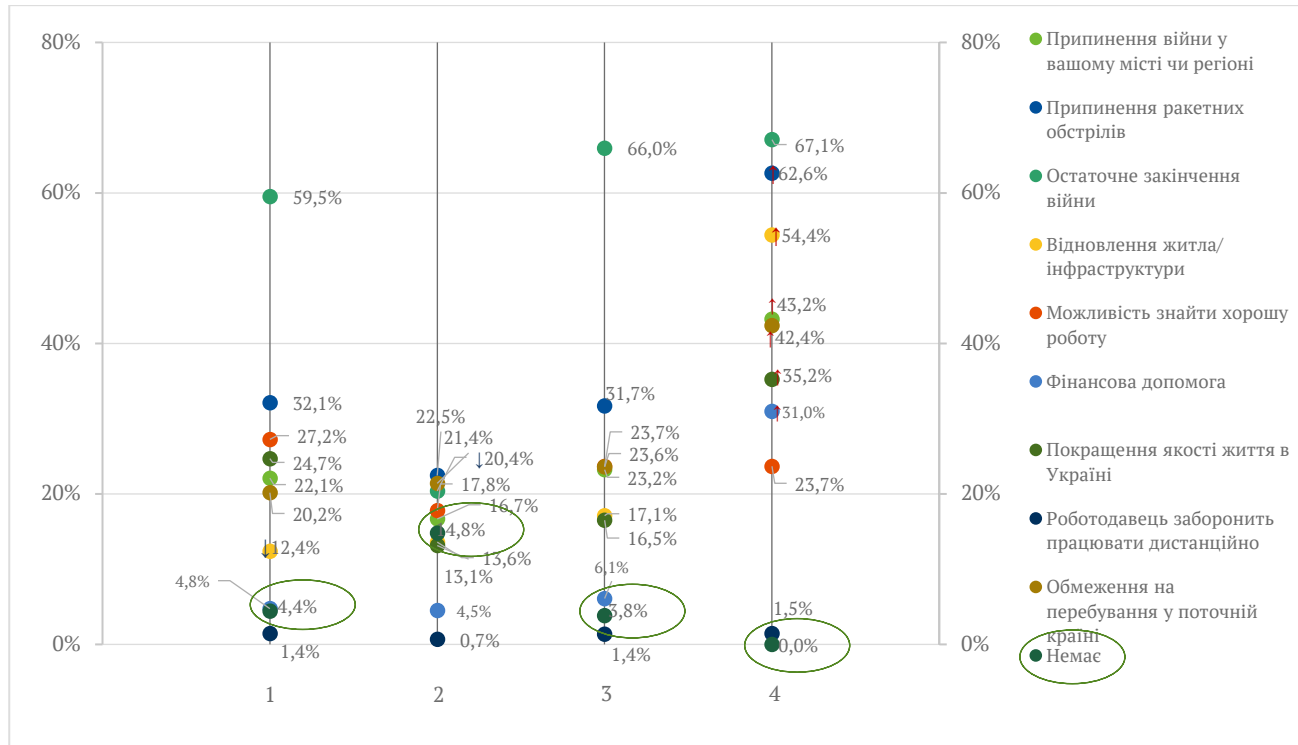
Однак через велику відмінність німецької мови від української, незнання мови створює найбільші проблеми для цієї групи. Через те, що люди з цієї групи більш схильні перебувати у Німеччині, вони й отримують вищий рівень допомоги, адже в Німеччині українцям надають більше допомоги, ніж у інших країнах (Додаток 2. Рисунок А12).

З тієї ж причини українці з цієї групи більш схильні відвідувати курси із вивчення місцевої мови. Хоча рівень допомоги, який отримує ця група, є вищим від допомоги, що отримують інші групи, люди з цієї групи найбільше відчували проблеми, пов'язані з перебуванням у поточній країні.

Наприклад, ці люди найчастіше незадоволені поточним житлом, вважають, що ставлення місцевих до українців з часом погіршилось, та відчувають інші проблеми.

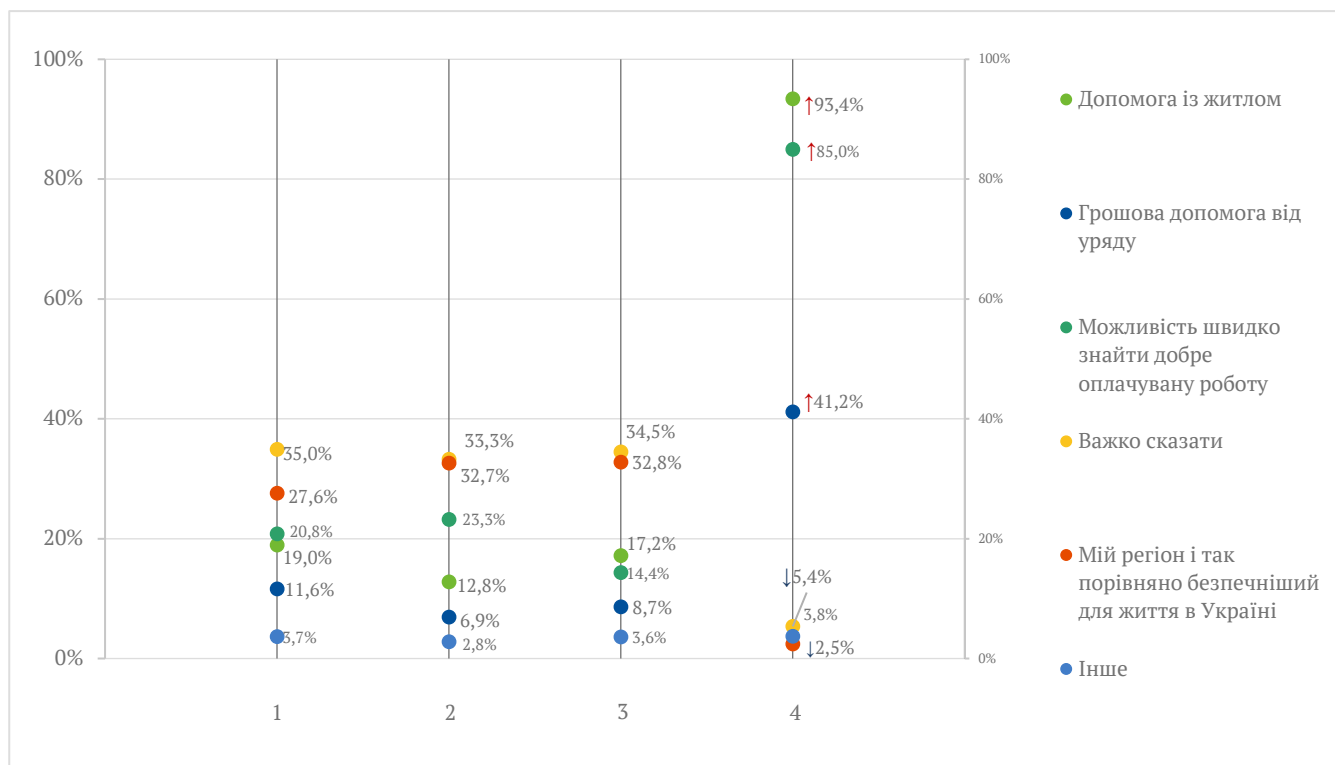
Коли вони порівнюють життя в Україні та життя в країні перебування, їм набагато більше подобається життя в Україні (54% більше подобається в Україні, 27% – приблизно однаково в Україні та країні перебування та лише 19% більше подобається в країні перебування).

Рисунок 30. Фактори, які стимулюватимуть респондентів повертатися в Україну

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 31. Умови, які респонденти розглядають як можливість повернутися в Україну в безпечніший регіон замість свого рідного

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

4. ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

4.1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ПРО ПОВЕРНЕННЯ БІЖЕНЦІВ

На жаль, війна росії проти України не є першою війною, що спричинила велику хвилю біженців. Ми можемо використати досвід інших країн, що зазнали війн, щоб зрозуміти, якою має бути державна політика, щоб повернути біженців після закінчення війни.

Використовуючи досвід біженців через війни у Боснії, Сирії, Афганістані та інших країнах, дослідники аналізують, що впливає на повернення та неповернення біженців після закінчення війни. Нижче ми наводимо узагальнення цього досвіду.

Разом із тим, важливо розуміти, що кожна хвиля біженців є специфічною, тому окремі тренди та рекомендації, які спрацювали в інших випадках, можуть бути неактуальними для України.

Дослідження підкреслюють важливість таких чинників у поверненні біженців додому після завершення конфлікту⁵⁸:

- безпека;
- наявність житла, земельної ділянки, куди можна було б повернутись;
- можливість заробляти на життя;
- порівняння загальних умов життя вдома та у країні, де перебувають біженці.

Дослідники наголошують, що «добровільно-обов'язкові» схеми повернення біженців, коли біженцям надають безкоштовний транспорт та певну компенсацію за повернення, не завжди працюють. Якщо в рідній країні біженців не створені нормальні умови життя та якщо біженцям немає де жити, такі схеми не будуть успішними, навіть якщо, залишаючись, біженці втрачають певні пільги та дохід.⁵⁹

Іншим трендом, характерним для повернення біженців, є розділення родин, коли спершу повертається лише частина родини, щоб оцінити ситуацію та зрозуміти, чи є вдома умови для нормального життя.⁶⁰

Варто зауважити, що в українському контексті цей тренд може бути відсутнім, адже багато українських родин було розділено на початку війни, коли чоловіки залишались в Україні, а жінки та діти виїжджали за кордон.

Іншим цікавим уроком із досвіду інших хвиль біженців є урбанізація. Люди, які до війни проживали у сільській місцевості та заробляли на життя фермерством, виїхавши до іншої країни, були позбавлені можливості продовжувати попередній вид діяльності та мали жити та працювати у містах.

Повертаючись до рідної країни, такі люди часто не можуть або не хочуть повертатись у рідну сільську місцевість, натомість оселяються в містах, сприяючи урбанізації країни. Дослідники із американського Інституту Миру наголошують, що міжнародні організації, які займаються біженцями,

⁵⁸ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁵⁹ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁶⁰ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

мають більший досвід допомоги біженцям повернутись до сільської місцевості та не мають досвіду для належної допомоги у поверненні біженців до міст.⁶¹

Незрозумілим є те, чи сприяє залучення біженців до освіти та ринку праці в приймаючих країн поверненню після закінчення конфлікту, чи, навпаки утримує їх у приймаючій країні. Дослідження Світового Банку показує, що відповідь на це питання є різною у різних випадках.⁶²

Для того щоб стимулювати повернення біженців, міжнародна гуманітарна допомога має бути довгостроковою та націленою на відновлення інфраструктури та державних послуг, як-от освіта та медицина.

Адже якщо підтримка буде лише короткостроковою, наприклад, надання їжі, ліків та одягу, то коли така підтримка закінчиться, а умов для гідного життя не буде створено, біженці, які мали досвід проживання в іншій країні, можуть повертатися туди. Причому інвестиції в інфраструктуру мають включати в себе не лише витрати на будівництво інфраструктури, а й майбутні експлуатаційні витрати.⁶³

Офіційна інформація щодо умов у рідній країні біженців має бути правдивою. Якщо офіційна влада та міжнародні інституції малюють занадто райдужну картину умов життя, це лише підриває довіру до них та не стимулює до повернення в умовах, коли біженці мають інші джерела інформації про реальний стан справ або ж можуть знову покинути країну.⁶⁴

Біженці з Боснії

Ситуація із боснійськими біженцями після війни на Балканах у 1990-х роках є особливо цікавою для українського контексту. На відміну від Афганістану, Сирії та інших азійських чи африканських країн, Боснія і Герцеговина, як і Україна, розташовані в Європі та мають спільний кордон із країнами ЄС. Тому, боснійці, як і українці, мали відносно простий доступ до країн ЄС.

Під час війни у Боснії і Герцеговині у 1991–1995 роках майже половина населення цієї країни стали переселенцями, із них 1,2 мільйона виїхали за кордон (більшість в країни Західної Європи).⁶⁵ Спершу усі країни ЄС надали біженцям із Боснії статус тимчасового захисту. Однак з часом умови перебування змінились, і кожна країна розробила власні умови для біженців.

Так, наприклад, Австрія, Нідерланди, Данія та Швеція дали усім, хто отримав статус тимчасового захисту, постійну посвідку на проживання, яка залишалась дійсною навіть після закінчення війни.

⁶¹ Fagen, Patricia Weiss. Refugees and IDPs after Conflict. Why They Do Not Go Home. United States Institute Of Peace. Special Report 268. April 2011. [Link](#)

⁶² Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁶³ Fagen, Patricia Weiss. Refugees and IDPs after Conflict. Why They Do Not Go Home. United States Institute Of Peace. Special Report 268. April 2011. [Link](#)

⁶⁴ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁶⁵ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. *SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement*. GPDF ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

Натомість Німеччина надала біженцям лише тимчасову посвідку на проживання, яка перестала бути дійсною після закінчення війни, змушуючи біженців повернутись додому.⁶⁶

Після закінчення війни бажання Німеччини повернути додому боснійців, що проживали на її території, було одним із важливих факторів у розробленні плану повернення біженців.⁶⁷

Різною була й політика щодо доступу до ринку праці: більшість країн не дозволяли біженцям працювати, доки вони оформлюють статус біженця, що інколи займало роки.⁶⁸ До війни у Боснії проживали три великі етнічні групи: серби, хорвати та боснійці.

У роки війни між цими групами відбувся конфлікт на етнічному ґрунті, під час якого багато людей втратили житло та мусили тікати саме через страх насильства через свою національність. Тому після закінчення війни важливою частиною плану із повернення біженців було повернення нерухомості справжнім власникам, а також інтеграція між етнічними групами.

План передбачав повернення біженців не лише до регіонів, де їхня етнічна група була у більшості, а й туди, де вони були у меншості, щоб запобігти майбутнім конфліктам на національному ґрунті.⁶⁹ Однак процес повернення не був швидким.

Після затвердження плану повернення протягом року лише 250 000 людей (10% від усіх вимушених переселенців) повернулись додому. Хоча в наступні роки цей процес дещо пришвидшився, він все одно залишався повільним. До 1999 року (через 4 роки після закінчення війни) додому повернулась приблизно половина вимушених переселенців. Через різну політику країн ЄС щодо боснійських біженців різними були і темпи повернення біженців із різних країн.⁷⁰

Через 10 років після закінчення війни в Німеччині залишилось лише 10% боснійських біженців, тоді як в інших країнах, які надали біженцям дозвіл на постійне проживання, переважна більшість біженців там і залишилась (від 80% у Нідерландах до 97% у Швеції).⁷¹

Існує декілька причин, чому велика кількість переселенців не повернулась додому швидко, або й зовсім не повернулась. По-перше, хоча бойові дії й припинились, між різними етнічними групами все ж залишалась напруженість та непорозуміння, тож переселенцям могло бути некомфортно та небезпечно повертатись додому, особливо якщо в їхньому регіоні їхня етнічна група була у меншості. По-друге, процес повернення нерухомості справжнім власникам був неуспішним: до 1999 року лише у 3% випадків видача сертифікату про повернення нерухомості державою призводила до успішного фізичного повернення власності.

Процес будівництва нової інфраструктури та житла також був не дуже успішним: існувала конкуренція між різними громадськими організаціями, які цим займались, поширеною була і корупція. Також відбудова

⁶⁶ Barslund, Mikkel, Matthias Busse, Karolien Lenaerts, Lars Ludolph, Vilde Renman. Integration of Refugees: Lessons from Bosnians in Five EU Countries. *Intereconomics* 52, no.5 (2017): 257–263. [Link](#)

⁶⁷ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPFD ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁶⁸ Barslund, Mikkel, Matthias Busse, Karolien Lenaerts, Lars Ludolph, Vilde Renman. Integration of Refugees: Lessons from Bosnians in Five EU Countries. *Intereconomics* 52, no.5 (2017): 257–263. [Link](#)

⁶⁹ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPFD ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁷⁰ Christensen, Asger, Niels Harild, and Roger Zetter. SUSTAINABLE REFUGEE RETURN: Triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement. GPFD ISSUE NOTE SERIES, 2015. 142. [Link](#)

⁷¹ Barslund, Mikkel, Matthias Busse, Karolien Lenaerts, Lars Ludolph, Vilde Renman. Integration of Refugees: Lessons from Bosnians in Five EU Countries. *Intereconomics* 52, no.5 (2017): 257–263. [Link](#)

фокусувалась на житлі, менше ресурсів виділялося на відбудову шкіл, систем водопостачання та іншої інфраструктури.

Несприятливою для повернення була і загальна економічна ситуація: високий рівень безробіття, низькі (порівняно з країнами ЄС) зарплати, відсутність соціальної мобільності тощо.

4.2. ЧИ ПЛАНУЮТЬ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЬ?

4.2.1. ЧИ ПЛАНУВАЛИ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЬ СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2022 РОКУ?

Згідно з опитуванням ООН, проведеним у грудні 2022 – січні 2023 років, близько 65% українських біженців були готові повернутися додому, коли «ситуація дозволить це зробити». Ці люди переважно мали сім'ї і проживали у країнах зі спільним кордоном з Україною.

Більшість хотіли повернутися з усіма членами домогосподарства (82%) в те саме місце, де вони жили до війни (92%).

Водночас на момент проведення опитування 12% біженців планували повернутися протягом лютого–квітня 2023 року, а 18% ще не визначилися зі своїм майбутнім і планами повертатися до України чи ні. Ще 5% біженців взагалі не планували повертатися. В основному, це були люди, які живуть самі та перебувають у країнах, що не мають спільного кордону з Україною.⁷²

Дослідження, проведене Агентством ЄС з основних прав (FRA), станом на кінець 2022 року показало, що частка респондентів, які хотіли повернутися до України, складала 35%, а тих, хто планував залишитися в країні поточного перебування, – 38%. Водночас майже кожен четвертий респондент (23%) ще не визначився зі своїм майбутнім, а близько 4% планували переїхати в іншу країну.

Крім цього, чоловіки (45%) частіше, ніж жінки (35%), планували залишитися в країні свого поточного перебування. Основними причинами для повернення називалися воз'єднання із сім'єю, покращення безпекової ситуації, а також проблеми з умовами проживання в країні, яка приймає біженців.⁷³

За результатами опитування, проведеного Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, станом на листопад–грудень 2022 року більшість українців, які перебували за кордоном, планували повернутися до України: 50% точно планували, 24% скоріше планували, 8% скоріше не планували, а близько 2% точно не планували, і ще близько 16% ще не визначились щодо того, чи повертатимуться.

Разом з тим, люди старшого віку набагато більше схильні повертатися, ніж молодші українці (Рисунок 32). Це може бути пов'язано з тим, що людям старшого віку складніше адаптуватися до життя за кордоном.

Також ті українці, що виїхали до Німеччини, є менш схильними до повернення (Рисунок 33), що може бути пов'язано із більш щедрими соціальними виплатами, а також з тим, що там більша частка тих, хто втратив майно через війну.

Разом із тим, відповідаючи на це питання, українські переселенці можуть перебільшувати свої наміри щодо повернення. В соціальних науках відомим є феномен соціальної бажаності, коли респонденти

⁷² Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #3. UNHCR Regional Bureau for Europe. February 22, 2023. [Link](#).

⁷³ Fleeing Ukraine. Displaced People's Experiences in the EU. European Union Agency for Fundamental Rights. 2023. [Link](#).

відповідають на питання не правдиво, а обирають той варіант, який, на їхню думку, є найбільш суспільно прийнятним.⁷⁴

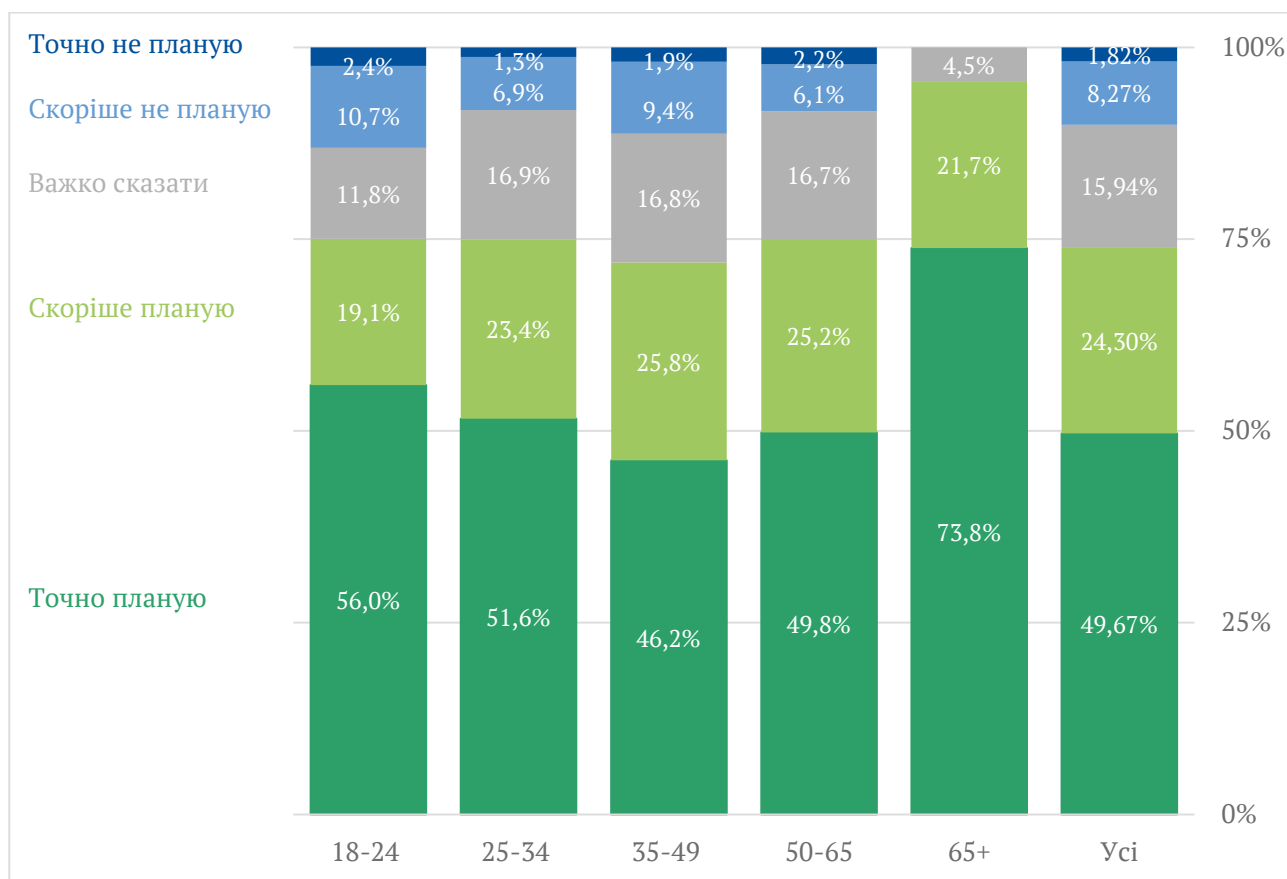
Крім того, респонденти по-різному можуть інтерпретувати питання про те, чи планують вони повернутись до України. Одні можуть інтерпретувати «повернення» як повернення для постійного проживання, інші можуть зрозуміти це ширше, наприклад, повернутись на деякий час.

З глибинних інтерв'ю, наприклад, ми бачимо, що деякі респонденти кажуть, що планують повернутись, але ще не визначились, «чи щоб жити, чи просто повернутися, щоб повернутися», тож бачимо, що деякі респонденти дійсно інтерпретують «повернення» як тимчасове повернення.

Я повернуся, однозначно, що я повернуся. Не знаю, чи щоби жити, чи просто повернутися щоби повернутися. Але я того навіть собі не уявляю, що я ніколи-ніколи не буду в Україні.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі

Рисунок 32. Відповіді респондентів на питання «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?», у розподілі за віком, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Хоча переважна частка опитаних має намір повернутись, більшість планують зробити це ще нескоро: вони готові повернутись лише після закінчення війни (Рисунок 34).

⁷⁴ Соціальна бажаність. *Wikipedia*. [Link](#)

Значна частка українців планує повернутись лише через деякий час після закінчення війни: після відбудови інфраструктури, розмінування тощо. 10% українців, що готові повертатись, готові це зробити, лише якщо зможуть знайти роботу в Україні.

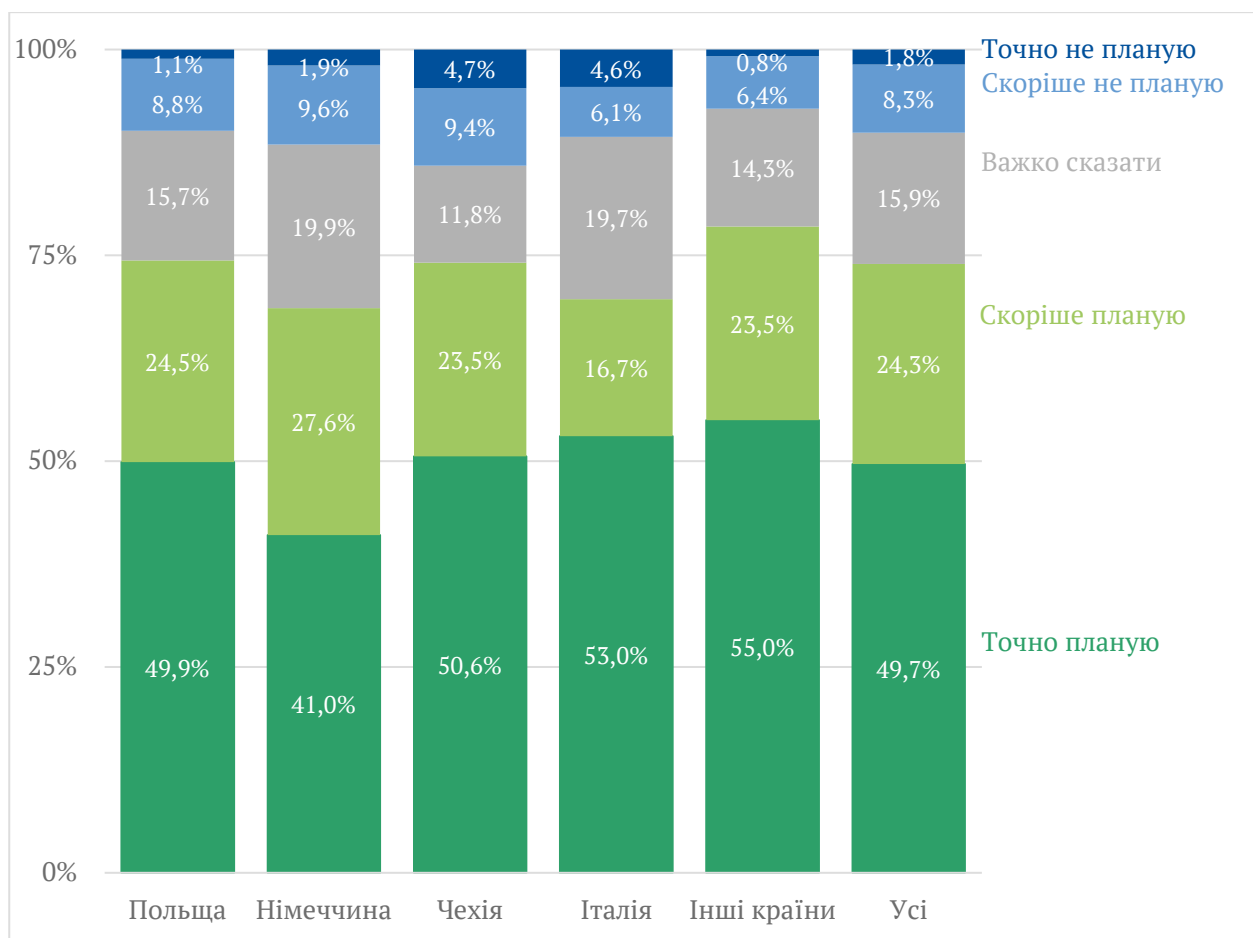
Ось війна закінчиться, і ми не будемо одразу повертатись. Я дуже боюсь цього життя після війни, цього розмінування. (...) У нас квартира на Оболоні, поруч Буча. У мене є дитина, яка їздила туди з друзями постійно гуляти, бігати лісом. Я страшенно боюсь усіх цих вибухів, а зараз таке стається.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Іспанії.

Коли вже скажуть про повну перемогу, і то я не знаю, якщо це буде посеред навчального року, то все ж таки я до кінця навчального року їх дотримала б, а тоді вже б забрала в Україну.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Польщі.

Рисунок 33. Відповіді респондентів на питання «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?», у розподілі за країною перебування, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Разом з тим, станом на листопад 2022 року, деякі українці планували повертатись і до закінчення війни: 3% планували повернутись до закінчення війни, 8% – у січні–березні 2023 року, 12% – у квітні–червні 2023 року, а 3% – пізніше червня 2023 року, але до закінчення війни. Однак варто зазначити, що наше опитування відбувалось у період масових обстрілів енергетичної інфраструктури України росією, які могли вплинути на плани про повернення. Респонденти під час глибинних інтерв'ю зазначали, що ситуація із опалювальним сезоном вплине на їхні плани про повернення.

Оптимізму щодо того, що більшість українців все ж рано чи пізно повернуться до України, додає те, що переважній більшості українців набагато більше подобається життя в Україні порівняно із життям за кордоном. З іншого боку, у багатьох, хто виїхав, залишилось не так багато зв'язків з Україною.

Хоча у більшій кількості біженців в Україні залишаються батьки (59%) чи інші родичі (59%), лише у 25% біженців в Україні залишились чоловік чи дружина, а у 14% залишились діти. Також лише 15% продовжують працювати в українських компаніях, займатись бізнесом чи навчатись у навчальних закладах в Україні.

Тож у більшості українців, що виїхали за кордон, не так багато об'єктивних факторів, що стимулюватимуть їх повернутись в Україну.

Рисунок 34. Відповіді респондентів на питання «Коли Ви плануєте повернутися в Україну?», % від тих, хто планує повернутись

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 35. Відповіді респондентів на питання «Які з цих факторів можуть стимулювати Вас повернутися в Україну?», % від загальної кількості респондентів

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Більшість українських переселенців (51%) кажуть, що їх стимулюватиме повернутися до України остаточне закінчення війни. Іншими вагомими факторами є припинення бойових дій та повітряних ударів у рідному місті (34%), можливість знайти добре оплачувану роботу (28%), вищий рівень життя в Україні (21%) та припинення бойових дій у рідному регіоні (19%) (Рисунок 35).

Таким чином, на рішення українців про повернення впливатимуть не лише фактори, пов'язані з безпекою, а й економічні фактори.

Респонденти під час глибинних інтерв'ю також підтверджують цю тезу. Хоча багато хто із них також називає фактори, пов'язані із безпекою, як основні стимули для повернення: наприклад, остаточне припинення війни, припинення обстрілів, розмінування територій довкола рідного населеного пункту тощо.

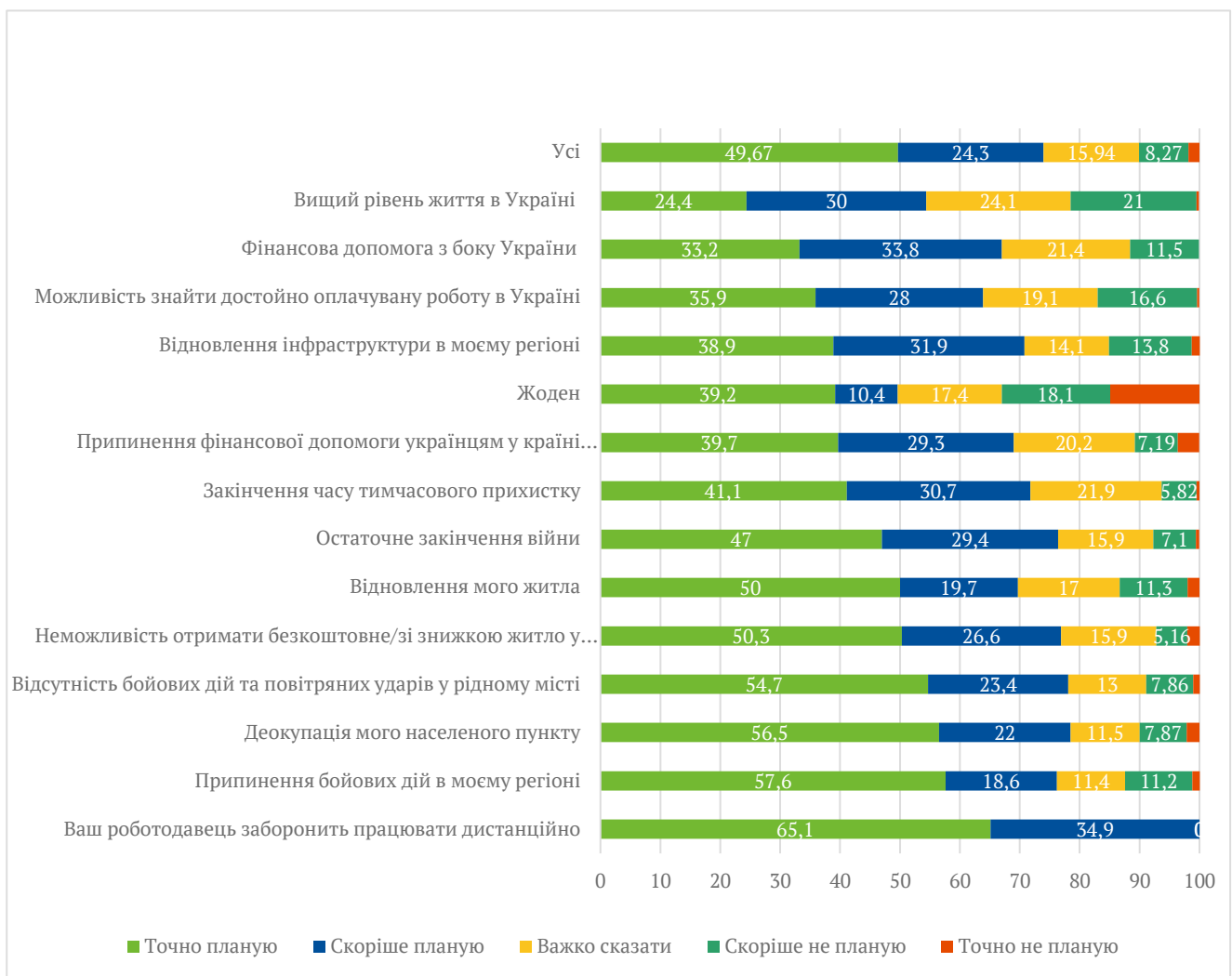
Оскільки я із Сум, то найбільше я боюся повторного наступу. Я реально хочу повернутися до Нового року, повернутися в Україну, і я обдумую, із сім'єю обговорюю питання того, що якщо буде знову повторний наступ, то як і куди ми зможемо виїхати.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі

Поки вони (росія) хоча б шматок нашої української землі контролюють, я не можу сказати, що Україна в безпеці, що можна повертатись. Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Німеччині

Проте інші респонденти кажуть, що стимулювати їх повернутись може лише суттєве підвищення якості життя в Україні. Навіть якщо їм особисто жити в Україні подобається більше, ніж за кордоном, вони вважають, що перспективи для їхніх дітей кращі за кордоном, тож готові залишатись і терпіти тимчасові незручності життя за кордоном задля майбутнього дітей, якщо рівень життя в Україні суттєво не покращиться.

Рисунок 36. Розподіл відповідей про фактори, що можуть стимулювати повернення, за групами респондентів, які мають різні наміри щодо повернення

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Інший фактор, який відзначали респонденти на глибинних інтерв'ю, – це можливості чи обмеження залишатись за кордоном: наприклад, чи зможуть вони знайти роботу за кордоном; чи буде можливість у чоловіка респондентки виїхати за кордон; коли закінчується термін дії статусу тимчасового захисту. З опитування бачимо, що фактори, пов'язані із обмеженнями можливості залишатись за кордоном, є важливими стимулами до повернення для деяких респондентів, однак такі фактори є менш

важливими, ніж безпека та економіка. Так, наприклад, близько 17% зазначили, що закінчення часу тимчасового прихистку стимулюватиме їх повернутись додому, 11% – що їх стимулюватиме неможливість отримати безкоштовне житло чи житло зі знижкою за кордоном, а 9% стимулюватиме припинення фінансової допомоги українцям.

*Закінчення війни в Україні я не розглядаю як причину для повернення. (...) Якщо тут усе закінчиться, ми не зачепимось, не зможемо знайти роботу, то ми не зможемо існувати і будемо змушені повертатись в Україну. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії***

Деякі респонденти також зазначали, що їхнє повернення в Україну, а також його час залежить від інших членів родини: наприклад, люди старшого віку, які виїхали для того, щоб допомогти доглядати за онуками, не повернуться, доки не повернуться їхні діти та онуки, або доки потреба у їхній допомозі не зникне. Також деякі респонденти зазначають, що їхнє рішення про повернення залежатиме від думки їхніх неповнолітніх дітей, а інші кажуть, що хотіли би, аби діти закінчили шкільну освіту за кордоном, після чого вони готові будуть повертатись.

Хотілося б, щоб він (син) залишився тут і був готовий до того, щоб, якщо ми повернемося додому, він залишився в гуртожитку при коледжі і далі довчався тут.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Чехії

Прикметно, що плани про повернення в Україну є різними у біженців, яких би стимулювали до повернення різні фактори (Рисунок 36). Так, найбільше готові повернутись ті українці, які кажуть, що відмова роботодавця від дистанційної праці своїх співробітників стимулюватиме їх повернутись. Це може бути пов'язано із тим, що ці люди залишаються найбільш пов'язані з Україною, адже досі працюють дистанційно на українську компанію і цінують свою роботу більше, ніж можливість жити зараз за кордоном.

Велику готовність до повернення мають і ті, для кого важливим фактором повернення в Україну було б припинення бойових дій у рідному регіоні, деокупація рідного міста або ж відсутність бойових дій та повітряних ударів у рідному місті. Ці люди готові повернутись при умовній безпеці в їхньому рідному регіоні, навіть якщо війна в усій країні ще не припиниться, тож можна припустити, що ці люди також є більш прив'язаними до України і перебувають за кордоном лише через страх за власну безпеку.

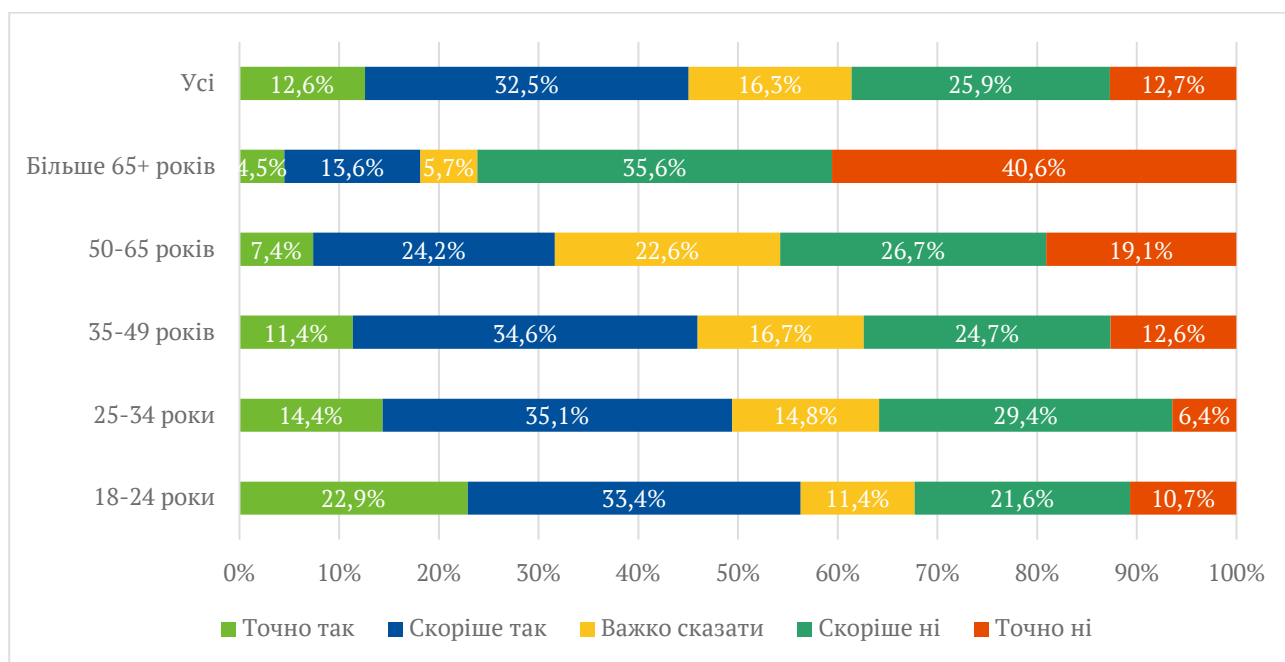
Найменш схильними до повернення в Україну є ті біженці, для яких важливими факторами повернення в Україну могли б стати вищий рівень життя, фінансова допомога або можливість знайти добре оплачувану роботу в Україні. Отже, людьми, найменш схильними до повернення, є ті, які виїхали не лише через безпекові, а й через економічні причини. Тому саме лише припинення війни може бути недостатнім чинником для їх повернення.

З попереднього аналізу також бачимо, що обмеження перебування в поточній країні є важливим, хоч і не найголовнішим стимулом до повернення в Україну. Але навіть якщо українці не зможуть продовжувати жити в країні поточного перебування, вони матимуть вибір між поверненням до

України та переїздом до іншої країни. Відповідаючи на питання щодо того, чи розглядали б українські переселенці переїзд до іншої країни, якщо у них не буде можливості залишатись у поточній країні в той час, коли в Україні ще буде небезпечно, 12,6% сказали, що точно готові, 32,5% – скоріше готові, 12,7% – скоріше не готові, 16,3% – точно не готові, а 25,9% не визначились. Прикметно, що молодші українці є більш мобільними та більш готовими до переїзду в іншу країну замість повернення до України (Рисунок 37). Тож варто очікувати, що повернути молодь буде складніше.

Великою проблемою у поверненні українців після війни може бути те, що навіть після закінчення бойових дій багато українських населених пунктів залишатимуться зруйнованими, а їх відбудова може зайняти тривалий час. Тож важливо розуміти, чи готові українці повертатись в інший регіон України після війни. Загалом бачимо, що українські біженці здебільшого не готові повертатись в інший (не свій) регіон: 4% точно готові, 13% скоріше готові, 31% скоріше не готові, 24% точно не готові, 14% не можуть відповісти на це питання, а ще 14% вважають свій рідний регіон відносно безпечнішим порівняно із іншими регіонами.

Рисунок 37. Відповіді респондентів на питання «Чи розглядаєте Ви можливість переїзду в іншу країну, окрім України, якщо б в Україні ще було небезпечно, але в поточній країні Ви не могли б або не хотіли б залишатися?», у розподілі за віком, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Однак деякі українські біженці все ж готові повернутися в інший регіон за певних умов. Найбільш дієвими стимулами до повернення є можливість швидко знайти добре оплачувану роботу в іншому регіоні (29%), можливість отримати безкоштовне житло у безпечнішому регіоні (17%) та можливість отримати грошову допомогу від уряду (14%).

4.2.2. ЧИ ГОТОВІ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЬ: РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ

Для того щоб краще зрозуміти, які фактори корелюються із тим, чи готові українські біженці повернутись, ми також використали регресійний аналіз. За допомогою регресійного аналізу ми

можемо проаналізувати кореляцію багатьох факторів одночасно та визначити, які із них є більш та менш важливими для повернення українців.

Це важливо, адже багато із факторів, проаналізованих вище, пов'язані між собою. Наприклад, студенти більш схильні бути молодими людьми, а отже, аналізуючи ці фактори окремо, важко визначити, який саме із них пов'язаний із більшою чи меншою схильністю людини до повернення: її вік чи те, чи вона є студентом.

Разом з тим варто зазначити, що в нашому випадку за допомогою простої регресії неможливо визначити причинно-наслідковий зв'язок, адже, по-перше, існує багато додаткових факторів, пов'язаних із поверненням, інформації про які у нас немає. По-друге, ми не можемо точно визначити, в який бік іде причинно-наслідковий зв'язок. Наприклад, людина, що виїхала за кордон, могла знайти роботу там, і саме через це вирішила там залишитись. Разом з тим можливим є і те, що люди, які планують скоро повернутись до України, спеціально не шукають роботу в країні перебування. Тож у цьому випадку визначити, в який бік іде причинно-наслідковий зв'язок, неможливо. Тому в подальшому аналізі ми описуватимемо кореляції між різними факторами та поверненням в Україну, але не їх прямий вплив на повернення.

Для аналізу ми використали впорядковану логіт-модель (ordered logit regression) та дані першої хвили опитування. Незалежними змінними в регресії були такі змінні: стать, вік, країна перебування, чи є у респондента неповнолітні діти, статус зайнятості до війни, статус зайнятості зараз, регіон в Україні, чи перебуває рідний регіон респондента у зоні бойових дій, тип населеного пункту, в якому проживав респондент в Україні, освіта респондента, рівень доходу респондента до війни, рівень доходу респондента зараз, чи залишився у респондента чоловік чи дружина в Україні.

На Рисунку 38 представлені результати регресії. Ми зобразили лише ті змінні, які були статистично значимими. Відповідно, зв'язок між статтю, віком, країною перебування, наявністю неповнолітніх дітей, зайнятістю до війни, чи перебуває рідний регіон респондента у зоні бойових дій, типом населеного пункту, в якому проживав респондент в Україні, освітою респондента та тим, чи залишився у респондента чоловік чи дружина в Україні – та його чи її намірами щодо повернення до України – незначимий.

На Рисунку 38 зображені співвідношення шансів (odds ratios) тих змінних, які є статистично значимими (крапками та цифрами). Також лініями зображений 90% довірчий інтервал, а зірочками позначений рівень статистичної значимості (* – статистично значимий результат на 10% рівні, ** – статистично значимий результат на 5% рівні, *** статистично значимий результат на 1% рівні). Ці цифри можна інтерпретувати наступним чином.

Якщо співвідношення шансів дорівнює або не є статистично значимо відмінним від 1, то немає різниці між респондентами в цій категорії та в базовій категорії (з якою ми порівнюємо). Якщо співвідношення шансів більше 1, це означає те, у скільки разів люди в цій категорії більш схильні повертатись до України, ніж люди у базовій категорії.

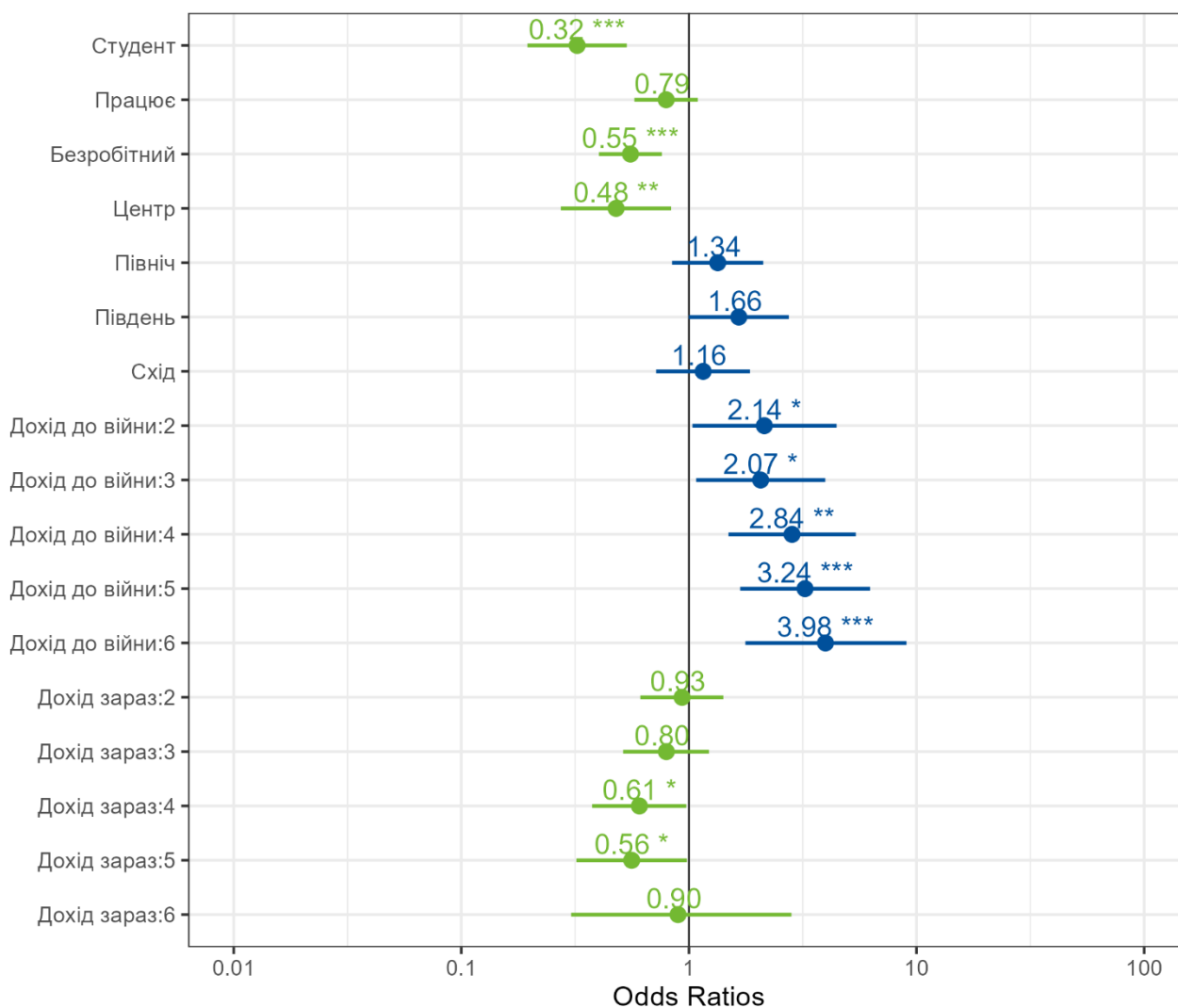
Наприклад, з Рисунку 38 ми бачимо, що співвідношення шансів для змінної «Дохід до війни:3» дорівнює 2,07. Це означає, що люди, які мали середній рівень доходів до війни, в 2 рази більш схильні повернутись, аніж люди з найнижчим рівнем доходів до війни.

Якщо ж співвідношення шансів менше 1, його можна інтерпретувати як те, що люди у цій категорії є менш схильними повертатись до України порівняно до людей у базовій категорії. На відміну від

позитивних значень співвідношення шансів, для того щоб зрозуміти, у скільки разів (або на скільки %) люди у цій категорії менш схильні до повернення в Україну, потрібно відняти значення співвідношення шансів від 1.

Наприклад, значення співвідношення шансів для студентів становить 0,32. Це означає, що студенти у 0,68 разів більш схильні повернутись до України, порівняно із не студентами ($1 - 0,32 = 0,68$), або ж що студенти на 68% менш схильні повертатись до України, аніж не студенти.

Рисунок 38. Результати впорядкованої логістичної регресії

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; розрахунки ЦЕС

Результати є досить цікавими. По-перше, як зазначалось вище, низка факторів, які видавались важливими при описовому аналізі (наприклад, вік), виявились статистично незначимими тут. Важливим фактором, взаємопов'язаним із рішенням про повернення в Україну, є поточний статус зайнятості (тоді як статус зайнятості до війни не відіграє важливої ролі).

Менш схильними до повернення в Україну є студенти, які навчаються у навчальних закладах країни перебування (на 68% менш схильні, аніж респонденти, які не є студентами) та безробітні (на 45%, ніж не безробітні). Це може бути пов'язано із тим, що студенти, які прийняли рішення навчатись в країні

перебування, інтегруються у місцеве суспільство завдяки вивченню мови та спілкуванню із місцевими одногрупниками.

Також людям, які закінчать навчальні заклади країни перебування, буде легше знайти роботу та залишитись, аніж людям, які мають лише українські кваліфікації. В категорію ж «безробітні» входять лише ті люди, які не працюють, але активно шукають роботу, що може пояснювати те, чому люди в цій категорії менш схильні до повернення в Україну: якщо вони активно шукають роботу у країні перебування, вони можуть прагнути залишитись в країні перебування більше, ніж ті біженці, які не роблять будь-яких кроків для пошуку роботи у країні перебування.

Інший цікавий результат – це те, що люди з центральних областей України є на 52% менш схильними до повернення, аніж біженці із Заходу України.

Разом з тим біженці із Півночі, Півдня чи Сходу України бажають повернутись приблизно так само, як і українці із Заходу України. Це є цікаво, адже саме Північ, Південь та Схід найбільше постраждали від війни, тоді як і Центр, і Захід України постраждали менше.

Люди, які мали високий дохід до війни, більш схильні повертатись до України порівняно із людьми, які мали найнижчий рівень доходу (ті, яким доходу не вистачало навіть на їжу). Люди, яким вистачало на їжу, або на їжу та одяг і взуття, є схильними до повернення в 2 рази більше.

Ті ж респонденти, яким вистачало і на дорожчі речі, схильні повернутись у 3 рази більше порівняно із людьми із найнижчим рівнем доходу, а люди, які могли ні в чому собі не відмовляти, – у 4 рази більше схильні повернутись.

Разом із тим люди, які мають високий рівень доходу зараз, більш схильні залишитись за кордоном.

Люди, яким зараз вистачає на їжу, одяг та інші покупки (або і на дорогі покупки), на близько 40% менш схильні повертатись порівняно із людьми, яким зараз не вистачає навіть на їжу. Це може бути пов'язано із тим, що люди, у яких був вищий рівень доходу до війни, можуть заробляти більше в Україні (адже за кордоном, наприклад, треба вільно володіти місцевою мовою або може бути складно підтвердити свою кваліфікацію і працювати за спеціальністю).

Разом із тим, людей, які отримують високий рівень доходу за кордоном, може влаштовувати перебування за кордоном, тому вони і менше бажають повернення.

4.2.3. ЧИ ГОТОВІ УКРАЇНЦІ ПОВЕРТАТИСЬ СТАНОМ НА ТРАВЕНЬ 2023 РОКУ?

Згідно з опитуванням ООН, проведеним у квітні–травні 2023 року, 62% українських біженців готові повернутися додому, коли «ситуація дозволить це зробити». Це переважно особи поважного віку; проживають в країнах, що межують з Україною; мають близьких членів сім'ї, які перебувають в Україні.

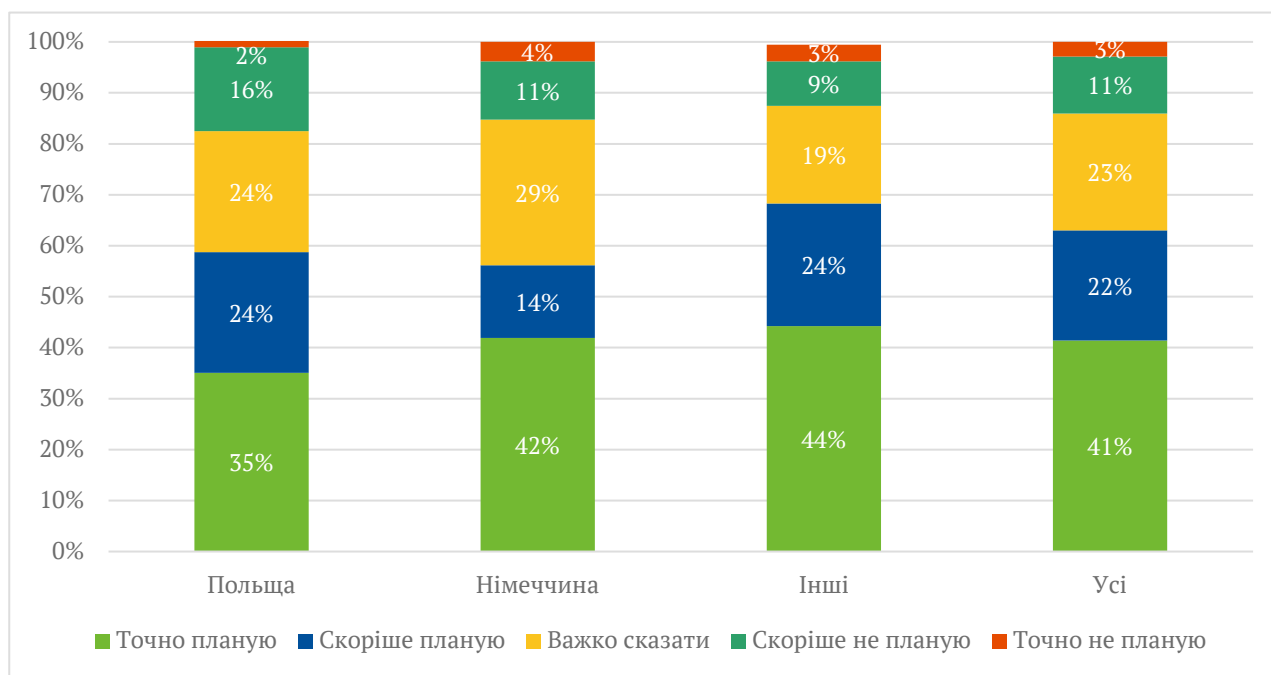
Водночас, на момент проведення опитування, 14% біженців планували повернутися протягом наступних 3-х місяців, тобто влітку 2023 року. 18% ще не визначилися зі своїм майбутнім і з тим, планують вони повернутися до України чи ні. А 6% біженців взагалі не планували повертатися. В

основному, це особи зі Сходу України, який найбільше постраждав унаслідок повномасштабного вторгнення, і вони проживають в країнах, які не межують з Україною.⁷⁵

У другій хвилі нашого опитування, яке було проведене у квітні–травні 2023, ми знову запитали в українських біженців про їхні плани щодо повернення до України (Рисунок 39). Хоча більшість біженців все ще планує повернутись до України (41% – «точно» та 22% – «скоріше»), цей показник є нижчим порівняно із груднем–листопадом минулого року, коли близько 50% казали, що точно планують повернутись до України, а 24% скоріше планують.

Плани на повернення найбільше змінились серед українців у Польщі: якщо в листопаді–грудні 2022 року близько 50% точно планували повернутись в Україну та ще 25% скоріше планували, то станом на квітень–травень 2023 лише 35% респондентів, що перебувають у Польщі, точно планують повертатись, а 24% – скоріше планують. Це може бути пов'язано як і зі зміною настроїв біженців, так і з поверненням тих, хто це планував, у період між груднем 2022 і квітнем 2023 року.

Рисунок 39. Відповіді респондентів на питання «Чи плануєте Ви повернутися в Україну?», у розподілі за країною перебування, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

Для того щоб зрозуміти, чи дійсно українські біженці змінили свої плани щодо повернення, чи просто ті, хто планував повернення, уже повернулись, ми запитали опитаних біженців про те, чи змінились їхні плани щодо повернення в Україну порівняно з листопадом–груднем минулого року.

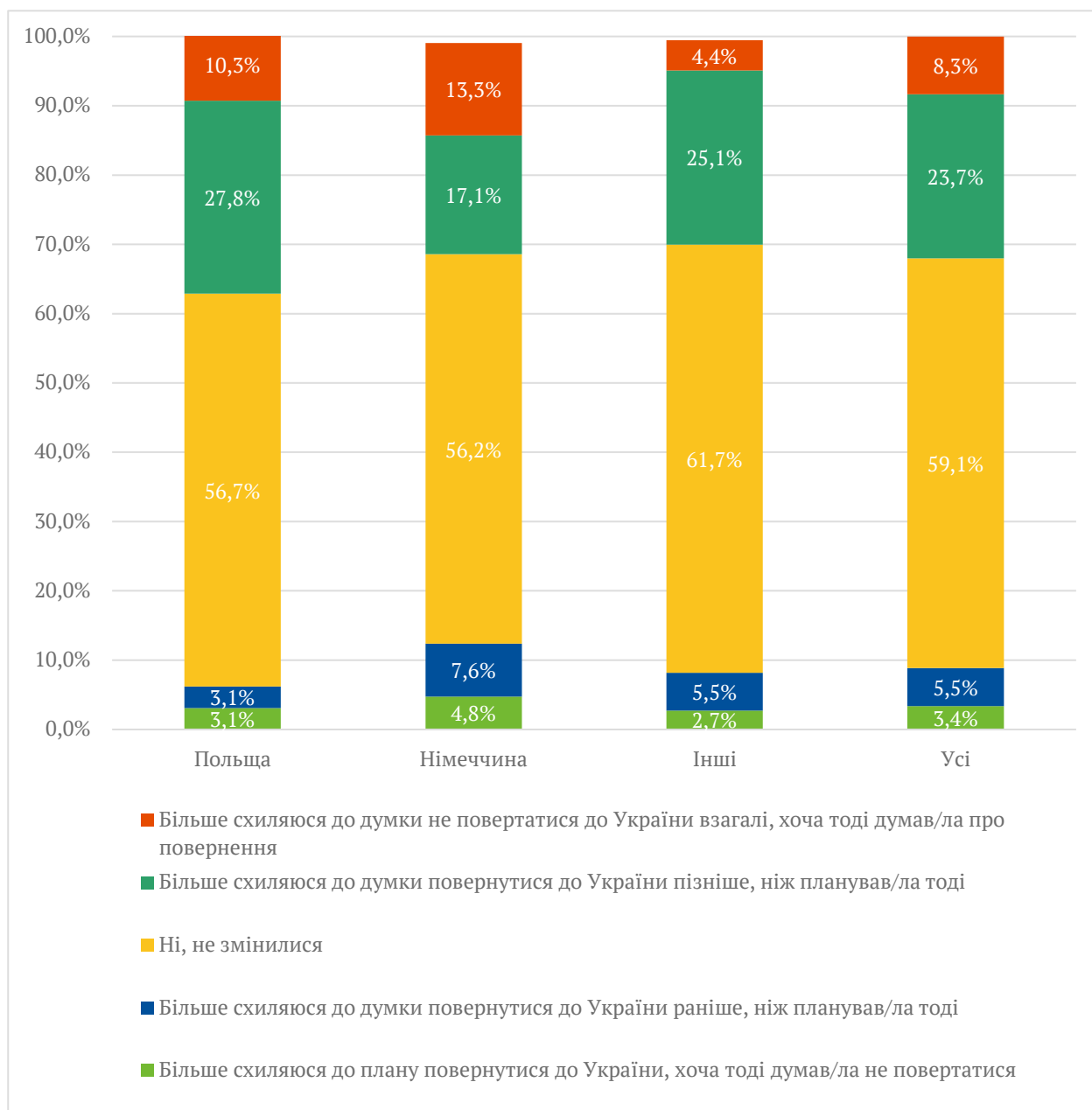
59% українських біженців не змінили свої плани за цей час, тоді як 8% більше схиляються до думки не повертатись, 24% схиляються до думки повернутись, але пізніше, ніж планували раніше, 5% планують повертатись раніше, ніж планували, і лише 3% планують повернутись і не планували цього у листопаді–грудні 2022 (Рисунок 40).

⁷⁵ Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #4. UNHCR Regional Bureau for Europe. July 6, 2023. Link.

Це свідчить про те, що більшість людей змінили лише плани щодо часу повернення, а не те, чи планують вони повернутись взагалі. Разом з тим 9% біженців, які брали участь і в першій, і в другій хвилі опитування, вже повернулись до України станом на квітень–травень 2023 року. Тож зменшення частки людей, які планують повернутись, може бути зумовлено передусім поверненням тих українців, хто це планував ще в грудні.

Серед тих, хто планував повернутись, станом на квітень–травень 2023 року 58% планують це зробити лише після закінчення війни, а 41% – навіть до закінчення. Із тих, хто планував повернутись до закінчення війни, 11% хотіли це зробити уже навесні 2023, 37% – влітку 2023, 35% – до кінця 2023 року, а 18% – пізніше. Таким чином, важливою буде фактична динаміка повернення влітку 2023 року.

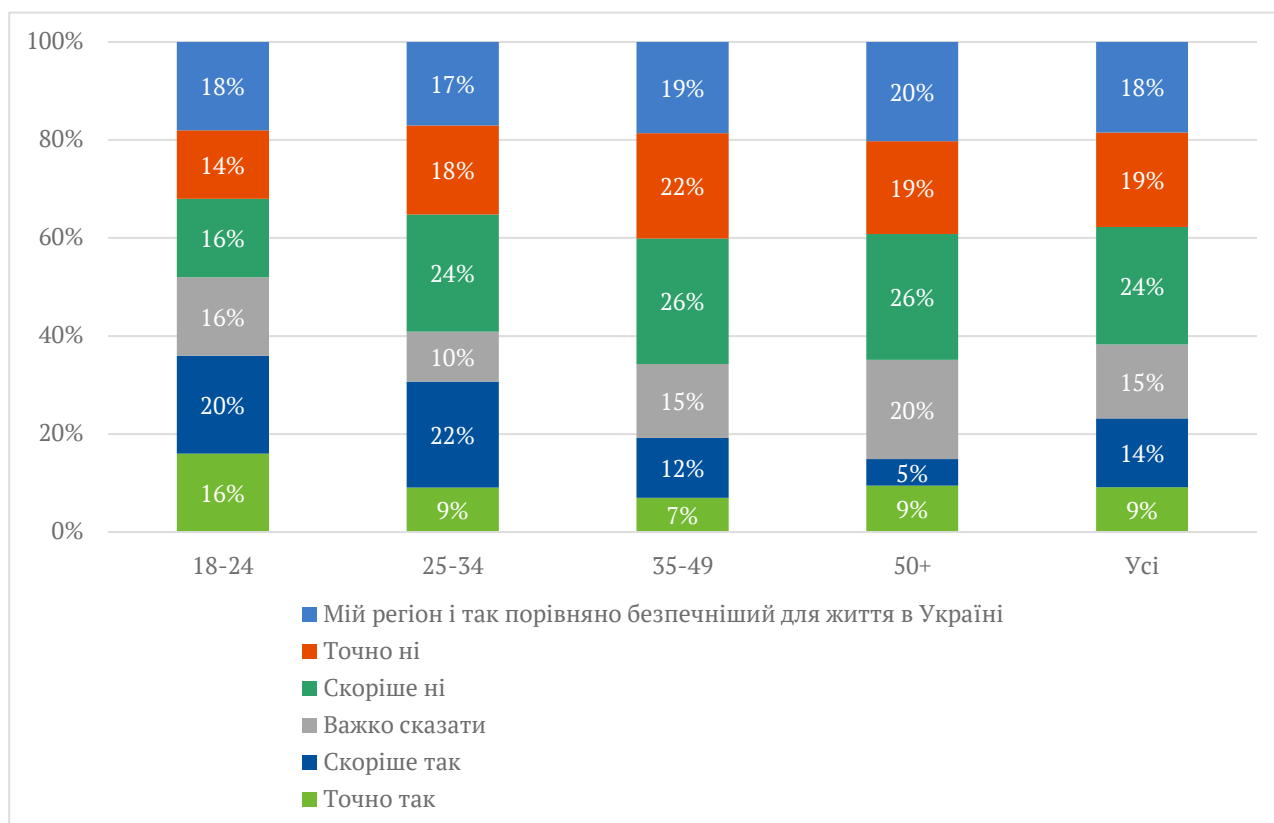
Рисунок 40. Чи змінились плани біженців щодо повернення в Україну між листопадом 2022 і травнем 2023

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

Лише невелика частина біженців (23%) готові повернутись до інших регіонів, а не в рідні регіони, якщо в їх рідний регіон повертатись буде небезпечно (Рисунок 41). Разом з тим, молодші українці є більш відкритими до повернення у інший регіон (якщо лише 15% українців віком 50+ були б точно чи скоріше готові до повернення у інший регіон, то серед українців віком 18–24 років точно або скоріше повернутись готові 36%).

Рисунок 41. Відповіді респондентів на питання «Чи розглядали б Ви можливість повернення в Україну в безпечніший регіон замість Вашого рідного регіону, якщо у Ваш регіон повертатись буде ще небезпечно, або ж він не буде відбудований?», у розподілі за віком, станом на травень 2023,%

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

У другій хвилі опитування ми також запитали дорослих українських біженців про те, чи хотіли б їхні діти повернутись до України, чи вони надають перевагу життю за кордоном. Для дітей адаптація в новій країні може бути легшою, ніж для їх батьків, особливо якщо вони ходять у місцеву школу, вчать там мову та заводять нових друзів.

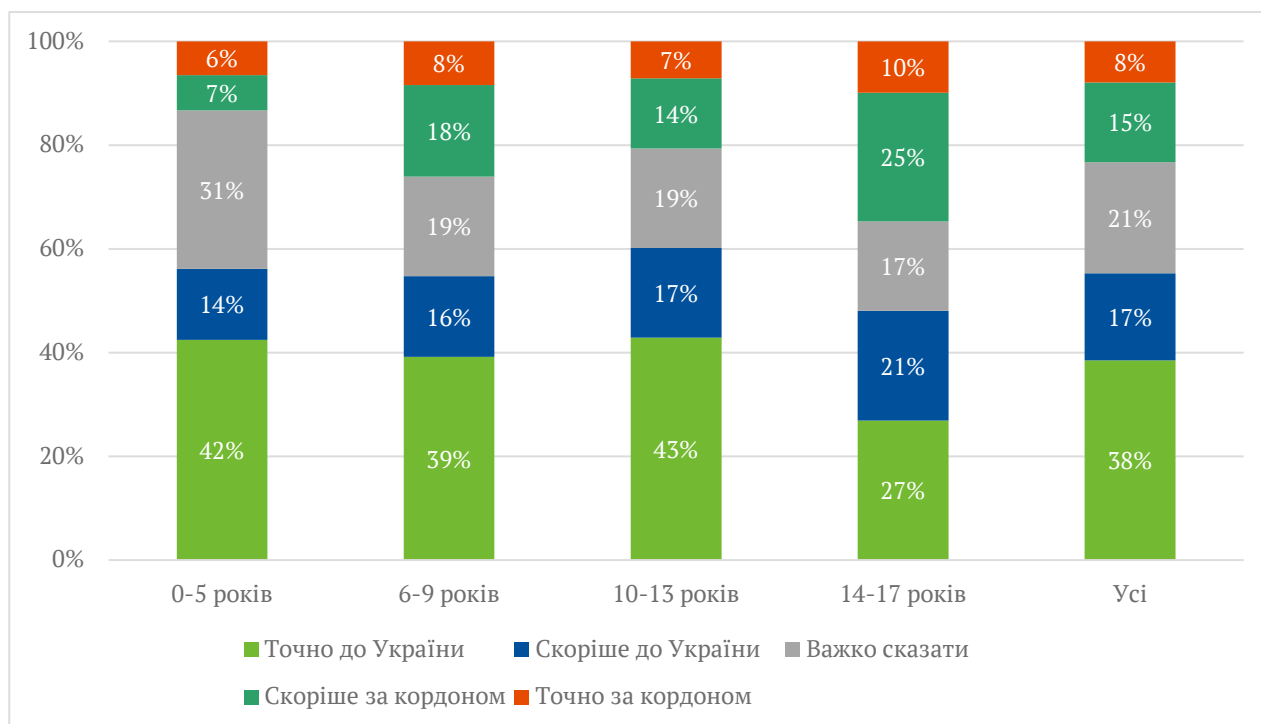
Діти старшого шкільного віку можуть також планувати вступ у місцевий університет після закінчення школи та залишитись за кордоном, навіть якщо їх батьки повернуться в Україну. Через це важливо розуміти і преференції дітей окремо від їх батьків.

Рисунок 42 показує відповіді батьків на питання щодо того, чи надають їх діти перевагу поверненню в Україну, чи життю за кордоном, за віковою групою дітей. Хоча більша частина дітей надає перевагу поверненню до України (38% точно, 17% скоріше), ці цифри є меншими, ніж серед дорослих.

Окремо варто зауважити, що діти старшого шкільного віку (14–17 років) є найменш схильними до повернення (27% точно надають перевагу поверненню до України, 21% – скоріше). Це також

підтверджує гіпотезу, що велика частина дітей цього віку можуть вступити до університетів за кордоном та залишитись там жити, навіть якщо їх батьки повернуться.

Рисунок 42. Відповіді респондентів на питання «Чи хоче Ваша дитина повернутись до України чи залишитись за кордоном?», у розподілі за віком, %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

4.3. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ПОВЕРНЕТЬСЯ?

Відповідь на це питання залежить від великої кількості факторів: тривалості війни, політики України, допомоги іноземних партнерів тощо.

Ми розробили три різних сценарії: оптимістичний, середній та песимістичний і порахували, скільки українців можуть залишитись за кордоном, а скільки – повернутись до України за кожним із цих сценаріїв. Ці сценарії відрізняються між собою припущеннями щодо того, скільки українців наразі перебувають за кордоном, скільки додатково можуть виїхати до кінця зими, а також щодо ймовірності повернення українців залежно від їхніх відповідей на питання про плани повернутись (більш детально про ці припущення – у наступному підрозділі).

На практиці ці сценарії можуть відрізнитись залежно від тривалості війни та її закінчення: наприклад, що довше триватимуть бойові дії, тим більше людей можуть виїхати за кордон, а серед тих, хто перебуває за кордоном, – більше людей встигнуть адаптуватись, знайти нову роботу та не захочуть повертатись. Те, чим закінчиться війна, також може вплинути на кількість біженців, які захочуть повернутись, адже якщо Україна не зможе деокупувати усі свої території, то для людей з окупованих регіонів повернення додому буде небезпечним.

Ми також порахували, скільки українська економіка може втратити від того, скільки українців може залишитись за кордоном, а скільки – повернутись до України, та як багато українців ще можуть виїхати за кордон після закінчення війни.

В наступних розділах ми наводимо наші розрахунки станом на дві дати: листопад 2022 і травень 2023 року. Методологія цих розрахунків залишається схожою в обох випадках (невеликі зміни були зроблені у травні 2023 року для того, щоб більш точно порахувати кількість дітей, які залишаться за кордоном та повернуться в Україну; детальніше про це у відповідному розділі).

Через те, що кількість опитаних біженців була більшою у листопаді 2022, ніж у травні 2023 року, наші розрахунки станом на цю дату можуть бути більш точними та мати меншу похибку. Також, завдяки більшій вибірці, ми можемо детально розглянути, хто саме більш схильний повернутись до України, а хто залишиться за кордоном (за рівнем освіти, віком та статусом зайнятості), а також кількість українців, які можуть додатково виїхати за кордон після закінчення війни. Водночас у розрахунках станом на травень 2023 року дані щодо кількості біженців, що перебувають за кордоном, та їх наміри щодо повернення є більш актуальними. Через меншу кількість опитаних у травні 2023 року, станом на цю дату ми представимо лише загальні цифри щодо кількості українців, що повернуться до України та залишаться за кордоном, та як це вплине на економіку України.

4.3.1. СИТУАЦІЯ СТАНОМ НА КІНЕЦЬ 2022 РОКУ

4.3.1.1. СКІЛЬКИ УКРАЇНЦІВ ПОВЕРНЕТЬСЯ: ЗАГАЛЬНІ ЦИФРИ

Для того щоб порахувати, скільки українців може повернутись, ми використали дані опитування, проведеного компанією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, та наші розрахунки щодо кількості українців, які перебувають за кордоном. Важливо зауважити, що в усіх розрахунках ми не враховували українців, які виїхали або яких було насильно вивезено в росію.

Для цього є декілька причин: по-перше, невідомо, скільки саме українців перебували в росії, адже російські дані не завжди є правдивими, а інші дані – лише оціночними. По-друге, опитування, проведене нами щодо намірів повернутись, не включало респондентів, які перебували в росії. Їхні наміри щодо повернення в Україну могли відрізнитись від намірів тих українців, які перебували в Європі. По-третє, державна політика щодо повернення українців, які виїхали до Європи, та тих, які потрапили до росії, має відрізнитись: в Європу усі українці виїхали добровільно та могли повернутись у будь-який момент, тоді як до росії багатьох українців вивезли насильно.

У своїх розрахунках ми окремо порахували кількість дітей та дорослих, які можуть повернутись до України. Опитування, яке ми використовували для розрахунків, було проведене лише серед дорослих українців. Крім того, можливо, наміри повернутись до України корелюються із наявністю та кількістю дітей. Тож спершу ми визначили, скільки всього українців перебуває за кордоном, потім підрахували, скільки серед них дітей і скільки дорослих, після чого визначили, скільки дорослих та скільки дітей можуть повернутись до України після закінчення війни, що дозволило визначити, скільки всього українців залишилося за кордоном, а скільки повернулося.

За нашими розрахунками, за кордоном (без росії) станом на кінець 2022 року перебувало **3,8–4,7 млн українців**. Також ми припускали, що взимку могли виїхати ще 100–200 тисяч українців (детальні цифри наведені в Таблиці 5).

Використовуючи дані опитування щодо того, чи є у біженців діти та скільки їх, ми підрахували, що загальна кількість дітей на 1003 опитаних дорослих респондентів – 1075 неповнолітніх дітей. Таким чином, в середньому дорослі біженці виїжджали з 1,1 дитини. Отже, загалом серед біженців 48% дорослих та 51% дітей. Таким чином, станом на кінець 2022 року, в оптимістичному сценарії за

кордоном перебувало 1,8 млн дорослих та 2,0 млн дітей, у середньому сценарії – 2,1 млн дорослих та 2,3 млн дітей, а у песимістичному – 2,4 млн дорослих та 2,5 млн дітей (див. також Таблицю 5).

Таблиця 5. Кількість українських біженців, які перебувають за кордоном, залежно від сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців за кордоном станом на кінець 2022 року	3,8 млн	4,3 млн	4,7 млн
Кількість біженців за кордоном на кінець зими	3,8 млн	4,4 млн	4,9 млн
З них:			
дорослих	1,8 млн	2,1 млн	2,4 млн
дітей	2,0 млн	2,3 млн	2,5 млн

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; розрахунки ЦЕС

Під час опитування також ставилося питання про плани українців повернутися до України. Ми використали це питання, щоб оцінити, скільки українців повернеться. У відповідь на питання «Чи плануєте Ви повернутись в Україну?» респонденти могли обрати між «Точно планую», «Скоріше планую», «Скоріше не планую», «Точно не планую» та «Важко сказати».

Таблиця 6. Припущення щодо вірогідності повернення українських біженців з-за кордону залежно від різних сценаріїв

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
«Точно планую»	100%	80%	60%
«Скоріше планую»	75%	60%	50%
«Скоріше не планую»	25%	10%	10%
«Точно не планую»	0%	0%	0%
«Важко сказати»	50%	30%	20%

Джерело: припущення ЦЕС

Разом з тим, важливо розуміти, що навіть якщо респондент відповів, що точно планує повернутись до України, це не означає, що він справді повернеться, адже в опитуваннях люди часто дають соціально бажані відповіді.

Таблиця 7. Кількість українських біженців, які повернуться до України або залишаться за кордоном, залежно від сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість людей, яка повернеться до України	2,9 млн	2,6 млн	2,2 млн
З них:			
дорослих	1,4 млн	1,3 млн	1,1 млн
дітей	1,5 млн	1,3 млн	1,1 млн
Кількість людей, яка залишиться за кордоном	861 тис.	1,8 млн	2,7 млн
З них:			
дорослих	405 тис.	841 тис.	1,3 млн
дітей	456 тис.	925 тис.	1,4 млн

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; розрахунки ЦЕС

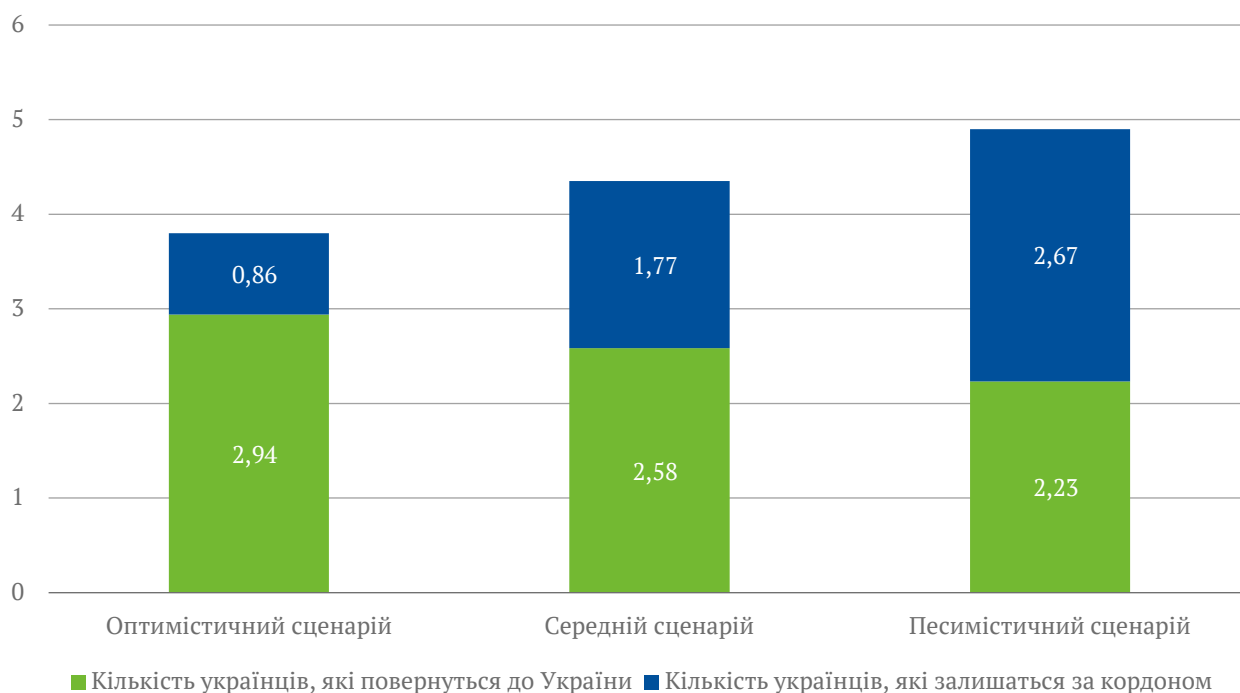
Тому ми зробили припущення щодо вірогідності повернення українців залежно від того, яку відповідь вони обрали, та залежно від сценарію. Ці припущення наведені в Таблиці 6. Розрахунки щодо того, скільки українців повернуться за кожним із сценаріїв, засновані на цих припущеннях, наведені в Таблиці 7.

Для того щоб порахувати кількість дітей, які повернуться додому після війни, ми використали дані з нашого опитування щодо кількості неповнолітніх дітей у кожного респондента, а також те, як відповідали респонденти з різною кількістю дітей на питання про їхні плани повернутися в Україну.

Ці розрахунки наведені в Таблиці 7. Також цікавим є те, що ймовірність повернення була вищою для дітей дошкільного віку порівняно з дітьми старше 7 років. Можливо, це пов'язано із тим, що діти шкільного віку уже адаптувались до школи в країні перебування, тому батькам не хотілось би переривати навчальний процес та змушувати їх наново адаптуватись до школи в Україні.

Також в Таблиці 7 і на Рисунку 43 наведені розрахунки щодо того, скільки людей повернуться в Україну, а скільки залишаться за кордоном після закінчення війни.

Рисунок 43. Кількість українців, які виїхали за кордон та повернуться, за різними сценаріями, млн осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС, листопад 2022

4.3.1.2. СКІЛЬКИ ЩЕ ВИЇДЕ ПО ВІЙНІ?

Ми також зробили оціночні розрахунки того, скільки українців можуть виїхати після закінчення воєнного стану. Однак у цих розрахунках ми враховували лише тих українців, які мають родичів, що виїхали за кордон під час війни, і не враховували тих, хто міг виїхати, поки триває воєнний стан.

Таким чином, наприклад, якщо в українців, що виїхали за кордон, залишились в Україні родичі, які могли легально виїхати за кордон під час воєнного стану (жінки, неповнолітні діти чи чоловіки старшого віку), ми їх не враховували.

Ми зробили таку оцінку, використовуючи відповіді на питання «Чи розглядаєте Ви можливість возз'єднання родини за кордоном після закінчення війни?»

Варто одразу зазначити, що лише у 19% респондентів, які перебували за кордоном на час опитування в листопаді 2022 року, в Україні залишились родичі, які підпадали під мобілізацію та не могли виїхати за кордон під час воєнного стану.⁷⁶

Оскільки ми опитували лише дорослих респондентів, у цих розрахунках ми використовували кількість дорослих українців, які перебували за кордоном.

⁷⁶ Варто зазначити, що ці цифри відображають лише біженців, що перебували за кордоном станом на жовтень 2022 року. Можливо, на початку повномасштабної війни більше українців виїхали, залишаючи чоловіка призовного віку в Україні. Однак з часом ті, хто мали близьких родичів в Україні, могли повернутись.

Таблиця 8. Припущення щодо вірогідності того, що родичі біженців виїдуть за кордон, залежно від сценарію та відповіді на питання про плани возз'єднання родини за кордоном

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
"Точно розглядаю"	60%	80%	100%
"Скоріше розглядаю"	50%	60%	80%
"Скоріше не розглядаю"	10%	20%	30%
"Точно не розглядаю"	0%	0%	5%
"Важко сказати"	20%	30%	50%

Джерело: припущення ЦЕС

Таблиця 9. Кількість родичів українських біженців, які залишилися в Україні, та скільки їх можуть ще виїхати згодом, за різними сценаріями

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
К-сть родичів, які залишилися в Україні	1 людина	2 людей	3 людей
К-сть українців, які можуть додатково виїхати	100 тис.	311 тис.	745 тис.

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; розрахунки та припущення ЦЕС

Щодо тих, у кого залишились близькі родичі в Україні, ми не знали, скільки саме їхніх близьких родичів залишилось. Тому ми зробили припущення щодо того, скільки близьких родичів вимушених переселенців залишилось в Україні, а також припущення щодо вірогідності виїзду цих родичів за кордон на основі відповідей біженців на питання, чи розглядали вони можливість возз'єднання родини за кордоном.

Припущення щодо вірогідності виїзду наведені у Таблиці 8, а припущення щодо кількості родичів та розрахунки щодо того, скільки із них могли виїхати за кордон, – у Таблиці 9.

Разом з тим, ці оцінки є приблизними (оскільки ми не знали, скільки насправді близьких родичів у кожного переселенця, які могли виїхати), вони не враховують людей, які могли виїхати та не мали на той момент родичів за кордоном.

Крім того, ми не знали, ким саме були люди, які могли виїхати, за віком, статтю та іншими демографічними характеристиками. Тож у подальших розрахунках ми враховували лише тих людей, які вже перебували за кордоном, та не враховували тих, хто міг виїхати після війни.

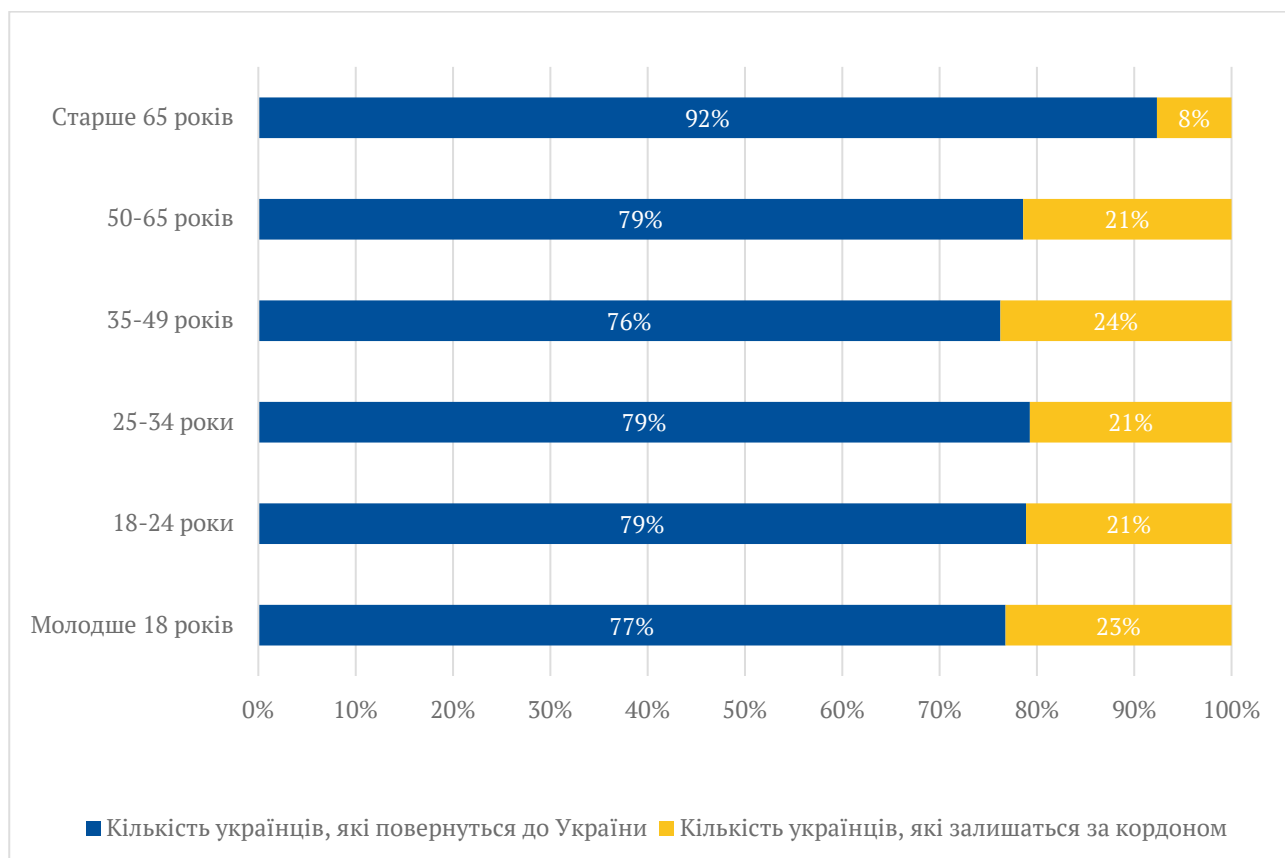
4.3.2. ХТО САМЕ ПОВЕРНЕТЬСЯ, А ХТО ЗАЛИШИТЬСЯ?

Важливим є також те, хто саме залишиться за кордоном, а хто повернеться в Україну. Щоб обрахувати вплив на економіку України, особливо важливим є вік тих, хто планує повернутись: люди молодшого віку матимуть можливість працювати довше.

Також цікаво подивитись на те, чи більш схильні повертатись люди з вищим рівнем освіти, а також на те, як вірогідність повернення корелюється з довоєнною зайнятістю. Загалом бачимо, що біженці – це, в основному, люди середнього віку (35–49 років). Однак найбільш схильні до повернення люди старше 65 років. Серед біженців також переважають люди із вищою освітою, однак ймовірність повернення негативно корелюється із рівнем освіти – люди з нижчим рівнем освіти більш схильні бажати повернення в Україну.

Загалом усі ці факти вказують на те, що люди, які могли б мати найбільш позитивний вплив на економіку, більш схильні залишитись за кордоном після закінчення війни. Разом із тим, люди, які до війни працювали, становлять більшість серед біженців та є дещо більш схильними до повернення, порівняно із людьми, які не працювали до війни.

Рисунок 44. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи, за оптимістичним сценарієм

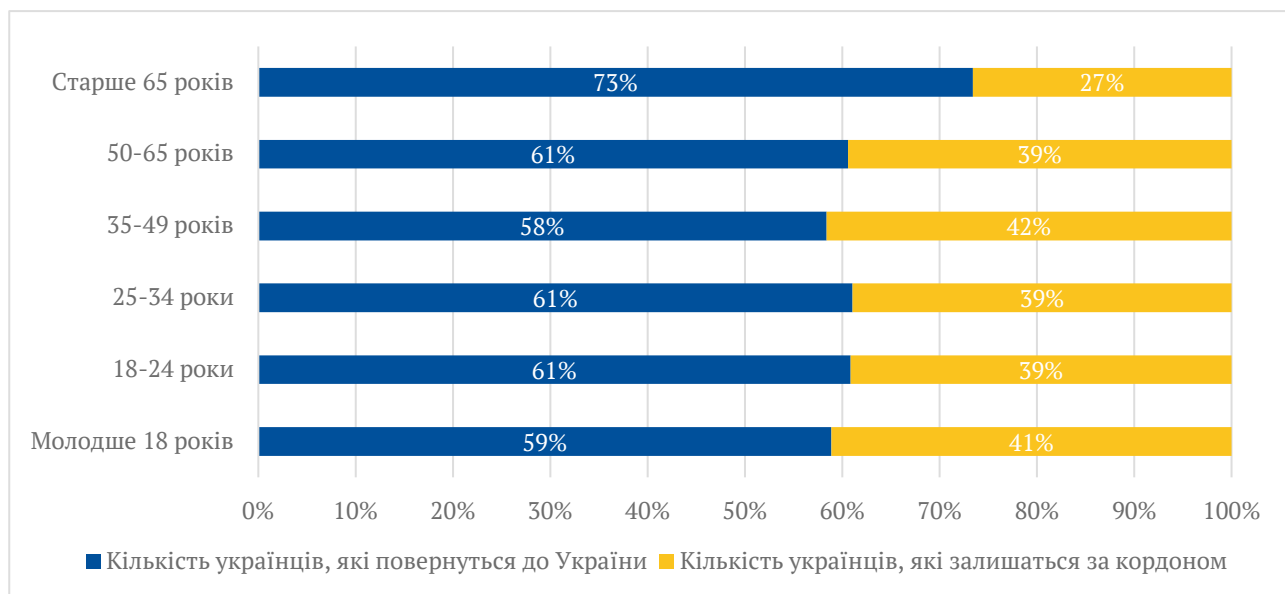
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

Таблиця 10. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від вікової групи та сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
18–24 роки	215 тис.	246 тис.	277 тис.
25–34 роки	398 тис.	455 тис.	512 тис.
35–49 років	890 тис.	1,0 млн	1,2 млн
50–65 років	290 тис.	332 тис.	375 тис.
Старше 65 років	40 тис.	46 тис.	52 тис.
Повернуться з-за кордону:			
18–24 роки	169 тис.	149 тис.	129 тис.
25–34 роки	315 тис.	278 тис.	240 тис.
35–49 років	679 тис.	595 тис.	515 тис.
50–65 років	228 тис.	202 тис.	174 тис.
Старше 65 років	37 тис.	34 тис.	29 тис.
Залишаться за кордоном:			
18–24 роки	45 тис.	96 тис.	148 тис.
25–34 роки	82 тис.	177 тис.	273 тис.
35–49 років	212 тис.	424 тис.	632 тис.
50–65 років	62 тис.	131 тис.	201 тис.
Старше 65 років	3 тис.	12 тис.	23 тис.

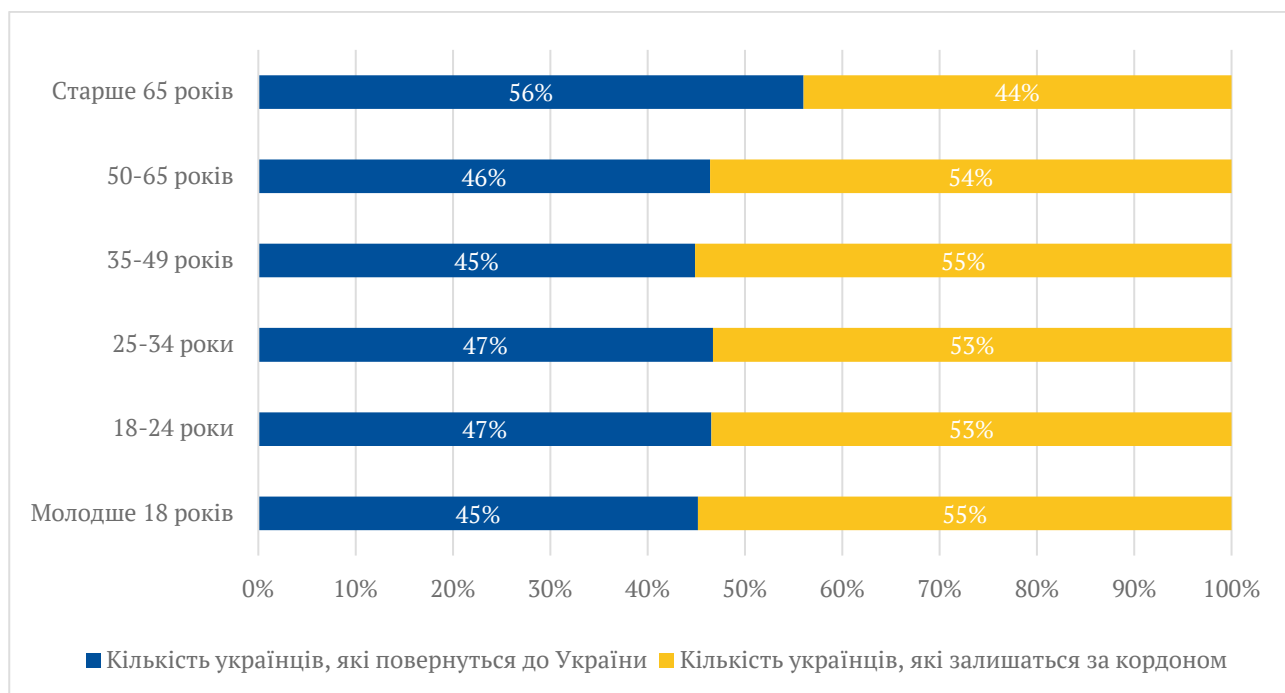
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок 45. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи, за середнім сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

Рисунок 46. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до вікової групи, за песимістичним сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

Серед дорослих ми також можемо порахувати, скільки людей виїхали у кожній віковій категорії та скільки із них повернуться в Україну, а скільки залишаться за кордоном. Використовуючи ті самі припущення щодо вірогідності повернення у оптимістичному, середньому та песимістичному сценарії, ми можемо зробити розрахунки щодо кількості українців за віковими групами, які перебувають за кордоном, можуть повернутись та можуть залишитись за кордоном (Таблиця 10 та Рисунки 44–46).

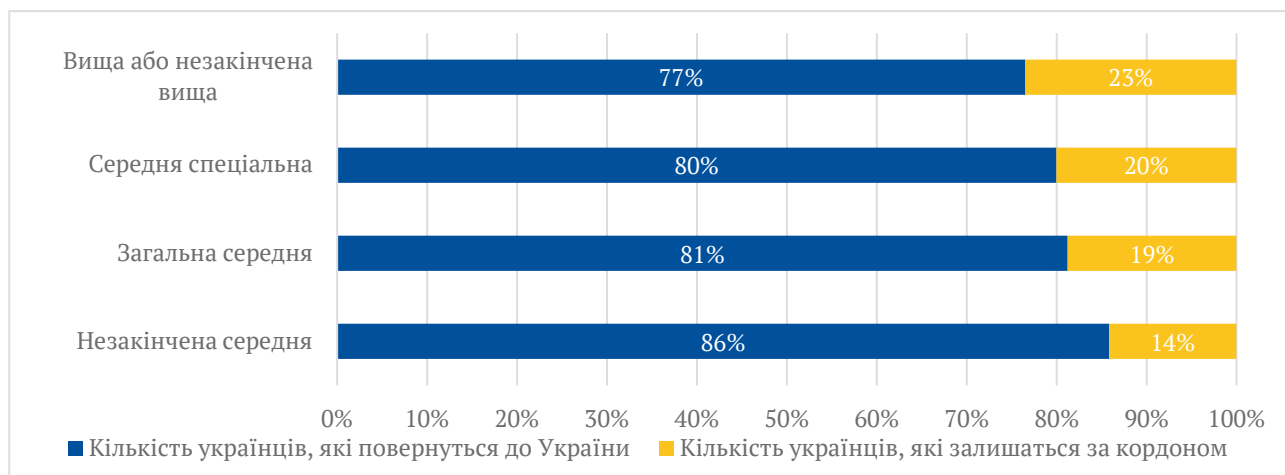
Також ми можемо підрахувати кількість українців, які зараз перебувають за кордоном та скільки із них повернуться, за рівнем освіти (Таблиця 11 та Рисунки 47–49).

Таблиця 11. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від їхнього рівня освіти та сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
Незакінчена середня освіта	38 тис.	43 тис.	48 тис.
Загальна середня освіта	173 тис.	199 тис.	224 тис.
Середня спеціальна освіта	411 тис.	471 тис.	531 тис.
Вища освіта	1,2 млн	1,4 млн	1,6 млн
Повернуться з-за кордону:			
Незакінчена середня освіта	32 тис.	29 тис.	24 тис.
Загальна середня освіта	141 тис.	125 тис.	107 тис.
Середня спеціальна освіта	329 тис.	292 тис.	254 тис.
Вища освіта	926 тис.	812 тис.	702 тис.
Залишаться за кордоном:			
Незакінчена середня освіта	5 тис.	14 тис.	24 тис.
Загальна середня освіта	33 тис.	74 тис.	116 тис.
Середня спеціальна освіта	82 тис.	179 тис.	277 тис.
Вища освіта	284 тис.	574 тис.	860 тис.

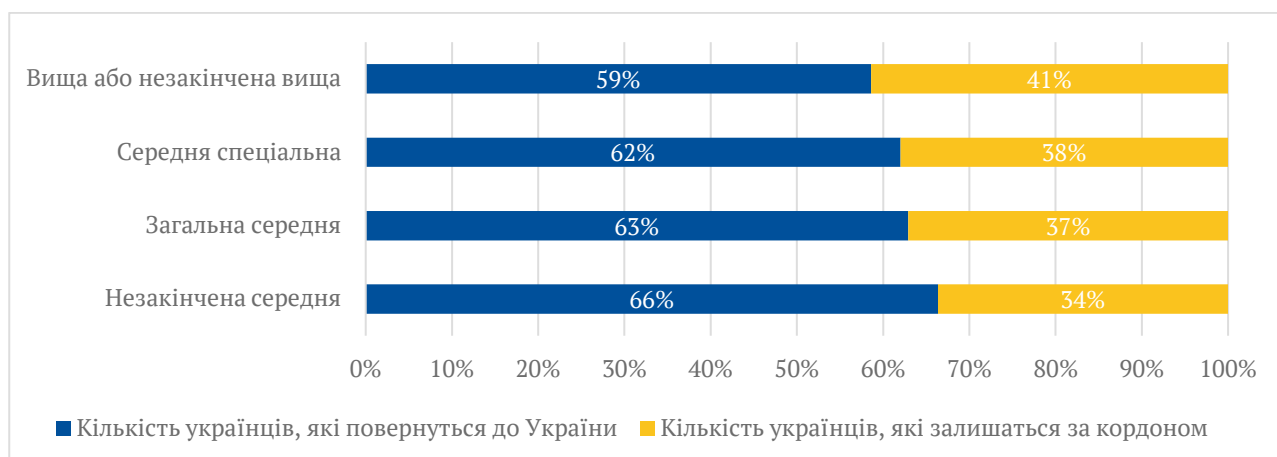
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; розрахунки ЦЕС

Рисунок 47. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти, за оптимістичним сценарієм

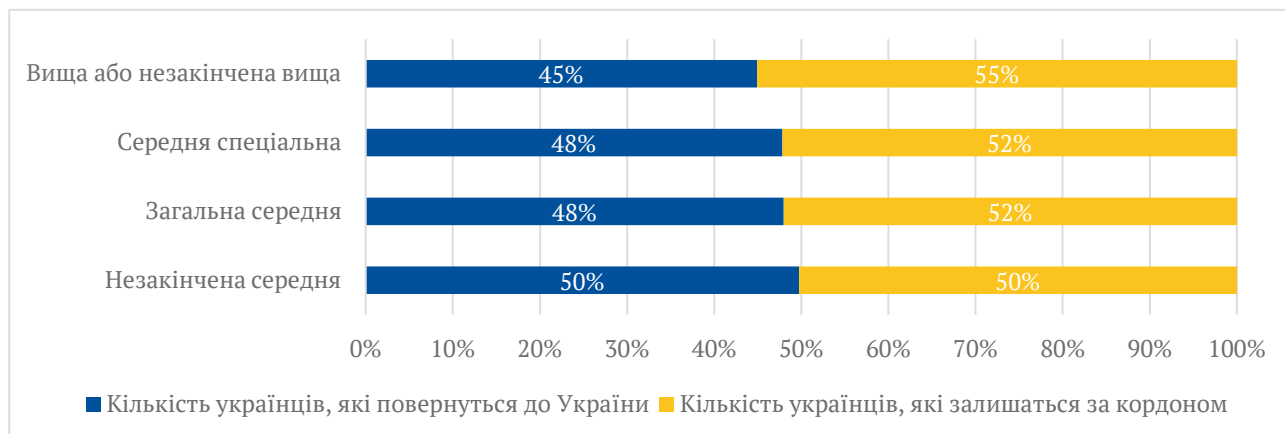
Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

Рисунок 48. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти, за середнім сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

Рисунок 49. Розподіл українців, які планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, відповідно до їхнього рівня освіти, за песимістичним сценарієм

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

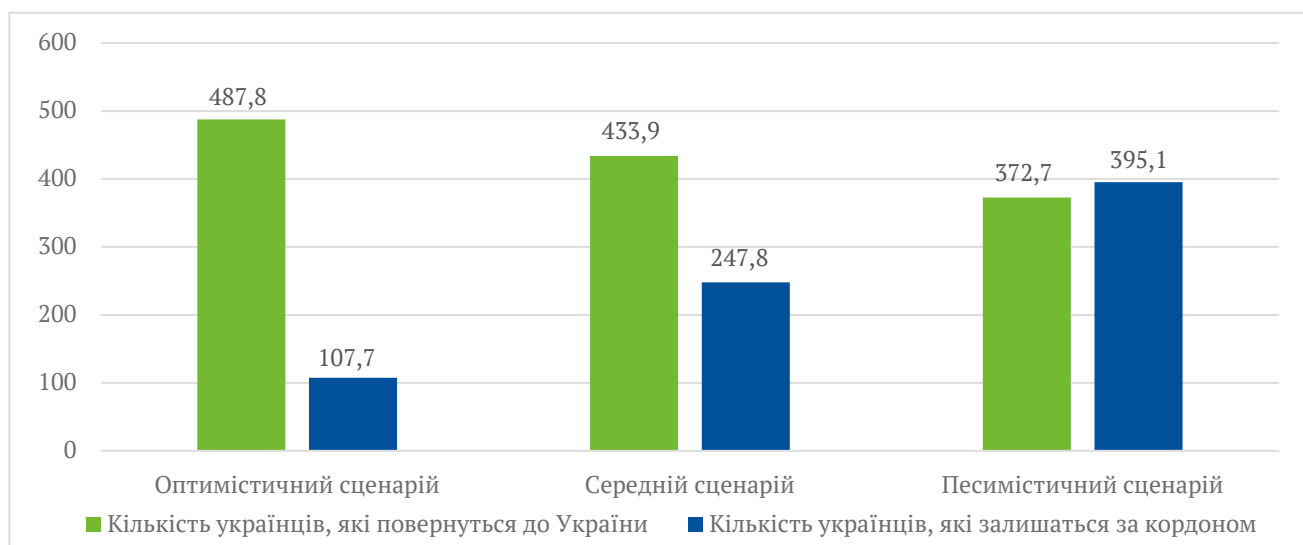
Також ми можемо проаналізувати кількість українців, які повернуться, за довоєнним статусом зайнятості. Для спрощення розділимо усіх українців на дві категорії за довоєнним статусом зайнятості: тих, хто працював (повний чи неповний робочий день або ж мав власний бізнес) та тих, хто не працював. Розрахунки наведені у Таблиці 12 та Рисунках 50–51.

Таблиця 12. Кількість українців, які перебувають за кордоном та планують залишитися там або повернутися до України, залежно від їхнього статусу зайнятості та сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Перебувають за кордоном:			
Раніше працювали	1,2 млн	1,4 млн	1,6 млн
Раніше не працювали	595 тис.	681 тис.	768 тис.
Повернуться з-за кордону:			
Раніше працювали	941 тис.	824 тис.	714 тис.
Раніше не працювали	487 тис.	434 тис.	373 тис.
Залишаться за кордоном:			
Раніше працювали	297 тис.	593 тис.	883 тис.
Раніше не працювали	108 тис.	258 тис.	395 тис.

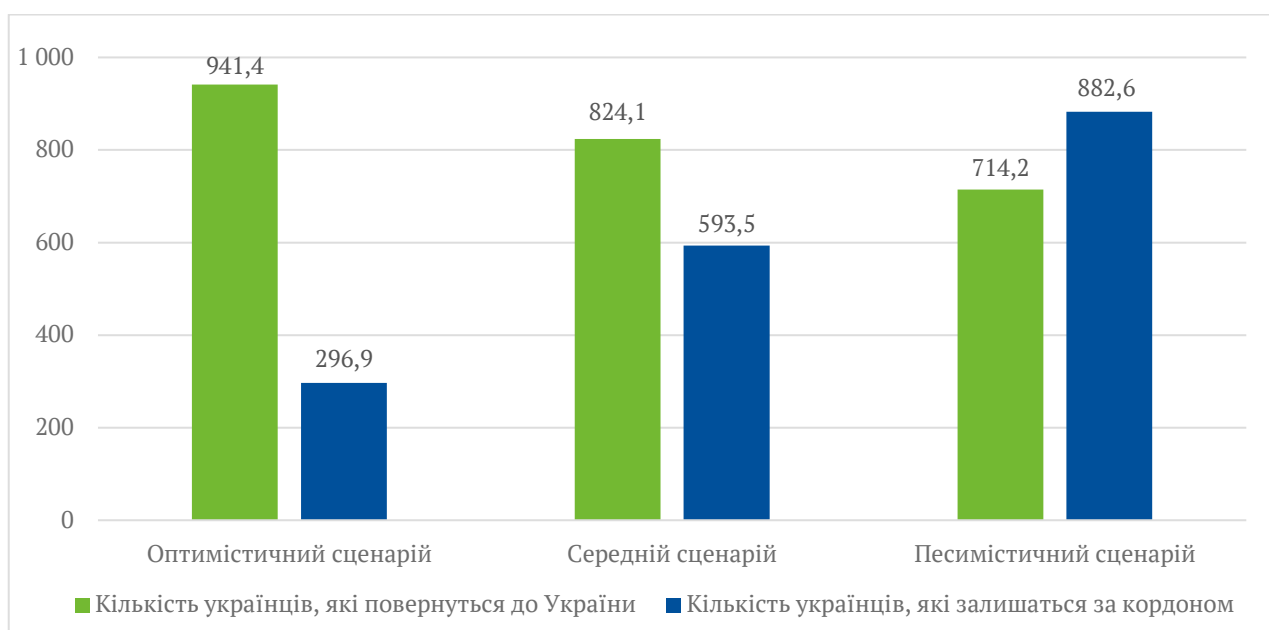
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; розрахунки ЦЕС

Рисунок 50. Кількість українців, які раніше не працювали і планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, за різними сценаріями, тис. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

Рисунок 51. Кількість українців, які раніше працювали і планують повернутися до України чи залишитися за кордоном, за різними сценаріями, тис. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, листопад 2022

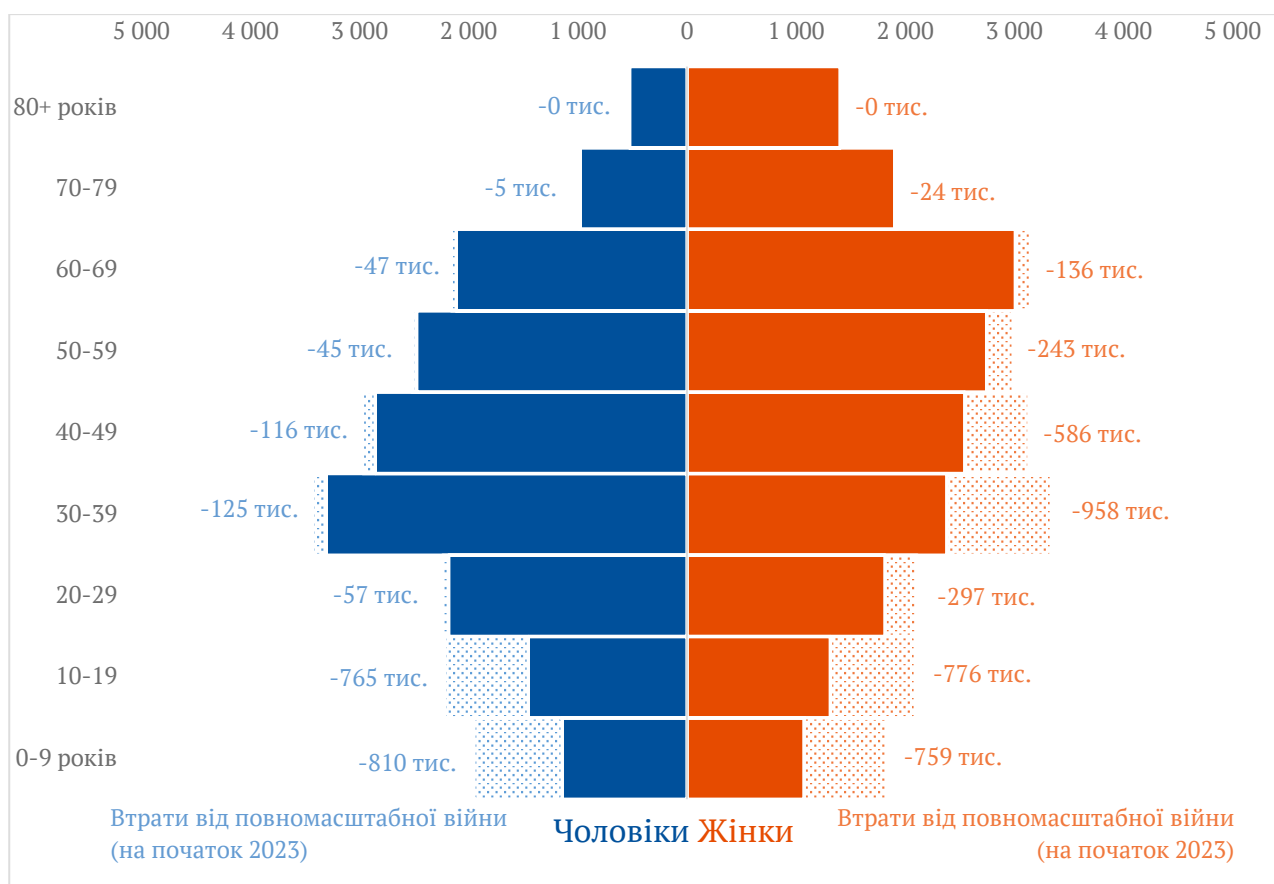
4.3.2.1. ДЕМОГРАФІЧНІ ВТРАТИ

На основі даних опитування та наших розрахунків щодо того, скільки українців зараз перебуває за кордоном, ми можемо розрахувати демографічні втрати – скільки людей у кожній статево-віковій групі Україна втратить через те, що вони виїхали за кордон. Варто зазначити, що в цьому підрозділі, на відміну від попередніх, ми оцінюємо поточні демографічні втрати, а не прогнози – після закінчення війни. Отже, тут ми враховуємо усіх українців, які перебувають за кордоном (включно із тими, хто перебуває в росії та Білорусі). Ці дані представлені на Рисунку 52, де темно-синім та темно-

червоним кольорами зображена кількість чоловіків та жінок відповідно, які зараз залишились в Україні, за віковими категоріями; синіми та червоними крапками зображена різниця між кількістю чоловіків та жінок в Україні на початок повномасштабного вторгнення та станом на початок 2023 року. Для кожної статево-вікової категорії також зазначено, наскільки зменшилась ця статево-вікова група через міграцію після початку повномасштабного вторгнення (в тисячах осіб).

Найсильніше зменшилась кількість дітей та молоді до 19 років: кількість дітей до 10 років зменшилась майже вдвічі (на близько 1,6 млн осіб), а загалом кількість людей до 20 років – на 3,1 млн. Серед дорослих найбільшими були втрати серед жінок віком 30–39 років: їх кількість зменшилась майже на 1 млн осіб.

Рисунок 52. Демографічні втрати через виїзд українців за кордон, тис. осіб

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022; Держстат, Розрахунки ЦЕС

Неповернення мігрантів може мати великий вплив на демографічну ситуацію України на довгі роки, навіть після закінчення війни. За попередніми оцінками в межах спільного проекту Центру економічної стратегії, Центру економічного відновлення та Інституту демографії, відсутність ефективної політики з повернення мігрантів може спричинити дефіцит робочої сили у 3,1–4,5 млн людей до 2032 року. Кумулятивні економічні втрати за наступні десять років, згідно з цими розрахунками, можуть складати до 113 млрд доларів. Через низький рівень народжуваності ці втрати буде неможливо компенсувати через природне зростання населення, отже, продумана політика з повернення мігрантів є вкрай важливою для мінімізації таких втрат.

4.3.2.2. ЯК ЦЕ ВПЛИНЕ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ?

У розрахунках впливу неповернення біженців на економіку важливо вирізняти короткостроковий ефект від довгострокового. Тут під короткостроковим ефектом ми маємо на увазі річний обсяг коштів, які економіка України недоотримає через те, що не усі біженці повернуться. Це означатиме, що ті українці, які залишатимуться в Україні, можуть стати бідніше, а післявоєнне відновлення відбуватиметься повільніше. Для розрахунку короткострокового впливу на економіку України ми використовуємо дані Міжнародної організації праці щодо частки ВВП на працівника⁷⁷: в 2021 році в Україні вона становила 29 442 долари (у цінах 2017 року, з поправкою на паритет купівельної спроможності).

Якщо припустити, що при поверненні в Україну почали б працювати ті самі люди, які працювали до війни, ми можемо підрахувати, що в оптимістичному сценарії економіка України втратить 8,7 млрд доларів (у цінах 2017 року, з поправкою на паритет купівельної спроможності), або 1,6% ВВП України у 2021 році. У середньому сценарії втрати становитимуть 17,5 млрд доларів, або 3,3% ВВП України у 2021, а у песимістичному сценарії – 26 млрд доларів, або 4,9% ВВП України у 2021.

Також можемо підрахувати втрати і від зниженого споживання через те, що не усі українці повернуться додому. За даними Державної служби статистики, середні місячні витрати на домогосподарство без дітей становили 8 784,6 грн. Враховуючи те, що середній розмір домогосподарства без дітей становив 1,7 людей, можемо вирахувати, що середній розмір річних витрат на дорослу людину становив 63 888,2 грн.⁷⁸ Виходячи з цього, можемо підрахувати, що за оптимістичним сценарієм українська економіка втратить 25,8 млрд грн через неповернення дорослих, за середнім сценарієм – 53,7 млрд грн, а за песимістичним сценарієм – 81,6 млрд грн.

Окрім втрат через зниження споживання від неповернення дорослих, можемо порахувати і втрати української економіки від неповернення дітей. За тими ж даними Державної служби статистики, знаємо, що середні місячні витрати домогосподарства з однією дитиною становлять 13 254,2 грн. Припускаючи, що середньостатистичне домогосподарство без дітей і середньостатистичне домогосподарство відрізняється лише наявністю дитини⁷⁹, можемо підрахувати, що середні місячні витрати на одну дитину становлять 4 469,5 грн. Таким чином, втрати української економіки від неповернення дітей в оптимістичному сценарії становлять 24,4 млрд грн, в середньому сценарії – 49,6 млрд грн, а в песимістичному сценарії – 74,5 млрд грн.

Загалом споживчі втрати від неповернення українських біженців (дорослих і дітей разом) в оптимістичному сценарії становитимуть 50,3 млрд грн, або 0,9% ВВП України; в середньому сценарії – 103,3 млрд грн, або 1,9% ВВП України; а в песимістичному сценарії – 156,1 млрд грн, або 2,9% ВВП України.

Загальні втрати української економіки як від втрати робочої сили, так і від втрат споживання становитимуть у оптимістичному сценарії 2,6% ВВП України, в середньому сценарії – 5,2% ВВП України, а в песимістичному сценарії – 7,7% ВВП України.

Разом з тим варто зауважити, що зазначені вище цифри – лише річні втрати української економіки від неповернення українських біженців. У довгостроковій перспективі втрати будуть більшими: як

⁷⁷ International Labor Organization – Statistics on Labor Productivity. [Link](#)

⁷⁸ ВИТРАТИ І РЕСУРСИ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ у 2021 році. Держстат. [Link](#)

⁷⁹ Середній розмір домогосподарства родини без дітей у 2021 році становив 1,65 людей, а родин з однією дитиною – 2,86 людей.

зазначалось вище, більше половини біженців, які зараз перебувають за кордоном, – це діти. Втрати від того, що вони залишаються за кордоном, економіка України відчує лише через роки, коли ці діти досягнуть працездатного віку, і ці втрати будуть набагато вищими. Крім того, загрозою є те, що до повернення більш схильні молоді люди з вищою освітою, що створює ризик “відтоку мізків” з України та браку кадрів для роботи, яка потребує високого рівня кваліфікації.

4.3.3. СИТУАЦІЯ СТАНОМ НА ЧЕРВЕНЬ 2023 РОКУ

4.3.3.1. ЗАГАЛЬНІ ЦИФРИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Здебільшого методологія розрахунків залишається такою ж, яка була використана станом на листопад 2022 року (описана у підрозділі 4.3.1.1). Основна зміна у методології розрахунків – розрахунок кількості дітей, що повернуться до України та залишаться за кордоном. Для дітей до 13 років методологія розрахунку залишається такою ж, як і була раніше, – ми припускаємо, що діти повернуться чи залишаться за кордоном разом зі своїми батьками. Однак, для дітей віком 14–17 років ми робимо припущення, що вони можуть повернутись до України чи залишитись за кордоном самостійно, незалежно від того, чи повернуться їх батьки. Тож для того щоб оцінити, чи повернуться діти цієї вікової категорії до України, ми використовуємо відповіді на питання, які ставились опитаним (дорослим) біженцям щодо того, чого більше хочуть їхні діти – повернутись до України чи залишитись за кордоном. Ми використовуємо такі ж припущення щодо ймовірності повернення для відповідей на це запитання, як і для відповідей на запитання щодо планів повернення дорослих.

У Таблиці 13 ми наводимо дані щодо кількості українських біженців, що перебувають за кордоном станом на кінець червня 2023 року. Як і станом на листопад 2022 року, ми наводимо дані для трьох сценаріїв, заснованих на нижній та верхній межах інтервалу, а також на середньому значенні інтервалу нашої оцінки кількості українських біженців.

Крім того, станом на червень 2023 ми припускаємо, що найближчим часом за кордон не виїде додатково значна кількість українців: хоча в травні та червні 2023 року за кордон виїжджала велика кількість українців, ці перетини кордону можуть бути пов'язані із туризмом, тож велика частина цих українців можуть невдовзі повернутись до України. На відміну від листопада 2022 року, ми не робимо припущення що найближчим часом додатково із України виїде значна кількість людей, адже на відміну від листопада 2022 року, коли розпочались обстріли енергетичної інфраструктури України, що спричинило вимкнення електроенергії, станом на червень 2023 року передумов для додаткового масового виїзду за кордон не було.

Оскільки ми робимо розрахунки окремо для дітей віком 0–13 років і дітей віком 14–17 років, в таблиці ми наводимо окремо кількість дітей цих вікових категорій. Як і раніше, ми розраховуємо кількість дітей, що перебувають за кордоном, на основі опитування, проведеного Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії. Дорослі біженці відповіли на питання про кількість та вік дітей, які виїхали з ними за кордон. На основі цих даних ми порахували, що на 384 опитаних дорослих припадає близько 406 дітей. Таким чином, наразі серед українських біженців 49% дорослих та 51% дітей.

Загалом, за нашими оцінками, станом на кінець червня 2023 року за кордоном (без росії та Білорусі) перебувають від 4,3 до 5,4 млн українців. Із них 2–2,6 млн дорослих та 2,2–2,7 млн дітей (детальніше в Таблиці 13).

Таблиця 13. Кількість українських біженців, які перебувають за кордоном, залежно від сценарію

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців за кордоном станом на кінець червня 2023	4,3 млн	4,85 млн	5,4 млн
<i>Із них</i>			
Дорослих	2,1 млн	2,4 млн	2,6 млн
Дітей 0–13 років	1,8 млн	2 млн	2,2 млн
Дітей 14–17 років	0,45 млн	0,5 млн	0,6 млн

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023; розрахунки ЦЕС

Використовуючи дані з Таблиці 13 та припущення щодо ймовірностей повернень (Таблиця 6), ми зробили власні розрахунки щодо повернення українських біженців (Таблиця 14 та Рисунок 53).

Таблиця 14. Кількість українських біженців, які повернуться до України або залишаться за кордоном, залежно від сценарію станом на червень 2023

	Оптимістичний	Середній	Песимістичний
Кількість біженців, які повернуться до України, станом на кінець червня 2023 року	3 млн	2,5 млн	2,1 млн
<i>Із них</i>			
Дорослих	1,5 млн	1,3 млн	1,1 млн
Дітей 0–13 років	1,2 млн	1 млн	0,9 млн
Дітей 14–17 років	0,3 млн	0,2 млн	0,2 млн
Кількість біженців, які залишаться за	1,3 млн	2,3 млн	3,3 млн

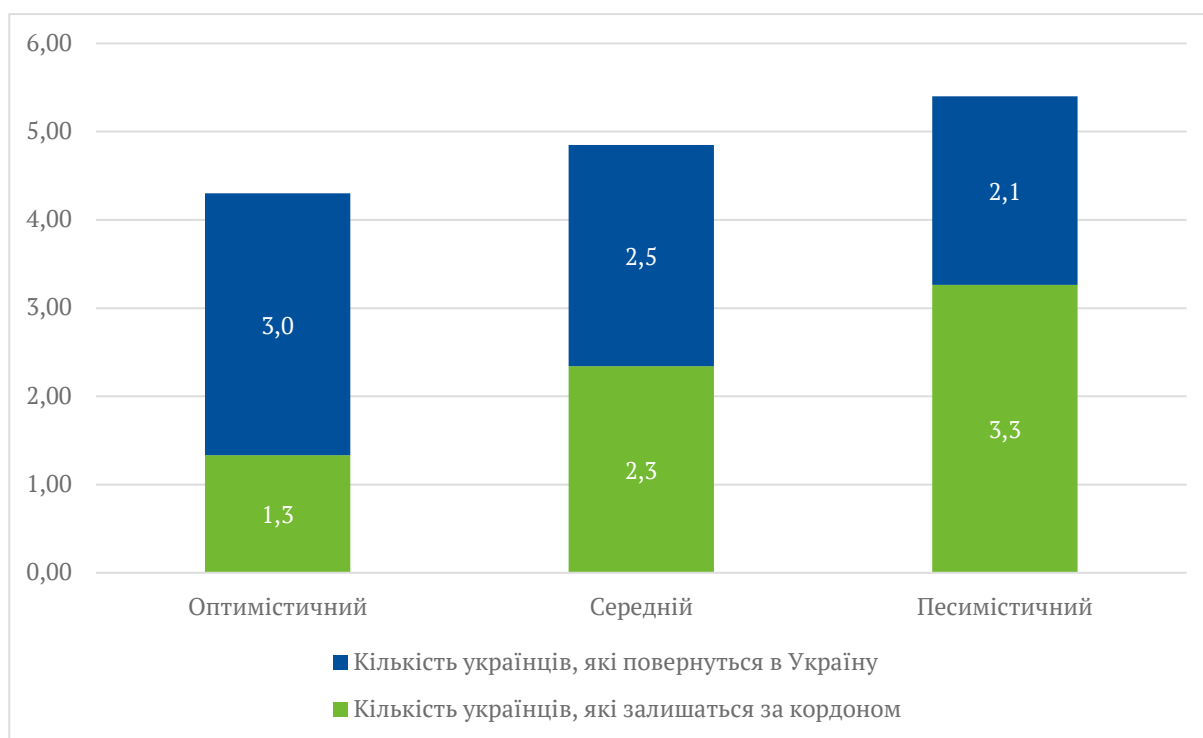
кордоном, станом на кінець червня 2023

Із них

Дорослих	0,6 млн	1 млн	1,5 млн
Дітей 0–13 років	0,6 млн	1 млн	1,3 млн
Дітей 14–17 років	0,2 млн	0,3 млн	0,4 млн

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, червень 2023; розрахунки ЦЕС

Рисунок 53. Кількість українців, які виїхали за кордон та повернуться, за різними сценаріями, станом на кінець червня 2023 року, млн. осіб

Джерело: розрахунки ЦЕС на основі опитування Info Sapiens, травень 2023

Окрім розрахунків щодо кількості українців, які повернуться до України та залишаться за кордоном, ми також оновили розрахунки щодо того, як це вплине на економіку України. Методологія цих розрахунків залишається майже такою, ж як і раніше (описана в підрозділі 4.3.2.1). Однією зміною в методології є те, що тоді як в попередніх розрахунках ми робили припущення, що українські біженці будуть працювати, повернувшись в Україну, якщо вони працювали до війни, а зараз ми припускаємо, що вони будуть працювати в Україні, якщо працюють зараз за кордоном. Це припущення зроблене з двох причин. По-перше, в другій хвилі опитування у нас немає даних щодо того, чи респонденти працювали до війни, є лише інформація про те, чи працюють вони зараз. По-друге, через те, що більшість біженців виїхали за кордон на початку повномасштабного вторгнення, то якщо вони не

працювали досі, то могли втратити певні навички, тож їм може бути складніше знайти роботу одразу після повернення в Україну.

Незважаючи на те, що за нашими розрахунками кількість біженців, які залишаться за кордоном, є вищою, ніж ми оцінювали у листопаді 2022 року, оцінки втрат української економіки від втрат робочої сили є нижчими. Це пов'язано із тим, що, як зазначалось вище, ми оцінюємо ймовірність того, що українські біженці будуть працювати після повернення в Україну, іншим методом, аніж ми це робили у листопаді 2022. Зараз ми оцінюємо річні втрати від зменшення робочої сили у 1,3% від довоєнного ВВП в оптимістичному сценарії, 2,4% – в середньому сценарії та 3,4% у песимістичному сценарії.

Окрім втрат щодо робочої сили, ми, як і минулого разу, розраховали втрати від зменшення споживання через те, що ті українці, які залишаться за кордоном, будуть витратити свої кошти за кордоном, а не в Україні. За нашими розрахунками, в оптимістичному сценарії споживчі втрати української економіки становитимуть 1,4% від довоєнного ВВП, в середньому сценарії – 2,5% від довоєнного ВВП, а в песимістичному сценарії – 3,5% від довоєнного ВВП.

Таким чином, загальні втрати української економіки від неповернення біженців в оптимістичному сценарії становитимуть 2,7% від ВВП, в середньому сценарії – 4,9% від ВВП, а в песимістичному сценарії – 6,9% від ВВП.

4.4. СТАВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙЦІВ ДО БІЖЕНЦІВ ІЗ УКРАЇНИ

4.4.1. СИСТУАЦІЯ СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2022 РОКУ

На те, чи повернуться українці до України, впливає багато факторів. Один із них – як місцеві мешканці ставляться до українців. Якщо ставлення є здебільшого позитивним, українцям буде легше адаптуватись до життя за кордоном, і вони менше прагнутимуть повернення в Україну. Тому в цьому розділі ми розглянемо, як європейці ставляться до біженців із України та як це ставлення змінювалось з часом.

Загалом європейці позитивно ставляться до біженців з України. Підтримка дозволу на перебування українців є вищою, ніж для біженців із Сирії. Однак думка про обов'язок допомагати українським біженцям є неоднаковою серед громадян різних країн Європи.⁸⁰

Крім цього, підтримка українських біженців поширена і поза Європою. Опитування компанії IPSOS, проведене у 27 країнах світу у березні 2022 року, показало, що 74% людей вважають, що їхня країна має приймати українських біженців. Наприклад, у Канаді такої думки дотримувались 80% громадян, а в США – 72%.⁸¹

Водночас рівень підтримки українських біженців з часом зменшувався. Опитування компанії IPSOS, проведене у листопаді–грудні 2022 року, показує, що підтримка прийняття українських біженців їхньою державою знижується в усьому світі (в середньому на 7 в.п.).

⁸⁰ Dražanová, Lenka, and Andrew Geddes. Attitudes towards Ukrainian refugees and governmental responses in 8 European countries. *ASILE*, September 6, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁸¹ People around the world want to lend Ukrainian refugees a helping hand. *Ipsos*. May 5, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

Найбільше – в Німеччині та Бельгії (на 14 п.п. порівняно з березнем 2022 року). Однак майже в усіх країнах, де було проведено опитування, більше половини громадян підтримували надання притулку українським біженцям (окрім Індонезії та Сингапуру).

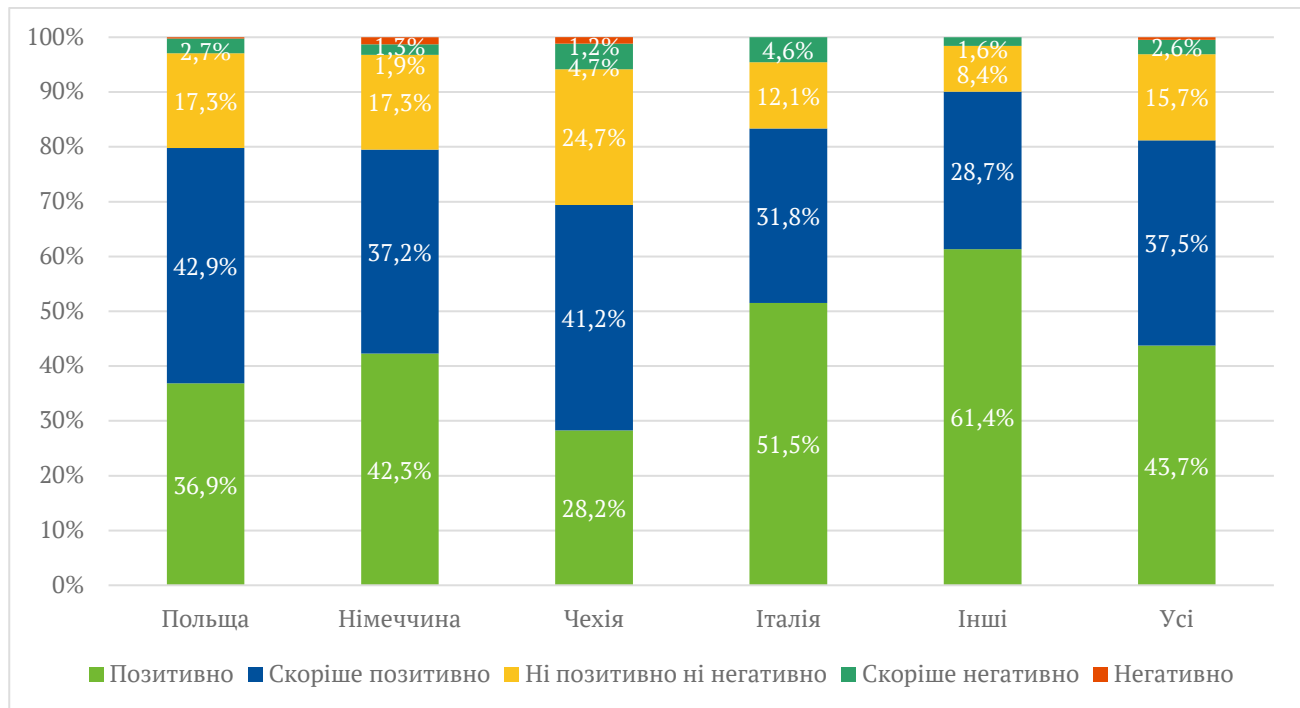
Найвищою підтримка прийняття українських біженців залишається у Великій Британії (81%) та Нідерландах (80%).⁸² Проте підтримка біженців не є безумовною: наприклад, 74% німців вважають, що дорослі українські біженці зобов'язані пройти курси з німецької мови.⁸³ Відповідно, і українські біженці здебільшого відчують хороше ставлення до себе.

За даними нашого опитування, 81% українських біженців говорять про позитивне або скоріше позитивне ставлення станом на листопад 2022 року (Рисунок 54). Найбільше позитиву відчували українці в країнах, що не входили в ТОП-4 найбільш популярних за кількістю українців: там 90% українців говорять про позитивне або скоріше позитивне ставлення.

Найменш позитивне ставлення українці відчують до себе у Чехії – лише 69% українців засвідчили це.

Згідно з результатами дослідження EUI Migration Policy Centre у квітні 2023 року, рівень підтримки українських біженців серед європейців залишається високим: в Польщі, Угорщині, Румунії, Італії, Словаччині, Італії, Словаччині, Чехії, Німеччині та Австрії – близько 70%.⁸⁴

Рисунок 54. Відповіді респондентів на питання «Як загалом Ви оцінюєте ставлення місцевих жителів до Вас?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні та від усіх респондентів, що були опитані під час першої хвилі, станом на листопад 2022 року

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

⁸² IPSOS One year in, global public opinion about the war in Ukraine has remained remarkably stable Accessed on January 26, 2023. [Link](#)

⁸³ PUBLIC OPINION on the war in Ukraine. September 29, 2022. Accessed on January 13, 2023. [Link](#)

⁸⁴ Draganova, Lenka, and Andrew Geddes. There`s still strong support for Ukrainian refugees across Europe: new evidence from eight countries. EUI Robert Schuman Centre. MPC Blog, Debate Migration. July 31, 2023. [Link](#).

Під час глибинних інтерв'ю, проведених дослідницькою агенцією Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, респонденти із Чехії зазначали, що негативне ставлення деяких місцевих пов'язане із проросійськими настроями серед деяких чехів, а також із асоціацією зростання інфляції із українськими біженцями.

30% українців вважають, що з часом ставлення місцевих до них не змінилось, 19% вважають, що воно погіршилось, і лише 12% – що покращилось. Найбільше погіршилось ставлення до українців в Чехії – там 36% українців відзначають погіршення ставлення до них (Рисунок 55).

Ніхто не думав, що це так надовго затягнеться, і вони втомились від нас. І усе подорожчало тут відсотків на 20 – і продукти, і паливо, і комунальні.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Чехії.

*Не всі, але є люди, які, в принципі, як і у нас, які є агресивно налаштовані. Вони вважають, що ми рушимо їх економіку. Вони вважають, що нас дуже багато, що нам потрібно дуже багато допомоги, тобто є і такі. **Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі.***

У них немає правильної інформації. (...) 30% розуміють, що на Україну напали, а 70% вважають, що «Україна воює з росією, через це у нас дорожчає газ та електроенергія. Це не росія винна, а Україна, бо ми більше воюємо з росією».

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває в Італії.

[На початку війни] вони не розуміли, що це за українські біженці – манікюри, зачіски, вії, дорогі машини. (...) Ти говориш: «Ми не від бідності сюди до вас приїхали. Ми приїхали від війни». І вони цього трохи не розуміють. Яюсь, мені здається, з часом вони тут трохи почали розуміти.

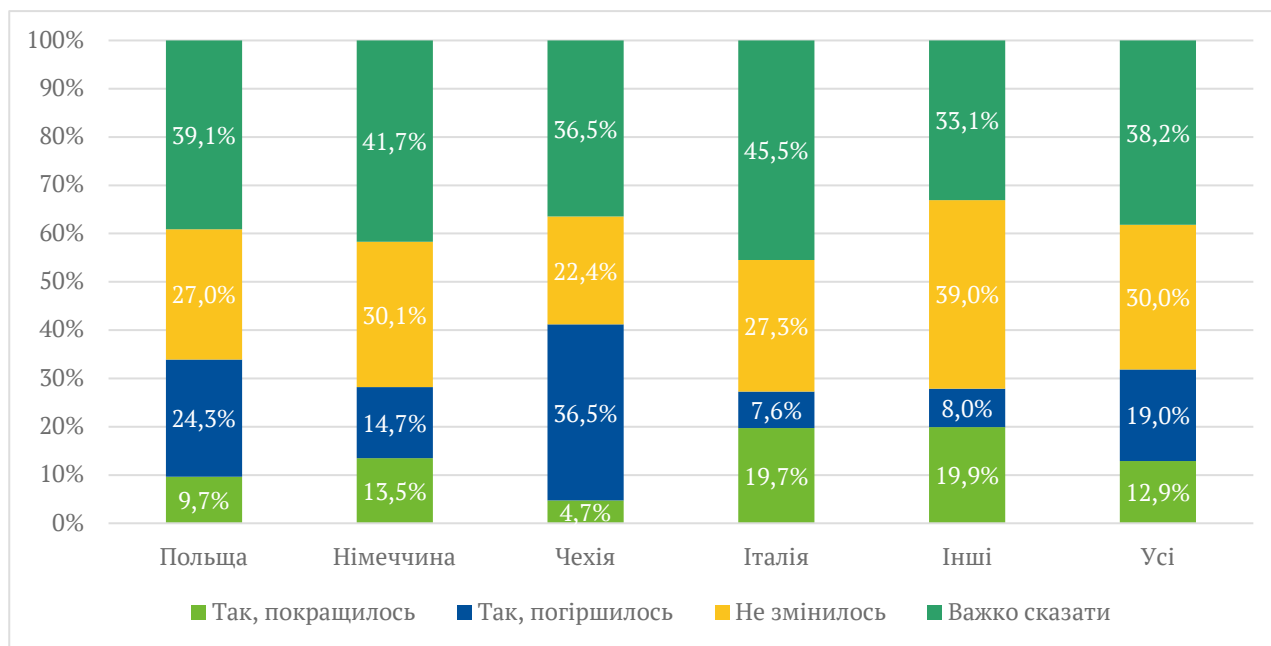
Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі.

Під час глибинних інтерв'ю респонденти відзначали, що на ставлення до українців в Європі могли вплинути і економічні причини: інфляція, яка асоціюється з Україною (особливо зростання цін на газ), конкуренція з українцями на ринку праці, особливо за низькокваліфіковані робочі місця, та й загальна втома від війни.

Іншими факторами, які провокують негативне ставлення до українців, є присутність російських іммігрантів, відсутність правильної інформації про війну та поширеність російської пропаганди. Також деякі респонденти відчували незадоволення місцевих з приводу того, що вони отримують соціальні виплати замість знайти роботу.

Водночас інші респонденти зазначають, що ставлення до українців покращилось, адже після спілкування з українцями місцеві почали краще розуміти їх та що відбувається в Україні.

Рисунок 55. Відповіді респондентів на питання «Чи змінилося ставлення місцевих жителів до українців у країні Вашого перебування з того часу, як Ви приїхали сюди?», станом на листопад 2022 року

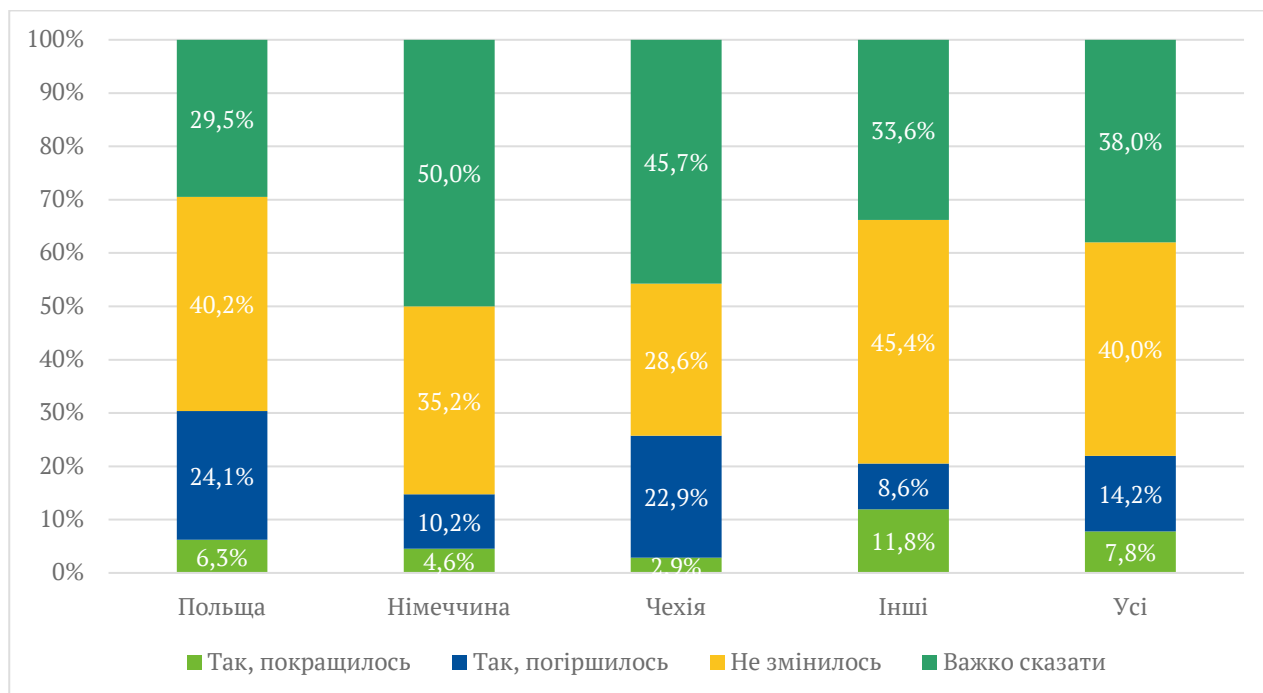

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

4.4.2. СИТУАЦІЯ СТАНОМ НА ТРАВЕНЬ 2023 РОКУ

Результати другої хвилі опитування свідчать, що ставлення до українських біженців у переважній більшості не змінилося (див. Рисунок 56).

Рисунок 56. Відповіді респондентів на питання «Чи змінилося ставлення місцевих жителів до українців у країні Вашого перебування з того часу, як Ви приїхали сюди?», станом на травень 2023 року

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

Зменшилася частка респондентів, які вважають, що воно погіршилося (найбільше це характерно для Чехії). Водночас зменшилася частка осіб, які вважають, що ставлення до українців покращилося – найбільше вона скоротилася в Німеччині (з 13,5% до 4,6%).

У новому дослідженні,⁸⁵ проведеному наприкінці травня – на початку червня 2023 року, підтримка допомоги українцям серед поляків істотно зменшилася. З січня до початку червня частка поляків, які вважають, що їх держава повинна допомагати Україні під час війни, скоротилася з 62% до 42%. Також зросла з 53% до 70% частка тих, хто хоче, щоб українці повернулися до своєї країни після війни. Оцінка соціальної допомоги, наданої Польщею українським біженцям, є негативною, і майже 40% поляків змінили своє ставлення до українців через їхнє «вимогливе ставлення».⁸⁶

4.5. АДАПТАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ДО РИНКУ ПРАЦІ ЄС

Важливим фактором, що впливає на те, чи повернуться українці додому, є також адаптація до ринку праці за кордоном. Тим, хто знайшов добре оплачувану роботу, особливо за своєю спеціальністю, може бути більш комфортно залишитись там, де вони зараз живуть зараз, аніж повертатись до України та шукати нову роботу.

4.5.1. ОГЛЯД ДОСЛІДЖЕНЬ ЩОДО ОСВІТИ ТА ЗАЛУЧЕНОСТІ ДО РИНКІВ ПРАЦІ ЄС УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

Порівняно із попередніми хвилями біженців в ЄС (наприклад, із Сирії та Афганістану), українці мають декілька переваг у адаптації до місцевого ринку праці.

По-перше, переважна більшість українців, що виїжджають до країн ЄС, отримують статус тимчасового захисту, який одразу дозволяє працювати, на відміну від статусу біженця.

По-друге, українці, що виїжджають до країн ЄС, в середньому мають вищий рівень освіти та залученості до робочої сили, порівняно із попередніми хвилями біженців, особливо жінки. Наприклад, у 2021 році українські жінки віком 25–64 роки мали в середньому 12,4 років освіти, що є близьким до європейських показників.

Натомість жінки того ж віку в Сирії мали лише 6,6 років освіти в середньому, жінки в Іраку – 6,4; а в Афганістані – лише 1,6 років. Схожою є і різниця в рівні залученості жінок до робочої сили: в Україні в 2021 році вона становила 48%, тоді як у Сирії – 16%, в Іраку – 11%, а в Афганістані – 15%.⁸⁷

Більше того, українці, що виїхали за кордон, в середньому мають вищий рівень освіти, ніж ті, що залишились в Україні. Крім того, ті українці, що виїхали в країни Західної Європи, мають вищий рівень освіти порівняно з тими, які виїхали до Польщі. Дослідження London School of Economics на основі опитування біженців у Польщі та Австрії показує, що 83% українських біженців, що

⁸⁵ Дослідження проводилося Дослідницькою лабораторією Варшавського університету та Економічно-гуманітарною академією у Варшаві

⁸⁶ Polacy wciąż chcą pomagać Ukraincom, ale na dużo mniejszą skalę niż zaraz po wybuchu wojny. Poczpolitej. Czerwiec 12, 2023. [Link](#).

⁸⁷ Beine, Michele, Frédéric Docquier, Joël Machado, Birte Nienaber, and Adolfo Sommaribas. Ukrainian Refugee Crisis Tests Luxembourg's Humanitarian and Integration Policy. *Research Luxembourg*, May 2022: 1–7. Accessed January 13, 2023. [Link](#)

перебувають у Відні, мають вищу освіту. Тим часом серед українців, що перебувають у Кракові, вищу освіту мають 66% респондентів.

Поширеним є і знання англійської мови: 2/3 українців, що виїхали до Австрії, та 1/3 українців, що виїхали до Польщі, знають англійську.⁸⁸ За даними опитування українців працездатного віку у Польщі та Німеччині, проведеного EWL Migration Platform та Варшавським університетом, 47% українців, що перебувають та працюють у Польщі, володіють польською принаймні на розмовному рівні, 33% – володіють англійською.

В Німеччині 53% українців, які працюють там, володіють англійською, і 45% – німецькою.⁸⁹ Зважаючи на різницю між українцями, що виїжджають до ЄС, та попередніми хвилями біженців, червневне дослідження 2022 року Європейського центрального банку прогнозувало рівень залученості українців до робочої сили на рівні 25–55% у середньостроковій перспективі.⁹⁰

Високий рівень освіти та знання мови допомагає українським біженцям у працевлаштуванні. Опитування ООН, проведене в грудні 2022 – січні 2023 років, свідчить, що близько 40% українських біженців або працювали за наймом, або були самозайнятими, що відповідає приблизно половині тих, хто до виїзду працював в Україні.⁹¹

В Естонії, наприклад, близько 55% українських біженців працездатного віку з тимчасовим захистом уже знайшли роботу, а у Литві ця частка становить приблизно 50%. Ці працівники в основному зайняті у виробництві, будівництві, оптовій та роздрібній торгівлі, послугах розміщення та харчування та адміністративних послугах. А от у Ірландії, станом на січень 2023 року, тільки близько 20,7% українських біженців працездатного віку знайшли роботу та отримували заробітну плату.⁹²

Згідно з опитуванням EWL Migration Platform, відносна більшість українців працювали у секторі гостинності у Німеччині (31%).⁹³ На другому місці за кількістю зайнятих українців – сектор торгівлі (19%). Схожою є ситуація і в інших країнах: за даними дослідження Migration Policy Institute, в Нідерландах, наприклад, українці працюють здебільшого у секторі гостинності, сільського господарства, логістики та послуг.⁹⁴

Згідно з дослідженням Національного банку Польщі, проведеним у листопаді 2022 року, найбільший відсоток українських біженців працює в галузі промисловості (19%) та в інших секторах (18%). Працюючі жінки-біженки набагато частіше зайняті в таких секторах, як готелі, ресторани та інші послуги. Крім цього, відсоток українських біженців, які працювали в Польщі за професіями, що вимагають університетської освіти (охорона здоров'я, освіта, культура та мистецтво), є вищим, ніж

⁸⁸ Brzozowski, Jan, Isabella Buber-Ennsner, Judith Kohlenberger, Olena Nahorniuk, Konrad Pędziwiatr, Bernhard Renges, Bernhard Rieder, and Ingrid Setz. What the self-selection of Ukrainian refugees means for support in host countries. *LSE European Politics and Policy (EUROPP) Blog*, September 2022: 1–3. Accessed January 13, 2023. [Link](#)

⁸⁹ Zymnin, Anatoliy. Report “Ukrainian refugees – vocational activation in Germany and in Poland.” *ewl*, September 19, 2022. [Link](#)

⁹⁰ Bothelo, Vasco. The impact of the influx of Ukrainian refugees on the euro area labour force. *ECB Economic Bulletin*, no. 4 (2022). Accessed January 13, 2023. [Link](#)

⁹¹ Lives on Holds: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #3. UNHCR Regional Bureau for Europe. February 22, 2023. [Link](#).

⁹² Bothelo, Vasco, and Hannah Hägele. Integrating Ukrainian refugees into the euro area labour market. *The ECB Blog*. March 1, 2023. [Link](#).

⁹³ Zymnin, Anatoliy. Report “Ukrainian refugees – vocational activation in Germany and in Poland.” *ewl*, September 19, 2022. [Link](#)

⁹⁴ Desiderio, Maria Vincenza, and Kate Hooper. “Displaced Ukrainians in European Labour Markets.” Migration Policy Institute. May 2023. [Link](#).

серед інших іммігрантів. Водночас 46% українських біженців працювали на роботах, нижчих від їхньої кваліфікації. Найпоширенішою відповіддю (37% респондентів) на запитання про їхній чистий дохід було від 2 до 3 тис. злотих (16,2–24,3 тис. грн).^{95,96}

Крім цього, за дослідженням Польського економічного інституту, українці в Польщі активно відкривають бізнес. Станом на кінець вересня 2022 року, в Польщі працювали 24,1 тис. компаній з українським капіталом (25% від усіх компаній з іноземним капіталом), з яких 10,3 тис. були засновані після початку повномасштабного вторгнення. В основному вони представлені у секторах ритейлу (22%), будівництва (19%) та логістики (14%).⁹⁷

4.5.2. СИТУАЦІЯ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ СТАНОМ НА ЛИСТОПАД 2022 РОКУ

Опитування, проведене Info Sapiens на замовлення Центру економічної стратегії, показує, що, станом на листопад 2022 року, 32% дорослих українців, що виїхали до країн Європи, уже знайшли роботу у країні перебування (серед біженців працездатного віку таких було 34%) та ще 25% активно шукають роботу (26% серед біженців працездатного віку). Таким чином, кількість українців, залучених до європейських ринків праці, є близькою до вищої межі прогнозу Європейського центрального банку. Разом з тим, лише близько 9% працювали дистанційно на українську компанію.

Важливо зауважити, що рівень інтеграції українців у європейські ринки праці є різним. Наприклад, за даними нашого опитування, станом на листопад 2022 року у Чехії 47% українців працювали, в Польщі – 41%, тимчасом як у Німеччині – 15%, а в Італії – 12% (Рисунок 57).

Низький рівень залученості до робочої сили в Німеччині пов'язаний із правилами отримання соціальних виплат. Рівень фінансових виплат у Німеччині для українців є досить високим, порівняно із іншими країнами. Для отримання таких виплат українці мають зареєструватись в центрі зайнятості та відвідувати курси із вивчення мови. Тож пошук роботи не є терміновим та інколи вигідніше продовжувати отримувати соціальні виплати, аніж виходити на роботу.

Крім того, пошук роботи є складним, бо українці часто стикаються з адміністративними перешкодами. До того ж, певні професії, як наприклад у сфері охорони здоров'я, юриспруденції, вважаються «регульованими», аби працювати у цих сферах, потрібно відбутися тривалий процес підтвердження кваліфікації. Разом із тим варто очікувати, що з часом більша частина українців знайде роботу в Німеччині, адже реєстрація в центрі зайнятості передбачає пошук роботи, принаймні після закінчення мовних курсів.

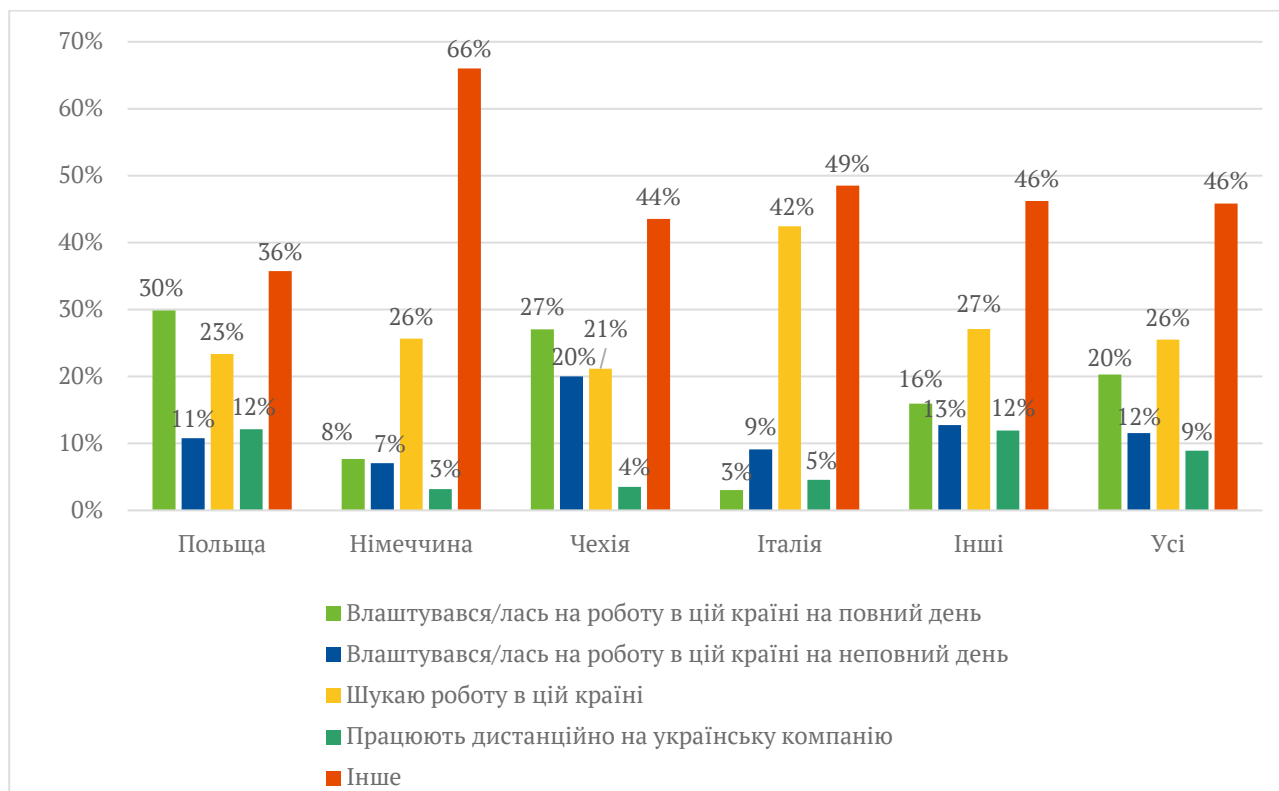
В Італії велика кількість людей шукали роботу (42%), однак досі їй не знайшли. Це може бути пов'язано із нижчим рівнем підтримки українців у пошуку роботи з боку держави порівняно з Німеччиною: реєстрація в центрі зайнятості не є обов'язковою, а бюрократичні процедури є досить тривалими.

⁹⁵ Станом на 30 листопада 2022 року, за офіційним курсом НБУ, 1 злотий = 8,1139 грн.

⁹⁶ Chmielewska-Kalińska, Iza, Beata Dudek, and Paweł Strzelecki. The living and economic situation of Ukrainian migrants in Poland – the impact of pandemic and the war on the nature of migration in Poland. Report of the questionnaire survey. Department of Statistics Warsaw, 2023. [Link](#).

⁹⁷ Dębowska, K., Kłosiewicz-Górecka, U., Szymańska, A., Wejt-Knyżewska, A., Zybortowicz, K. (2022), *Ukrainian companies in Poland since the start of the war in 2022*, Polish Economic Institute, Warsaw. [Link](#).

Рисунок 57. Відповіді респондентів на питання «Який поточний статус Вашої зайнятості?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні та від усіх респондентів, що були опитані станом на листопад 2022

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Також ускладнює пошук роботи, які відзначають респонденти, необхідність знати мову навіть для простої роботи, необхідність проходити додаткові курси чи заново здобувати вищу освіту для роботи за спеціальністю, а також наявність лише сезонної роботи.

Жінки з дітьми, особливо дошкільного віку, говорять про відсутність доступних опцій з догляду за дітьми та про те, що роботодавці надають житло в гуртожитку лише для працівників, а не для членів їхніх родин. Деякі респонденти також відзначають неефективність європейських центрів зайнятості із працевлаштування українців: одні респонденти стверджують, що центри зайнятості зовсім не пропонують жодної роботи українцям, а інші кажуть, що їм пропонують роботу, яку вони не здатні виконувати (наприклад, надто важку фізично).

*Вони можуть нам запропонувати влаштуватись на роботу. Але, знаєте, робота лише 10–12 годин для українців. І в мене немає стільки здоров'я (...)
Пропонували типу АТБ нашого, магазин, те, що я теж не можу робити, там холодно, біля холодильників. Важке я теж не можу... У мене вага 40 кг, багато я напрацюю?*

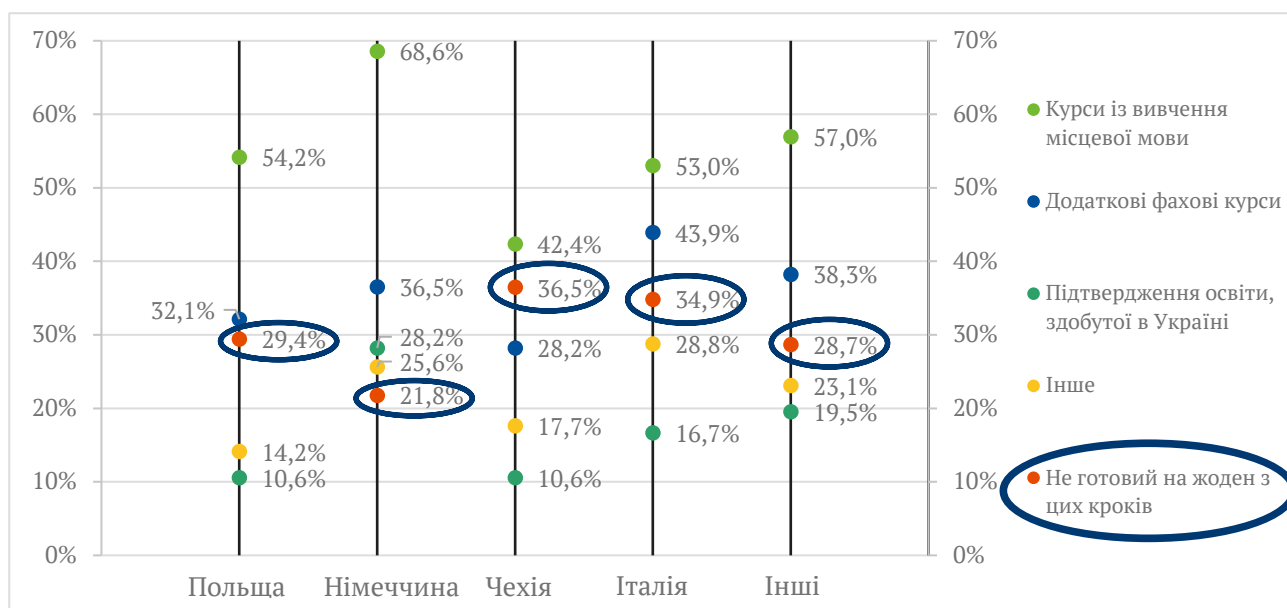
Вимушена переселенка, що перебуває в Чехії

Тут навіть щоб влаштуватись охоронцем (...), ти повинен закінчити курси, у тебе має бути диплом, що ти закінчив ці курси охоронця. (...) А по-друге, ти маєш знати мову. І при чому, це мають бути мовні курси, чи школа, це теж має бути підтверджений сертифікат.

Вимушена переселенка, що перебуває в Італії

Здебільшого українці готові робити зусилля, щоб знайти роботу за кордоном. Більшість (56,2%) українських біженців відвідують чи планують ходити на курси із вивчення місцевої мови, щоб знайти кращу роботу. Найбільшим цей відсоток є в Німеччині, бо там біженці отримують виплати з безробіття. Також близько 35% респондентів готові пройти (або вже пройшли) додаткові короткострокові курси зі своєї спеціальності або фахове навчання для здобуття іншої спеціальності, яка потрібна в країні поточного перебування. Але вагомою залишається і частка людей (29%), які не прагнуть робити жодних кроків для підвищення своєї кваліфікації (Рисунок 58).

Рисунок 58. Відповіді респондентів на питання «Чи Ви проходите, проходили чи плануєте в найближчому майбутньому наступні кроки з підвищення кваліфікації задля того, щоб знайти кращу роботу?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Важливим є те, що багато українців як у Польщі, так і в Німеччині зараз працюють не за спеціальністю. Праця на посаді, що потребує менше знань та навичок, ніж має людина, загалом є поширеною як серед трудових мігрантів, так і серед попередніх хвиль біженців. Це пов'язано з необхідністю знати мову для роботи на висококваліфікованих посадах, а також із необхідністю підтверджувати здобуту освіту в країні поточного перебування. Однак дослідження показують, що з часом велика кількість людей вивчають мову, підтверджують спеціальність та починають працювати за спеціальністю.⁹⁸ Тож можна

⁹⁸ Chiswick, Barry R., Yew Liang Lee, and Paul W. Miller. A Longitudinal Analysis of Immigrant Occupational Mobility: A Test of the Immigrant Assimilation Hypothesis. *International Migration Review* 39, no. 2 (2005): 332–353. [Link](#)

очікувати, що з часом більше українців будуть працювати на висококваліфікованих посадах. Через це може збільшитись ризик, що ці українці не повернуться додому.

Разом з тим, можна очікувати, що кількість українців, які зможуть працювати за спеціальністю після певного періоду адаптації, залежить від країни: в країнах із сегментованими⁹⁹ ринками праці, як-от Італія, Іспанія та Франція, лише невелика кількість іммігрантів посідають висококваліфіковані посади після адаптації.¹⁰⁰

4.5.3. ВПЛИВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ НА ЕКОНОМІКИ КРАЇН, ЩО ЇХ ПРИЙМАЮТЬ

За наявними прогнозами, інтеграція українців у європейські суспільства матиме позитивний ефект як на ринок праці цих країн, так і на їхні економіки загалом, хоча в короткостроковій перспективі може мати деякі негативні наслідки.

Негативним короткостроковим ефектом може бути конкуренція із місцевими мешканцями на ринку праці, особливо у сферах, де найбільше українців знаходять роботу, що може призвести до зниження реальної заробітної плати у цих сферах. Також негативним ефектом може бути зростання інфляції через додатковий попит від українських біженців.

Через українців дуже сильно впала зарплата низькокваліфікованої праці. Якщо рік тому, коли не було напливу українців, готових працювати за будь-які гроші, отримували, наприклад, 4 тисячі, то зараз вони 2400 (злотих) отримують.

Вимушена переселенка, яка зараз перебуває у Польщі

Однак ці негативні ефекти є короткостроковими: з часом ринок праці адаптується до додаткової робочої сили в цих секторах: наприклад, якщо в певній сфері зарплати стали надто низькими, деякі місцеві мешканці (та українці), що працювали в цій сфері, можуть перекваліфікуватись та піти працювати у інший сектор, або ж переїхати у інший регіон, де попит на працівників у цій сфері більший.

До того ж, збільшення попиту завдяки українцям стимулюватиме економіку та сприятиме збільшенню зайнятості в усіх сферах. Наприклад, польські дослідники Duszczuk і Kaczmarczyk (2022) відзначають, що хоча в короткостроковій перспективі конкуренція в деяких секторах на ринку праці збільшилась, рівень безробіття в Польщі є нижчим від середнього в ЄС, та в середньостроковій перспективі ситуація на ринку праці нормалізується.¹⁰¹

⁹⁹ Сегментованими ринками праці вважаються ті, де ринок праці є дуже розділений за певними критеріями, як, наприклад, спеціальність, галузь чи регіон, тож працівникам з одного сегменту вкрай складно знайти роботу у іншому. .

¹⁰⁰ Fellini, Ivana, and Raffaele Guetto. A “U-Shaped” Pattern of Immigrants’ Occupational Careers? A Comparative Analysis of Italy, Spain, and France. *International Migration Review* 53, no. 1 (March 2019): 25–58. [Link](#)

¹⁰¹ Duszczuk, Maciej, and Paweł Kaczmarczyk. Poland and War Refugees from Ukraine – Beyond Pure Aid. *CESifo Forum, ISSN 2190–717X, ifo Institut – Leibniz-Institut für Wirtschaftsforschung an der Universität München* 23, no. 4 (2022): 36–40. [Link](#)

Довгостроковий ефект інтеграції українців у ринок праці країн ЄС наразі важко передбачити через велику кількість невідомих факторів, як-от: тривалість війни, кількість українців, які залишаються в Європі, хто саме з українців залишиться, а хто повернеться. Разом з тим, більшість попередніх досліджень про вплив імміграції загалом на економіку приймаючої країни та її ринок праці засвідчують позитивний фіскальний ефект імміграції та ефект економічного зростання, хоча і немає консенсусу щодо того, як імміграція впливає на рівень заробітних плат місцевої робочої сили.^{102,103,104}

З іншого боку, попередні дослідження показують, що рівень залученості до робочої сили біженців зазвичай є нижчим, ніж у інших мігрантів, а їх інтеграція – повільнішою.¹⁰⁵ Однак, як зазначалось раніше, ситуація, в яку потрапили українці, є унікальною, з одного боку, через вищий рівень освіти та залученості до робочої сили, ніж у попередніх хвилях мігрантів, а з іншого – через легкий доступ до ринку праці приймаючих країн, а також через близькість мови і культури до Польщі та Чехії, які разом прийняли більше половини українських біженців. Тож варто очікувати, що позитивний вплив на місцеву економіку від інтеграції українців буде вищим, ніж вплив від інтеграції попередніх хвиль біженців.

Наявні прогнози також передбачають позитивний ефект від інтеграції українських біженців в європейських країнах. Наприклад, Національний банк України прогнозує, що до 2026 року ВВП Польщі та Чехії збільшиться на 2,2–2,3% порівняно з базовим сценарієм, а Німеччини – на 0,6%–0,65%.¹⁰⁶ Oxford Economics у травні 2022 прогнозували, що якщо у Польщі залишиться 650 тис. українців, то ВВП до 2030 року може зрости на 1,2%, а якщо українців залишиться 1 млн, то на 2%, порівняно зі сценарієм без вимушених українських переселенців.¹⁰⁷

Підсумовуючи, бачимо, що українці мають високий рівень освіти та залученості до робочої сили. Це разом із спрощеною процедурою доступу до ринку праці робить адаптацію українців до ринку праці простішою, порівняно із попередніми хвилями біженців. Це уже дає свої результати, зважаючи на відносно високий відсоток українців, які уже знайшли роботу на ринках праці ЄС попри труднощі, з якими вони все ж стикаються при пошуку роботи. Інтеграція українців до ринків праці ЄС справляє значний позитивний ефект на економіку цих країн.

Тож варто очікувати, що ці країни будуть зацікавлені у тому, щоб українці залишились і після війни. Разом з тим, це матиме значний негативний ефект на економіку України та поглибить демографічну кризу.

¹⁰² Dustmann, Christian, and Tommaso Frattini. The Fiscal Effects of Immigration to the UK. *The Economic Journal* 124, no. 580 (November 2014): F593–F643. [Link](#).

¹⁰³ Friedberg, Rachel M., and Jennifer Hunt. The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth. *Journal of Economic Perspectives* 9, no. 2 (1995): 23–44. [Link](#)

¹⁰⁴ Dustmann, Christian, Uta Schönberg, and Jan Stuhler. The Impact of Immigration: Why Do Studies Reach Such Different Results? *Journal of Economic Perspectives* 30, no. 4 (2016): 31–56. [Link](#)

¹⁰⁵ European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, Organization for Economic Co-operation and Development. How are refugees faring on the labour market in Europe?: A first evaluation based on the 2014 EU Labour Force Survey as hoc module. *European Union*, 2016. [Link](#)

¹⁰⁶ Бондаренко Ольга, Співак Інна, Погарська Ольга, Туча Ольга. Вплив українських мігрантів на економіки країн-реципієнтів. НБУ, Дослідження, Грудень 2022. [Link](#)

¹⁰⁷ Urban, Mateusz. Refugees will lift economy's potential, but challenges remain. Oxford Economics, May 2022: 1–5. Accessed January 13, 2023. [Link](#)

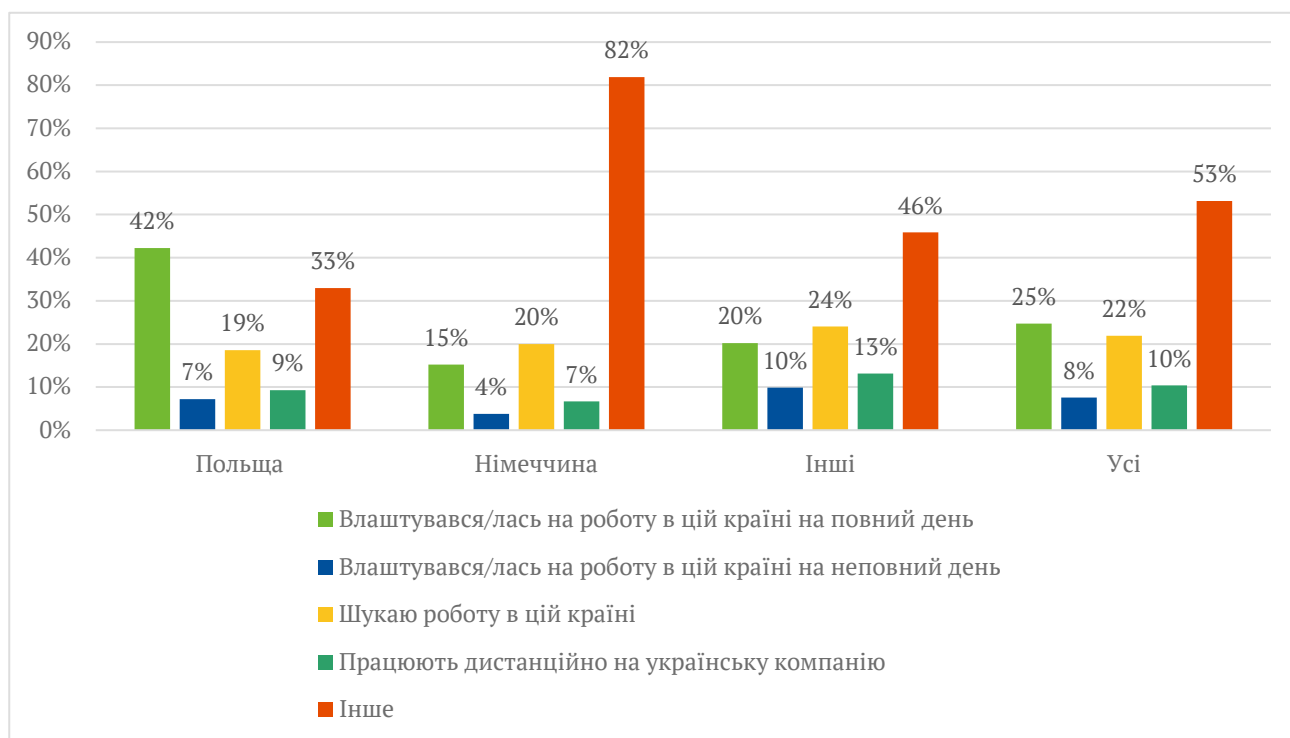
4.5.4. СИТУАЦІЯ З ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯМ УКРАЇНЦІВ СТАНОМ НА ТРАВЕНЬ 2023 РОКУ

Рисунок 59 показує ситуацію з працевлаштуванням українських біженців в країнах ЄС станом на травень 2023 року.

Через низьку кількість опитаних в країнах поза Польщею та Німеччиною, на цьому рисунку ми об'єднали дані щодо інших країн у показник «Інші». З цього рисунку можемо зробити декілька висновків. По-перше, в усіх країнах збільшився відсоток біженців, які влаштувались на роботу в даній країні на повний робочий день. В Польщі цей відсоток зріс з 30% до 42%, у Німеччині – з 8% до 15%, а загалом цей відсоток зріс з 20 до 25%. Частка тих, хто працює, але неповний робочий день, дещо знизилась і коливається від 4% в Німеччині до 10% в інших країнах. Це означає, що частина українців, які раніше працювали неповний робочий день, перейшли на повну ставку.

Разом з тим, частка тих, хто шукає роботу, теж знизилась, але теж незначуче: в усіх країнах близько п'ятої частини від усіх дорослих біженців продовжують шукати роботу. Близько 10% українських біженців продовжують працювати дистанційно на українську компанію.

Рисунок 59. Відповіді респондентів на питання «Який поточний статус Вашої зайнятості?», станом на травень 2023 %

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, травень 2023

Прикметно, що в Німеччині частка українців з «іншою зайнятістю» збільшилась з 66% до 82%. Це може бути пов'язано з тим, що в Німеччині велика кількість українців (36%) навчається в місцевих навчальних закладах. Хоча частина із них може навчатись у закладах вищої освіти або за іншими довгостроковими програмами, можна припустити, що значна частина із них відвідує курси із вивчення німецької мови, інтеграційні курси чи інші короткострокові курси. Це є частиною німецької

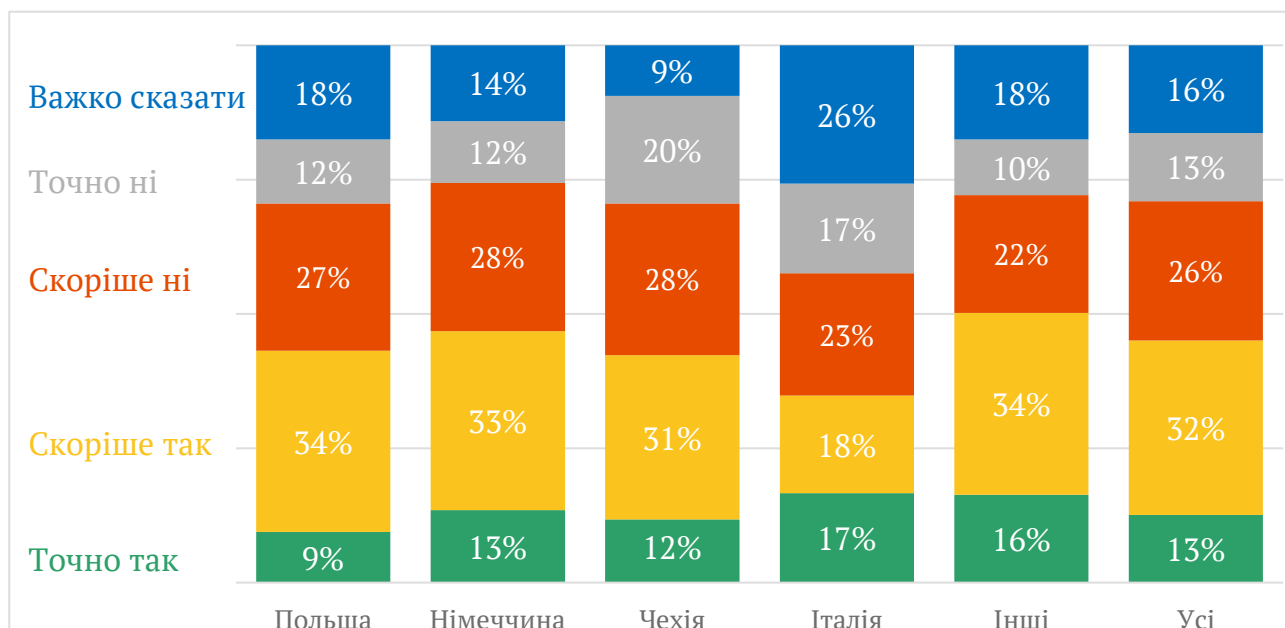
стратегії інтеграції українських біженців: замість того щоб змушувати біженців до пошуку роботи одразу, їм надається можливість відвідувати оплачувані інтеграційні чи мовні курси. Відносно високою є і частка українців в Німеччині, які продовжують дистанційно навчатись в українських навчальних закладах, – 14%.

Станом на травень 2023 року, серед працюючих українських біженців, 34% працюють за спеціальністю, 7% – за суміжною спеціальністю, а 59% – за зовсім іншою спеціальністю. З листопада 2022 року дещо збільшилась частка українців, що працюють за спеціальністю, – з 29% до 34% та зменшилась частка людей, що працюють за суміжною спеціальністю, тоді як частка людей, що працюють не за спеціальністю, залишилась незмінною. Як зазначалось вище, логічним є те, що з часом більше людей починає працювати за спеціальністю, адже з часом вони можуть підтвердити українські документи про навчання, вивчити місцеву мову або пройти короткі курси підвищення кваліфікації.

4.6. ЧИ ПЛАНУЮТЬ УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ МІГРУВАТИ ДАЛІ?

Багато українських біженців виїхали до інших європейських країн, більшість з них оселилася у Польщі, Німеччині, Чехії, Італії тощо, але це не означає, що вони планують перебувати там і надалі. Для когось це може бути просто тимчасове місце перебування, щоб потім поїхати у західнішу частину Європи або взагалі виїхати до Великобританії, Канади чи США. Особливо це стосується цих трьох країн, адже в'їзд до них можливий лише за умови отримання відповідної візи, а щоб її отримати, необхідно чекати декілька місяців.

Рисунок 60. Відповіді респондентів на питання «Чи розглядали б Ви можливість переїзду в іншу країну, окрім України, якщо б в Україні ще було небезпечно, але у країні Вашого поточного перебування Ви не могли б або не хотіли б залишатися?», % від загальної кількості респондентів у відповідній країні станом на листопад 2022 року

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Під час першої хвили нашого опитування ми поцікавилися у респондентів, чи планують вони змінювати країну свого поточного перебування, і 45% відзначили, що розглядають такий варіант. Лише респонденти з Італії є найменш зацікавленими (35%) у тому, щоб переїхати до іншої країни.

Водночас високою є частка тих, хто хоче залишитися у країні свого поточного перебування, – майже 40%. Найбільше таких респондентів у Чехії – 48%. Крім цього, в Італії найвища частка осіб, які ще точно не визначились, що їм робити. Це може бути пов'язано з низьким рівнем інтеграції українських біженців до життя в країні.

5. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

5.1. ВИСНОВКИ

У цьому звіті ми проаналізували, скільки українців виїхали за кордон, ким саме вони є та які умови перебування вони мають в Європі. Станом на кінець червня 2023 року, за кордоном (крім росії та Білорусі) перебувало 4,3–5,4 млн українських біженців, у росії та Білорусі – близько 1,3 млн осіб. Таким чином, загалом за межами України станом на кінець червня 2023 через війну перебуває **5,6–6,7 млн українців**. Це на 0,3–0,5 млн більше, ніж за оцінками, представленими у проміжному звіті цієї записки (станом на кінець 2022 року, ця кількість складала 5,3–6,2 млн осіб). Переважна більшість українців, що перебувають за кордоном, – це жінки (найбільша частка жінок 35–49 років) та діти. Найбільше біженців виїхало до Німеччини, Польщі, Чехії та Італії. Значна частина біженців втратила велику частину доходів після початку війни.

В Європейському Союзі усі українці мають право на отримання статусу тимчасового захисту. Хоча цей статус і надає право на проживання, роботу, освіту та медицину в усіх країнах ЄС, умови життя українців в різних країнах ЄС суттєво різняться, оскільки деякі із них, як-от Німеччина, забезпечують суттєві соціальні виплати, а в інших, як-от у Польщі, такі виплати є невисокими або відсутні зовсім.

Провівши кластерний аналіз, ми виділили чотири групи біженців та окреслили їхні портрети. Перша група – це класичні біженці: переважно жінки середнього віку з дітьми, які виїхали до Польщі. Друга група – це квазітрудова мігранти, що виїхали за кордон не лише через війну, а й для роботи. Третя група – професіонали, люди, які частіше за інші групи працюють за спеціальністю та менше готові працювати не за нею. Четверта група – люди із зони бойових дій: це українці, які найбільше постраждали від війни.

Далі ми проаналізували перспективи повернення українців. Спершу презентували огляд літератури про ситуацію із поверненням біженців після війни в інших країнах. На особливу увагу тут заслуговує приклад Боснії, яка, як і Україна, розташована в Європі. Після війни у Боснії багато біженців залишилось за кордоном, тож важливо проаналізувати їх досвід, щоб не зробити схожих помилок під час повоєнного відновлення.

Потім були проаналізовані дані опитування про плани повернення українських переселенців. Хоча переважна кількість українців, які зараз перебувають за кордоном, кажуть, що планують повернутись та надають перевагу життю в Україні, ми не впевнені, що вони усі насправді повернуться. Для цього є багато причин. По-перше, чим довше триватиме війна, тим більше українців знайдуть роботу за кордоном та адаптуються до життя там. По-друге, навіть якщо життя в Україні подобається більше, ніж життя за кордоном, деякі українці вважають, що перспективи для їхніх дітей кращі за кордоном, тому готові терпіти тимчасові незручності заради майбутнього дітей. Окрім того, людям, що виїхали за кордон із зони бойових дій, може бути нікуди повертатись, тож повернення залежить від швидкого відновлення їхніх регіонів або ж надання підтримки для переїзду в інші регіони України. Іншими потенційними причинами того, чому кількість українців, що залишаться за кордоном, може бути більшою, ніж впливає з їхніх відповідей, є небажання респондентів опитувань давати «соціально небажані відповіді», а також інтерпретація «повернення в Україну» як тимчасового відвідування.

Цікавими є результати регресійного аналізу щодо факторів, які корелюються із поверненням українських біженців у майбутньому. Наш аналіз показує, що люди, які активно шукають роботу в

поточній країні перебування, та люди, які є студентами в навчальних закладах країни перебування, менш схильні повертатись в Україну. Це може бути пов'язано із тим, що ці люди адаптуються до життя країни перебування, бо бачать своє майбутнє там.

Також менш схильні повертатись люди з Центральної України. Люди, що мали високий дохід до війни, більш схильні повертатись, а ті, що мають високий рівень доходу зараз, – менш схильні бажати повернення. Це може бути пов'язано із тим, що ті люди, що мали вищий рівень доходу до війни, мають більше можливостей заробляти гроші в Україні, а ті, хто мають вищий рівень доходу зараз, – в країні поточного перебування.

Далі ми підрахували, скільки, хто саме із біженців та за яких умов можуть повернутись до України, а також, як неповернення біженців може вплинути на українську економіку. За нашими розрахунками, за кордоном можуть залишитись від 1,3 млн до 3,3 млн українців. Більш схильними до повернення є люди похилого віку, люди з нижчим рівнем освіти, а також ті, хто працював до війни. Неповернення українців матиме суттєвий вплив на українську економіку, яка може втратити від 2,7% до 6,9% свого ВВП.

Наприкінці ми детально розглянули два фактори, що можуть вплинути на те, чи повернуться українці, а саме: як місцеві мешканці в інших країнах ставляться до українських біженців, а також як українці адаптуються до ринків праці ЄС. Європейці ставляться до українських біженців здебільшого позитивно, хоча деякі українці відзначають, що з часом ставлення дещо погіршується. Українці адаптуються до ринків праці ЄС швидше за біженців попередніх хвиль, що не дивно, зважаючи на високий рівень освіти й кваліфікації українців, надання ЄС усім українцям статусу тимчасового захисту, який надає право на роботу одразу, а також готовність українців на додаткові зусилля для пошуку роботи й започаткування бізнесу. Ці фактори вказують на те, що українцям буде легше адаптуватись до життя за кордоном, аніж біженцям попередніх хвиль, що збільшує ризик того, що вони не повернуться в Україну (за нашими розрахунками, кількість біженців, яка не повернеться до України, зростає на 0,4–0,6 млн осіб: з 0,86–2,7 млн станом на грудень 2022 до 1,3–3,3 млн станом на червень 2023).

5.2. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Для того щоб стимулювати українських біженців повернутись до України, ми рекомендуємо такі кроки:

- **Співпраця із країнами ЄС у поверненні українців після війни.** Україна має співпрацювати із європейськими партнерами задля повернення українців після війни. Як ми показали в попередніх частинах цього дослідження, якщо українські біженці залишаться за кордоном, українська економіка зазнає значних втрат. Отже, Україна має донести до європейських партнерів, що допомога Україні у поверненні біженців після війни буде великою підтримкою для неї. Хоча якщо українці залишаться за кордоном, то європейські країни отримають пряму економічну вигоду, але і в разі їх повернення додому існуватиме непряма вигода для Європи. Повернення біженців зміцнить економіку України та дозволить їй більше інвестувати у безпеку та відновлення, що означає, що вона потребуватиме менше європейських коштів.
- **Швидка післявоєнна відбудова постраждалих регіонів.** Для того щоб українцям із регіонів, які постраждали від війни, було куди повертатись, потрібно швидко відбудувати зруйновані регіони. При цьому, слід уникати помилок, яких припускалися під час післявоєнної відбудови

в інших країнах: треба відновлювати не лише житлові будинки, а й інфраструктуру, узгоджувати, хто відповідає за відбудову кожного об'єкта, щоб різні організації не дублювали функції один одного, а також запровадити контроль за використання коштів, щоб уникнути корупції.

- **Поки триває відбудова, надавати допомогу людям із постраждалих та окупованих регіонів.** Це може бути як грошові виплати, так і забезпечення житлом чи субсидування його оренди у регіонах України, які не зазнали руйнувань внаслідок війни. Це дозволить повернутися до України тим, хто хоче цього вже зараз, але не має куди повертатися.
- **Розвиток механізмів державно-приватного партнерства.** Для того щоб інвестор мав намір вкладати кошти в українську економіку (наприклад, побудувати промислове підприємство у відносно безпечному регіоні) без побоювань щодо пошуку робочої сили, держава може будувати житлові будинки для потенційних працівників.¹⁰⁸ Це сприятиме поверненню українських біженців, особливо тих, хто виїхав із зони бойових дій і кого зруйнований або дім, або місто, та яким буде складно повернутись у рідний регіон одразу після закінчення війни.
- **Допомога у пошуку роботи у безпечнішому регіоні, курси перекваліфікації.** Багато українців, особливо тих, хто виїхав із зони бойових дій, кажуть, що вагомим стимулом повернутись в Україну була б можливість знайти добре оплачувану роботу у більш безпечному регіоні. У цьому можуть допомогти як державні структури (як-от Служба зайнятості), так і приватні організації. Наприклад, для біженців в Європі існують програми перекваліфікації, які оплачуються як урядами країн, так і благодійними організаціями. Такі курси вони могли б проводити і в безпечніших регіонах України, щоб біженці мали стимул туди повертатись.
- **Збільшення ресурсів на комунікацію зі співвітчизниками за кордоном через дипломатичні представництва.** Можна організовувати регулярні зустрічі, консультації та інформаційні семінари для українських громадян, які залишили Україну.¹⁰⁹ Ці заходи не тільки допоможуть забезпечити належну інформованість щодо можливостей та перспектив повернення, а й створять платформу для обміну досвідом та побудови спільноти, а також проінформують українців, що перебувають за кордоном, про юридичний аспект співпраці з Україною (віддалена робота на українську компанію, співпраця з українським бізнесом тощо). Разом із тим важливо, щоб такі заходи були дійсно ефективними у побудові зв'язків між українською діаспорою та Україною, тому важливо випробовувати різні формати таких заходів та залишати лише ті, які є найефективнішими.
- **Спрощена реінтеграція дітей до навчання в українських школах.** Коли українські діти будуть повертатися до України, слід зарахувати вивчені ними предмети за кордоном та поновити їх у школах без додаткових іспитів. Це дозволить дітям продовжити навчання без затримок і стресу, забезпечуючи безперервний освітній процес.

¹⁰⁸ Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український Інститут Майбутнього. Серпень 11, 2023. [Link](#).

¹⁰⁹ Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український Інститут Майбутнього. Серпень 11, 2023. [Link](#).

- **Спрощення вступу українських випускників іноземних шкіл до українських вищих навчальних закладів.**¹¹⁰ Багато українських школярів, які виїхали за кордон, закінчують середню освіту там, тож не матимуть українських документів про повну загальну середню освіту. Для того, щоб стимулювати повернення цих людей до України, потрібно спростити процес вступу в українські університети на основі документів про середню освіту країн ЄС. По-перше, потрібно спростити процес визнання документів про загальну середню освіту країн ЄС в Україні. По-друге, потрібно розглянути можливість дозволити таким учням вступати в українські університети на основі закордонних документів про повну загальну середню освіту країни, в якій вони перебували під час війни. По-третє, потрібно, щоб ці абітурієнти мали можливість вступати на бюджет та претендувати на стипендію.
- **Відкриття ринку праці ЄС для українців після війни.** Можливість працювати в ЄС без бюрократичних перепон для усіх українців може надати біженцям певності, що у разі повернення до України вони зможуть знову виїхати в ЄС, якщо захочуть. Це означатиме, що біженці, які можуть побоюватись повертатись в Україну через невпевненість у своїх перспективах в Україні, а також боятись того, що, виїхавши з ЄС, вони не зможуть повернутись назад, стануть більш схильними до повернення в Україну, адже якщо їм не сподобається життя в Україні, вони завжди зможуть повернутись назад. Крім того, спільний ринок праці – один із основних принципів функціонування Європейського Союзу, тож якщо Україна прагне інтеграції в ЄС, рано чи пізно має відбутись інтеграція ринку праці.

¹¹⁰ Декілька алгоритмів боротьби з демографічною проблемою. Український Інститут Майбутнього. Серпень 11, 2023. [Link](#).

6. ДОДАТОК 1: ЗМІННІ В КЛАСТЕРНОМУ АНАЛІЗІ

Таблиця А1. Перелік змінних для проведення кластерного аналізу

Змінні	Варіанти відповідей
В якій області Ви проживали в Україні?	АР Крим
	Вінницька область
	Волинська область
	Дніпропетровська область
	Донецька область
	Житомирська область
	Закарпатська область
	Запорізька область
	Івано-Франківська область
	Київська область
	м. Київ
	Кіровоградська область
	Луганська область
	Львівська область
	Миколаївська область
	Одеська область
	Полтавська область
	Рівненська область
	Сумська область
	Тернопільська область

Змінні	Варіанти відповідей
В якій області Ви проживали в Україні?	Харківська область Херсонська область Хмельницька область Черкаська область Чернівецька область Чернігівська область
З ким Ви виїхали з України і зараз проживаєте разом?	Сам/а З дітьми (до 18 років) З дітьми (18 років і старше) З онуками З вашими батьками та/чи батьками вашого чоловіка/дружини З чоловіком/дружиною З іншими родичами З друзями/знайомими Інше
Вкажіть, скільки дітей виїхало з України і проживають з Вами?	1 дитина 2 дитини 3 дитини 4 дитини 5 дітей 6 дітей

7 дітей

Продовження Таблиці А1

Змінні

Варіанти відповідей

8 дітей

Вкажіть, скільки дітей виїхало з України і проживають з Вами?

9 дітей

10 дітей

Більше 10 дітей (вкажіть цифру)

Вкажіть вік дітей, які виїхали з Вами: дитина #

Питання з відкритим варіантом відповіді

Чи залишилися у Вас близькі родичі в Україні

Чоловік або дружина

Батьки

Діти

Інші близькі родичі

Близьких родичів не залишилось в Україні

В населеному пункті, в якому я проживаю, відбувалися бойові дії

Біля населеного пункту, в якому я проживаю, відбувалися бойові дії

Бойових дій не було, але мій населений пункт бомбардувався чи обстрілювався

Мій населений пункт був в окупації

Основний фактор, що вплинув на Ваше рішення виїхати за кордон?

Моє житло було зруйноване

Я або члени сім'ї втратили роботу або суттєву частину заробітків

Я чи члени моєї родини потребували лікування

Мій населений пункт знаходився далеко від лінії фронту, однак я все одно відчував(-ла) небезпеку

Умови життя та/або перспективи для мене та/або моїх дітей закордоном краще, ніж в Україні

Інше

Продовження Таблиці А1

Змінні

Варіанти відповідей

Відмова від відповіді

Основний фактор, що вплинув на Ваше рішення виїхати за кордон?

Відчуття небезпеки, забезпечення безпеки дитині/дітям, психологічні травми

Відсутні умови для життя в Україні – відсутність світла, продуктів харчування тощо

1 – зовсім не задоволений/а

2

3

4

Оцініть, наскільки загалом Ви задоволені перебуванням в поточній країні під час війни, де 1 – зовсім не задоволений/а, а 10 – дуже задоволений/а

5

6

7

8

9

10 – дуже задоволений/а

1 – зовсім не задоволений/а

Оцініть рівень задоволення державними послугами в країні перебування, де 1 – зовсім не задоволений/а, а 10 – дуже задоволений/а. Врахуйте послуги у таких сферах, як медицина, освіта, оформлення документів та інші державні державні послуги, якими Ви користувалися

2

3

4

5

6

7

8

9

Продовження Таблиці А1

Змінні

Варіанти відповідей

Оцініть рівень задоволення державними послугами в країні перебування, де 1 – зовсім не задоволений/а, а 10 – дуже задоволений/а. Врахуйте послуги у таких сферах, як медицина, освіта, оформлення документів та інші державні державні послуги, якими Ви користувалися

Так, часто створює проблеми

Чи створює Ваш рівень знання мови для Вас проблеми в країні перебування (наприклад, неможливість влаштуватися на хорошу роботу, самостійно отримати державні послуги)?

Так, інколи створює

Майже ніколи не створює

Зовсім ніколи не створює

Так, ті яких я знала до того, як приїхав/ла сюди

Чи є у Вас друзі/хороші знайомі серед місцевих жителів (не українців)?

Так, ті з якими я познайомився(-лася) тут

Ні

Окрема квартира або будинок

Кімната в квартирі або будинку з іншими українцями – Вашими родичами або друзями

Кімната в квартирі або будинку з іншими українцями, яких Ви не знали раніше

В якому житлі Ви зараз проживаєте?

Кімната в квартирі з місцевими жителями

Гуртожиток або центр для біженців з іншими українцями

Гуртожиток або центр для біженців, в якому проживають не лише українці

Готель/санаторій/пансіонат

Інше

Вказано місце, не вказано умови – в церкві, на фермі, орендоване житло, соціальне житло

Продовження Таблиці А1

Змінні	Варіанти відповідей
Чи платите Ви оренду за поточне житло?	Так, оплачую повністю самостійно
	Так, але я отримав(-ла) знижку порівняно із ринковими цінами
	Так, але отримаю часткову компенсацію від місцевої влади
	Ні, я не плачу нічого або отримую повну компенсацію від місцевої влади
Скільки часу у Вас ще є можливості жити у поточному житлі?	Ні, це житло належить мені або моїм родичам
	Менше 1 місяця
	1–3 місяці
	4 місяця – 1 рік
	Більше року
Чи достатньо розміру отриманих Вами соціальних виплат для життя?	Немає обмежень на тривалість перебування
	Так, достатньо для того, щоб ні в чому собі не відмовляти
	Достатньо лише для базових потреб
	Недостатньо навіть для базових потреб
	Важко сказати
Вкажіть Ваш статус зайнятості до 24 лютого?	Працював(-ла) за наймом повний день
	Працював(-ла) за наймом неповний день
	Мав(-ла) власний бізнес

Учень, студент

Вів/вела домашнє господарство, декретна відпустка, або не працював(ла) та не шукала роботу з інших причин

Пенсіонер(-ка)

Непрацевдатний

Продовження Таблиці А1

Змінні

Варіанти відповідей

Вкажіть Ваш статус зайнятості до 24 лютого?

Шукала/шукав роботу

Інше

Була/був на заробітках закордоном, працював/ла закордоном

Займався/лась громадською діяльністю

Немає відповіді

Вкажіть поточний статус Вашої зайнятості?

Продовжую дистанційно працювати на роботі, на якій працював/ла до війни

Знайшов/ла нову роботу в Україні і працюю дистанційно

Займаюсь волонтерством

Влаштувався/лась на роботу в цій країні на повний день

Влаштувався/лась на роботу в цій країні на неповний день

Шукаю роботу в цій країні

Навчаюсь дистанційно в українських навчальних закладах

Навчаюсь в навчальних закладах країни, в якій я перебуваю

Займаюсь бізнесом в Україні

Займаюсь бізнесом в країні перебування

Пенсіонер(-ка)

Непрацездатний(-а) (включаючи людей з обмеженими можливостями)

Інше

Не працюю та не шукаю роботу (вирішую побутові питання, адаптуюсь до житла в новій країні/планую незабаром повертатися до України, доглядаю за дітьми або іншими членами родини або не працюю з інших причин)

Немає відповіді

Продовження Таблиці А1

Змінні

Варіанти відповідей

Чи плануєте Ви повернутись в Україну?

Точно планую

Скоріше планую

Скоріше не планую

Точно не планую

Важко сказати

Які з цих факторів можуть стимулювати Вас повернутись в Україну?

Припинення бойових дій в моєму регіоні

Деокупація мого населеного пункту

Відсутність бойових дій та повітряних ударів Росії в тому населеному пункті, куди Ви плануєте повертатися

Остаточне закінчення війни з підписанням документу, який дозволить відновити цивільні польоти над Україною

Відновлення мого житла

Відновлення інфраструктури в моєму регіоні

Можливість знайти достойно оплачувану роботу в Україні

Фінансова допомога з боку України (як ВПО або на відновлення житла тощо)

Вищий рівень життя в Україні (наприклад, в освіті, медицині, верховенстві права, боротьбі з корупцією тощо)

	Ваш роботодавець заборонить працювати дистанційно
	Припинення фінансової допомоги українцям у країні перебування
	Неможливість отримати безкоштовне житло або орендувати житло зі знижкою у країні перебування
	Інше
	Жоден із вище перелічених

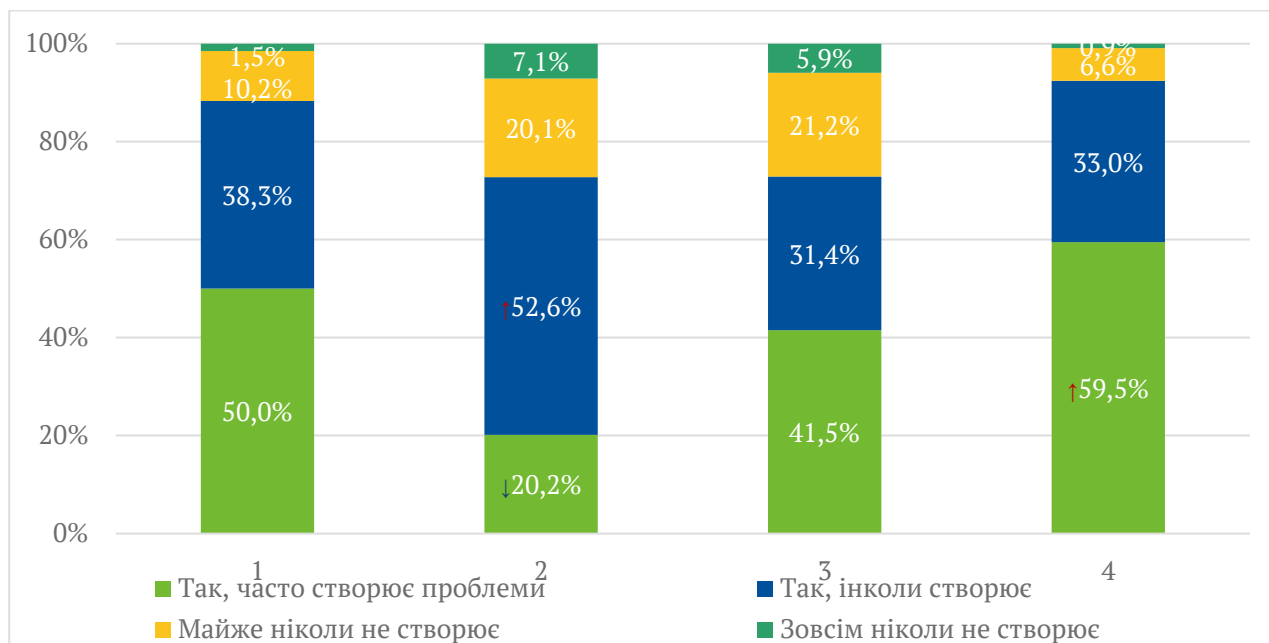
Продовження Таблиці А1

Змінні	Варіанти відповідей
Порівнюючи життя в Україні та життя в країні перебування, загалом де Вам подобається жити більше?	1 – набагато більше подобається життя в Україні
	2
	3
	4
	5
	6
	7
	8
	9
	10 – набагато більше подобається в країні перебування

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

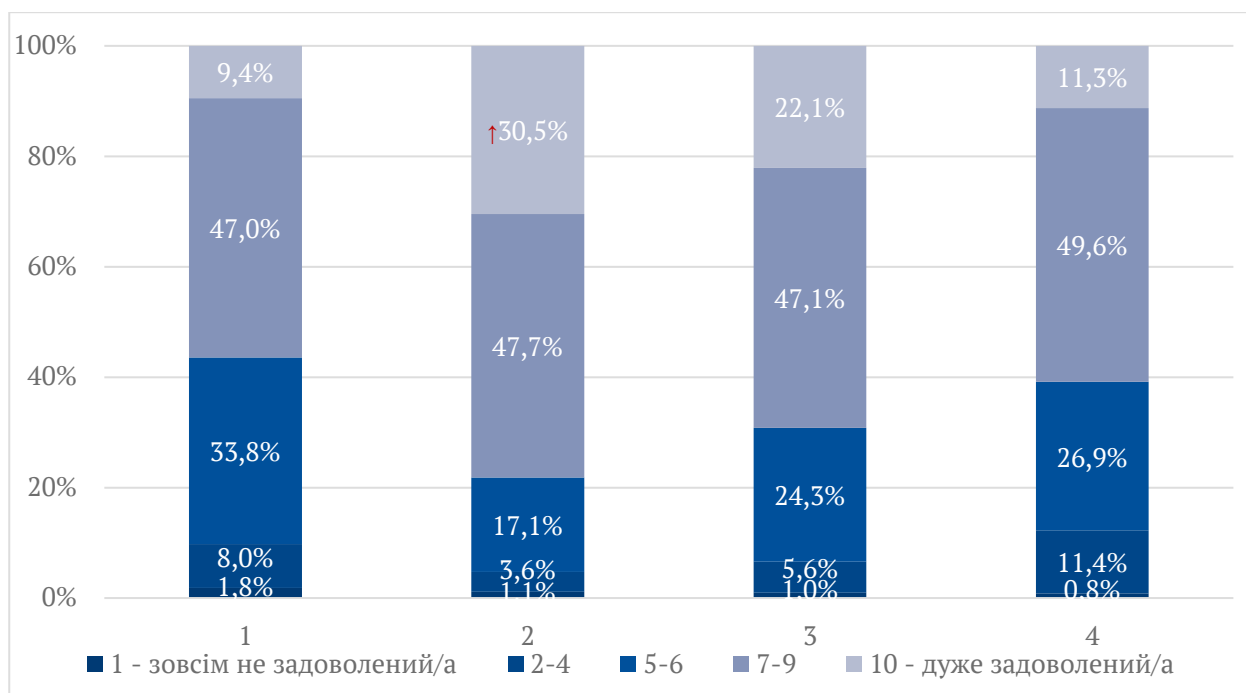
7. ДОДАТОК 2: РЕЗУЛЬТАТИ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ В ДІАГРАМАХ

Рисунок А1. Чи створює рівень знання мови для респондента проблеми в країні перебування?

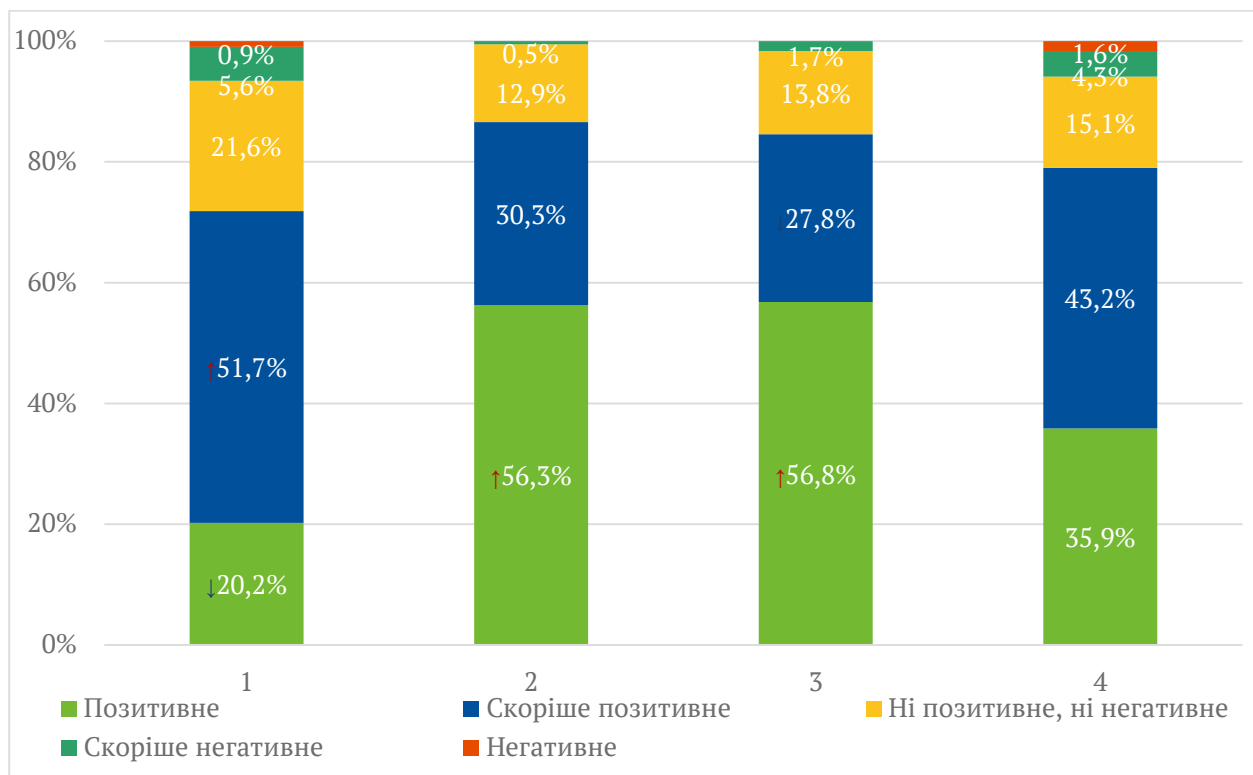
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А2. Оцінка, наскільки респонденти задоволені перебуванням в країнах їх тимчасового перебування під час війни

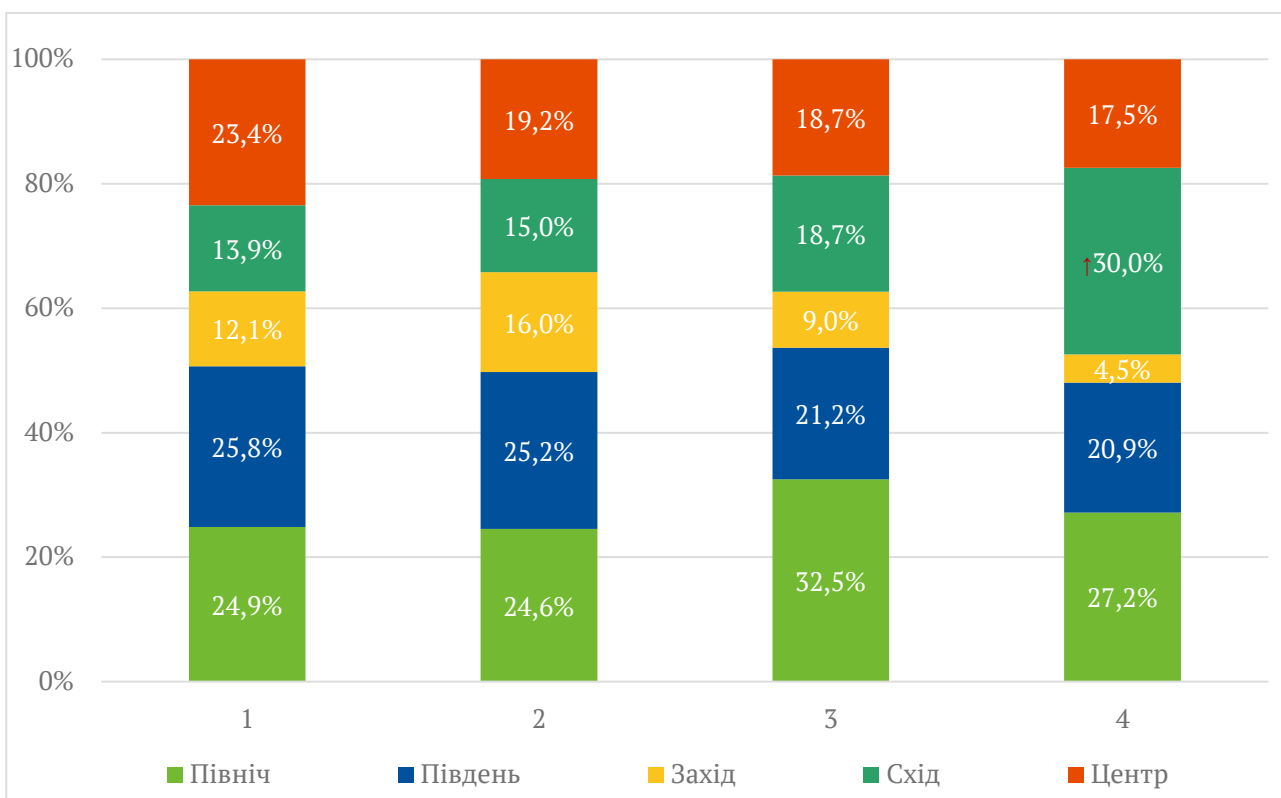
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А3. Ставлення місцевих жителів до українських біженців

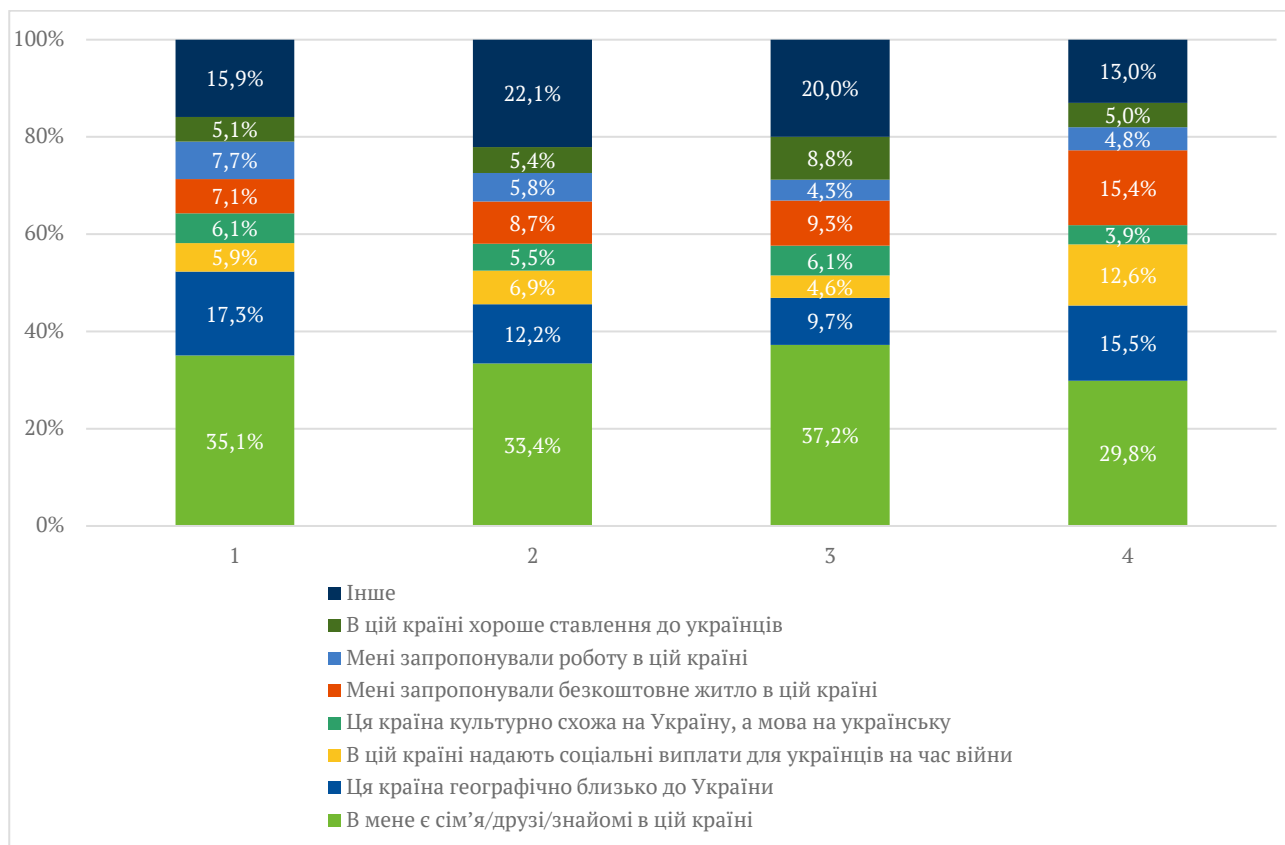
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А4. Розподіл за регіонами України, з якого походять біженці

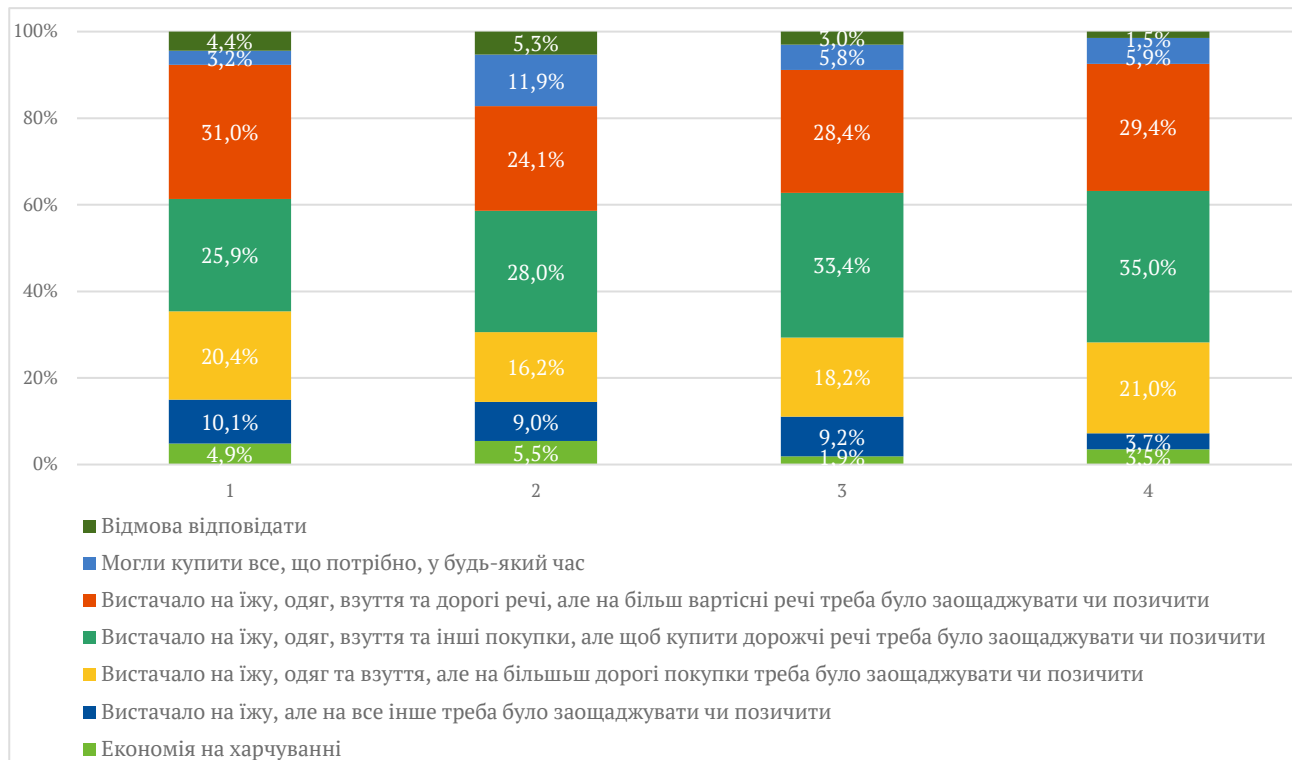
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А5. Розподіл за основною причиною переїзду до країни тимчасового перебування

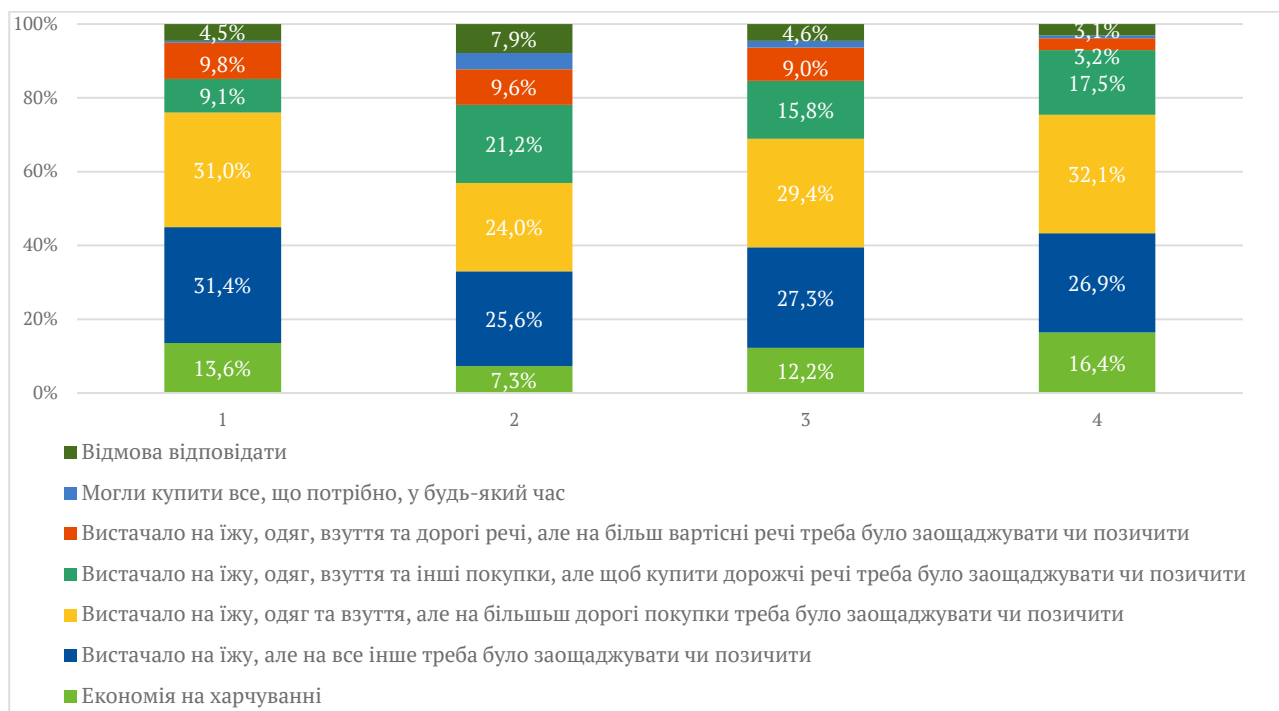
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А6. Економічне становище українських біженців до повномасштабного вторгнення

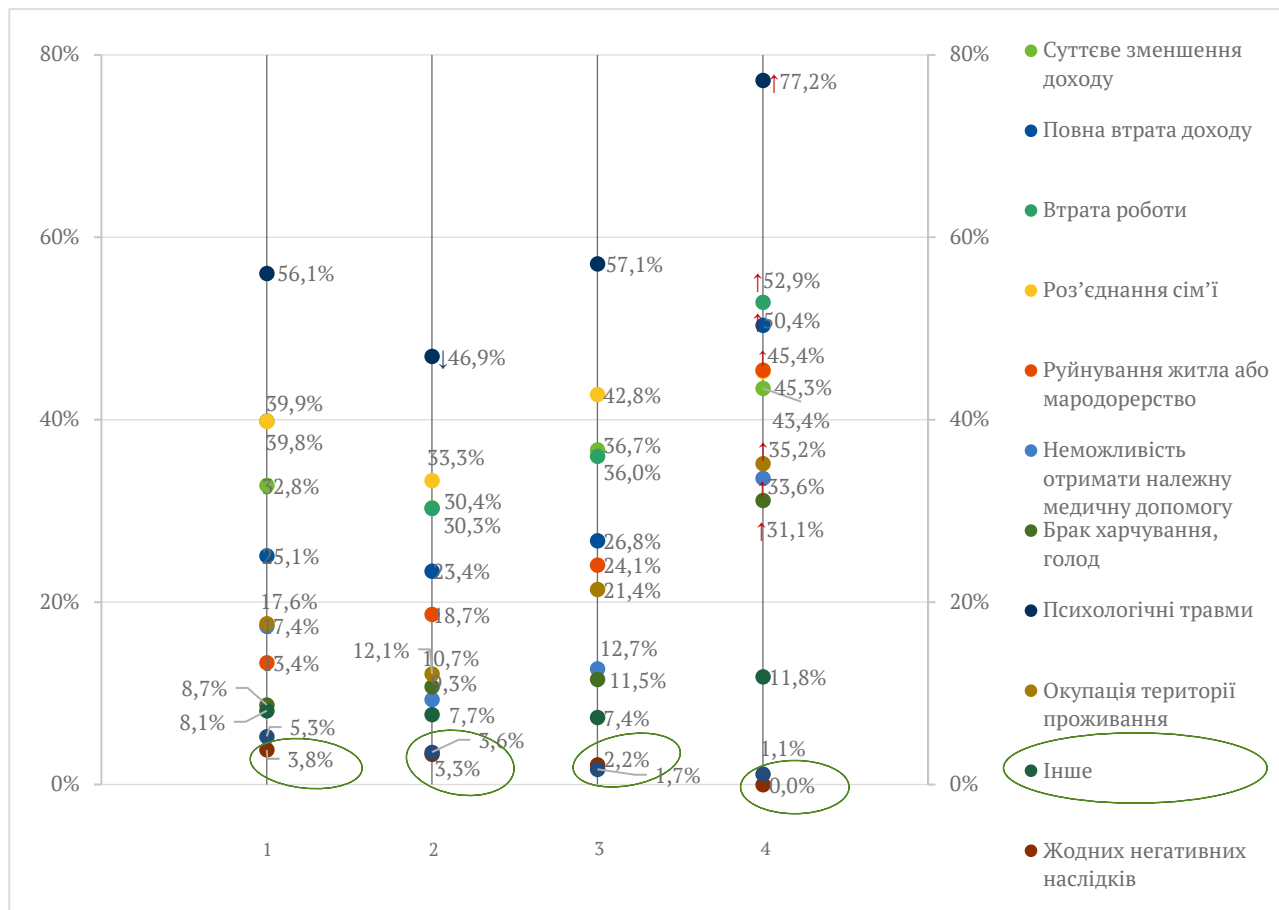
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А7. Економічне становище українських біженців станом на листопад 2022

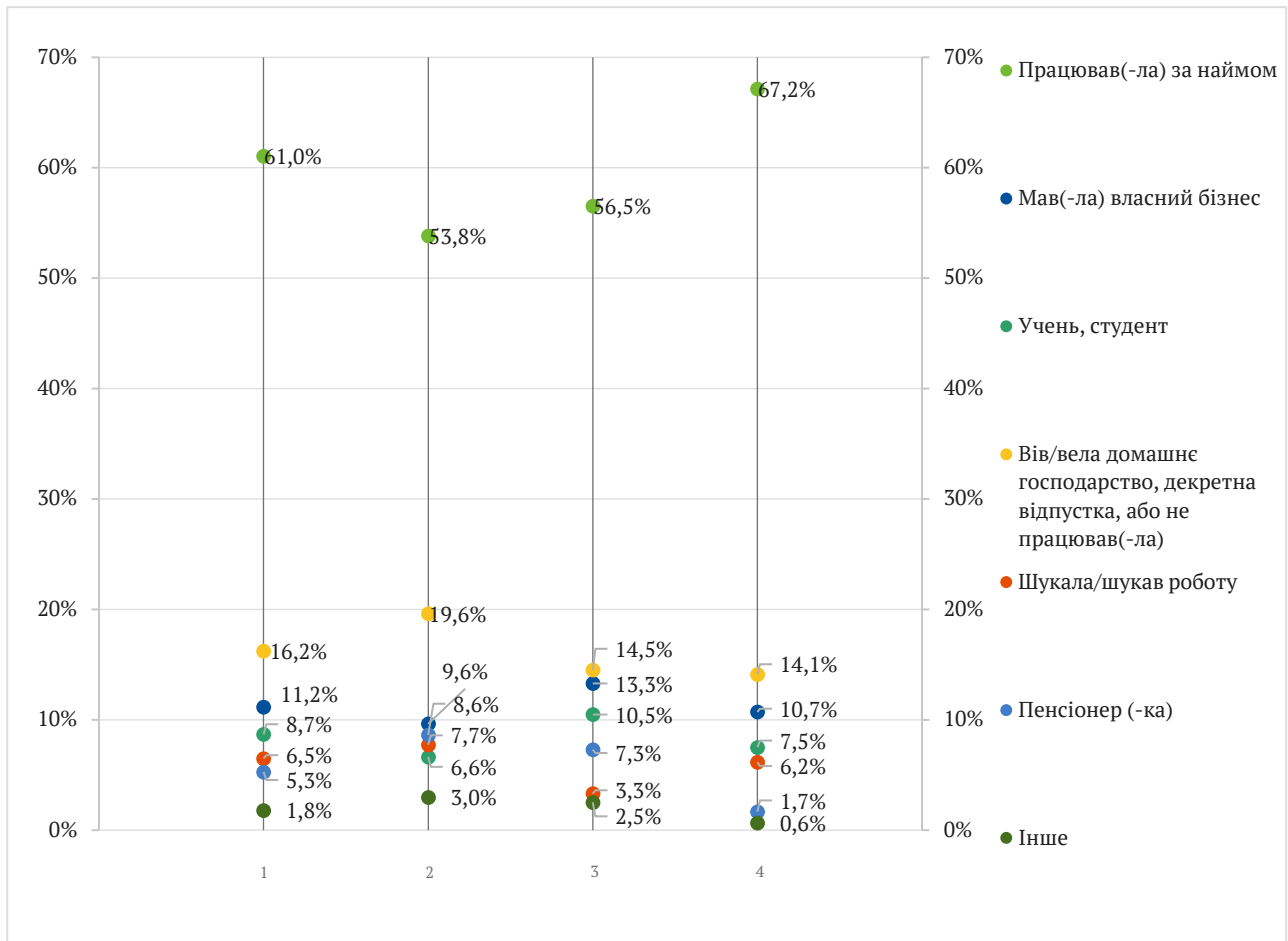
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А8. Негативні наслідки, яких зазнали респонденти у результаті воєнної агресії з боку росії

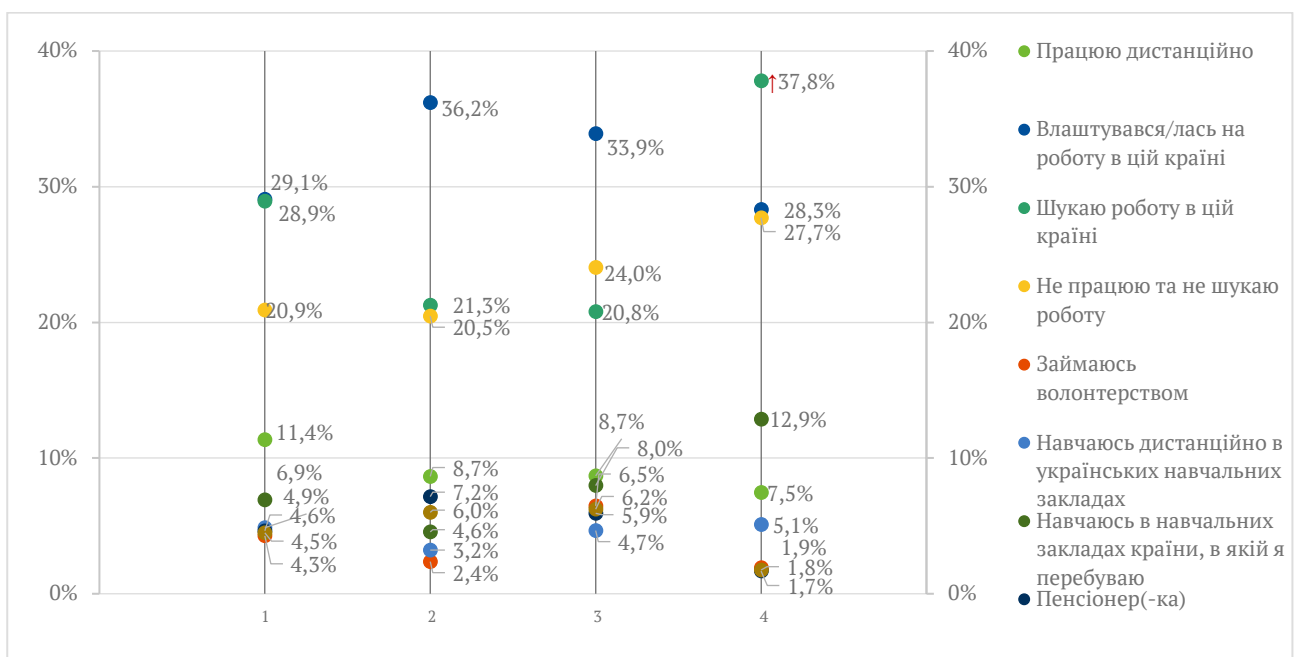
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А9. Статус зайнятості до початку повномасштабного вторгнення

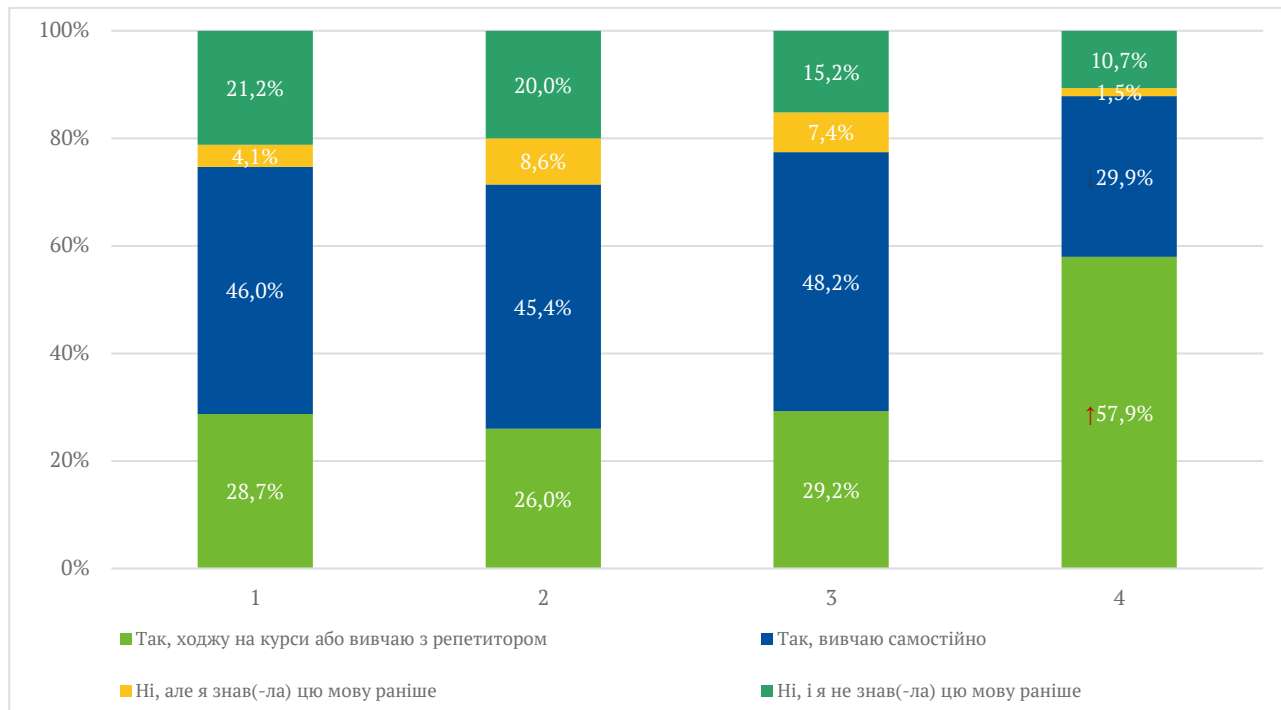
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А10. Поточний статус зайнятості

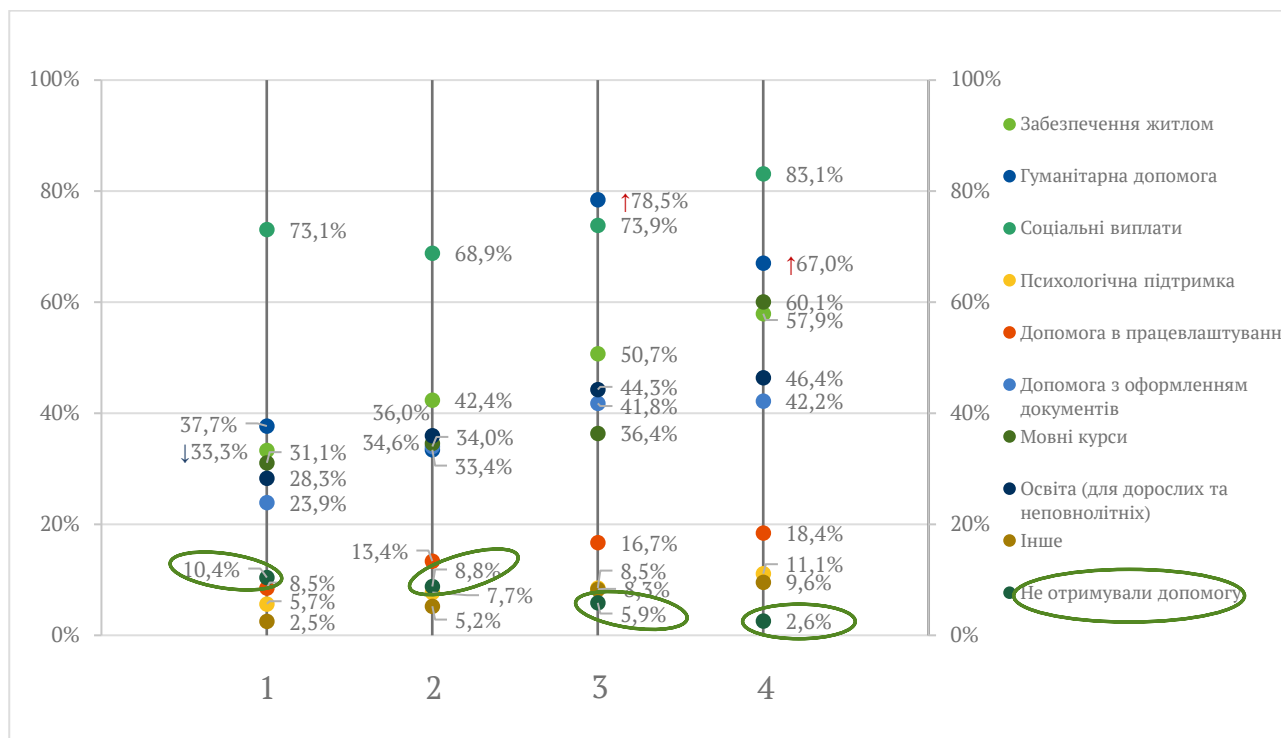
Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А11. Розподіл за ступенем вивчення мови країни тимчасового перебування

Джерело: опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Рисунок А12. Допомога, яку отримували респонденти в країні тимчасового перебування

Джерело: опитування InfoSapiens на замовлення ЦЕС, листопад 2022

Примітка: ↑,↓ – відображає значний рівень розбіжності між середнім значенням, зміщений вгору/вниз (більше ніж 10 п.п.), серед часток людей, які належать до певної групи, що обрали певну відповідь на питання, у порівнянні з іншими групами.

8. ДОДАТОК 3: ЗМІНИ ДО ЗАПИСКИ

Під час написання фінального аналітичного звіту у рамках проекту «Біженці з України: наміри повернутися, вплив на українську економіку та рекомендації щодо державної політики» ми внесли такі зміни у порівнянні з проміжною його версією:

1. Головне

Додали до фінальної записки цей розділ, в якому коротко описали результати нашого дослідження.

2. Вступ

Зважаючи на зміни, які зазнала фінальна версія записки, інформація у вступі була оновлена.

3. Ситуація з українцями за кордоном

3.1. Методологія

Додали методологію другої хвилі опитування, яка представлена у тексті одразу після першої хвилі.

3.2. Скільки українців виїхало за кордон?

3.2.1 Дані щодо статусу тимчасового захисту або його еквіваленту

У пункті 3.2.1 ми надали інформацію щодо розподілу українців зі статусом тимчасового захисту та представили графік про те, як цей розподіл змінювався з часом (див. Рисунок 2).

3.2.2. Перетини кордону

Тут ми оновили дані щодо перетину кордонів й кількості українських біженців у країнах Європи на основі даних ООН. Також зробили уточнення щодо кількості українців на території росії, зважаючи на зміни в оприлюднених даних від ООН.

3.2.3. Скільки загалом українців втекли від війни за кордон?

У цьому пункті ми оновили дані щодо кількості українських біженців, які перебувають у Канаді та США з огляду на останні публічні дані. Беручи до уваги дані щодо перетинів кордону, кількості українців в росії та Північній Америці, ми оновили розрахунки щодо приблизної кількості біженців, які перебувають за межами України. Також представили таблицю з нашими розрахунками щодо підсумкової кількості українських біженців за кордоном відповідно до трьох різних сценаріїв.

3.2.4. Що буде далі?

Надали інформацію щодо ситуації з перетинами кордону навесні й в червні 2023 року, намагаючись пояснити динаміку в цей проміжок часу. І спрогнозували, як розвиватиметься перебіг подій до кінця літа.

3.3. Хто саме виїхав з України та куди?

Цей підрозділ ми поділили на 3 пункти: перші два стосуються демографічних показників станом на листопад 2022 і травень 2023 років, а третій - демографічної структури в окремих країнах.

3.3.1. Хто саме виїхав з України та куди станом на листопад 2022 року

У цьому пункті ми висвітлюємо інформацію щодо соціально-демографічних показників біженців станом на листопад 2022 року. Вона повністю відповідає тій, що представлена у проміжному звіті нашого дослідження.

3.3.2. Зміни демографічних показників станом на травень 2023 року

До Підрозділу 3.3 ми додали пункт, який стосується змін демографічних показників українців (стать, вік, країна перебування, економічне становище тощо), які виїхали, станом на травень 2023 року.

3.3.3. Демографічна структура українських біженців в окремих країнах

Тут ми надаємо інформацію щодо демографічної структури українських біженців за кордоном на основі даних окремих країн (Польща й Італія) та країн ЄС загалом. Під час презентації даних ми врахували не лише повнолітніх осіб, а й дітей.

3.4. Політики щодо українських біженців в країнах Європи

Ми оновили інформацію, яка стосується політик окремих країн Європи щодо допомоги українцям, і додали інформацію про те, як деякі країни працюють над стимулюванням біженців до повернення в Україну (приклади Швейцарії та Ірландії).

3.5. Особливості різних країн щодо підтримки біженців

3.5.1. Ситуація станом на листопад 2022 року

У цьому пункті ми висвітлили інформацію станом на листопад 2022 року, яка представлена у проміжній записці нашого дослідження.

3.5.2. Ситуація станом на травень 2023 року

До основного підрозділу 3.5, ми додали пункт про те, як змінились особливості підтримки біженців у країнах Європи, на основі даних другої хвилі опитування.

3.6. Портрети біженців

В цьому розділі, де ми інформуємо про портрети біженців – розподіл на кластери, жодних змін не було зроблено.

4. Повернення українських біженців

4.1. Огляд літератури про повернення біженців

Цей підрозділ змін не зазнав у порівнянні з проміжною версією дослідження.

4.2. Чи планують українці повертатися?

Підрозділ 4.2 ми розділили на три пункти, щоб розділити інформацію станом на листопад 2022, травень 2023, та регресійний аналіз.

4.2.1. Чи планували українці повертатися станом на листопад–грудень 2022 року?

В цьому підпункті інформація щодо того, чи планували біженці повертатися станом на листопад–грудень 2022 року, відповідає проміжній версії записки, окрім доданої інформації про результати опитувань на цю тему, проведених іншими організаціями станом на кінець 2022 - початок 2023 років.

4.2.2. Чи готові українці повертатися: Регресійний аналіз

Тут ми представили результати регресійного аналізу щодо готовності повернення українських біженців. Для цього використали впорядковану логіт-модель (ordered logit regression) та дані першої хвили опитування.

4.2.3. Чи готові українці повертатися станом на травень 2023 року?

Тут ми надали інформацію щодо намірів українців повернутися до України на основі другої хвили опитування: скільки людей повернулося після першої хвили опитування, чому вони це зробили, а також ми описали плани тих, хто ще залишається за кордоном.

4.3. Скільки українців повернеться?

4.3.1. Ситуація станом на листопад 2022 року

Цей пункт був відокремлений для того, щоб висвітлити інформацію станом на листопад 2022 року, що відповідає проміжній записці.

4.3.2. Хто саме повернеться, а хто залишиться?

В цьому пункті зосереджена увага поверненню українців станом на листопад 2022 року. Ми додали інформацію про демографічні втрати, з якими стикнеться Україна через неповернення її громадян.

4.3.3. Ситуація станом на травень 2023 року

Тут ми описали ситуацію з поверненням українських біженців на основі нових даних щодо їх кількості за кордоном, а також даних другої хвили опитування щодо того, скільки біженців планують повернутися. Додали інформацію щодо повернення дітей, особливо старшого віку, засновуючись на питанні, яке було поставлено батькам про їхніх дітей під час другої хвили: «Чи хочуть вони повертатися до України?». Навели дані щодо впливу на економіку – відсоткові втрати ВВП, зважаючи на різні сценарії щодо кількості українських біженців, які залишаться за кордоном.

4.4. Ставлення європейців до біженців із України

Цей підрозділ ми поділили на два пункти зважаючи на етапи опитування й презентацію результатів інших досліджень, які стосуються цієї теми.

4.4.1. Ситуація станом на листопад 2022 року

Додали результати інших опитувань щодо підтримки українських біженців у різних країнах Європи та світу.

4.4.2. Ситуація станом на травень 2023 року

Представили інформацію щодо ставлення європейців до українських біженців, засновуючись на даних другої хвили опитування. Також додали результати дослідження, які проводили в Польщі у травні–червні 2023 року щодо рівня підтримки допомоги українцям серед польських громадян.

4.5. Адаптація українців на ринку праці ЄС

Цей розділ ми розділили на чотири підрозділи.

4.5.1. Огляд досліджень щодо освіти та залученості до ринків праці ЄС українських біженців

Тут ми виокремили інформацію щодо працевлаштованості українців в країнах ЄС станом на кінець 2022 року, а також їхньої підприємницької діяльності в Польщі.

4.5.2. Ситуація з працевлаштуванням українців станом на листопад 2022 року

Ми представили інформацію щодо ситуації з працевлаштуванням українців станом на листопад 2022 року. Вона відповідає тій, яка представлена у проміжному звіті.

4.5.3. Вплив українських біженців на економіки країн, що їх приймають

Представили інформацію щодо негативного і позитивного ефектів інтеграції українських біженців в європейських країнах.

4.5.4. Ситуація з працевлаштуванням українців станом на травень 2023 року

Проаналізували ситуацію з працевлаштуванням станом на травень 2023 року, засновуючись на результатах другої хвилі опитування.

4.6. Чи планують українські біженці мігрувати далі?

До фінальної версії записки ми додали новий підрозділ, в якому описуємо плани українських біженців переїжджати з країни поточного перебування до іншої. Цей підрозділ побудований на основі результатів опитування першої хвилі.

5. Висновки та рекомендації

5.1. Висновки

Ми оновили висновки з огляду на нові дані й зміни результатів дослідження.

5.2. Рекомендації

Додали пропозицію щодо розвитку державно-приватного партнерства, збільшення ресурсів на комунікацію зі співвітчизниками за кордоном через дипломатичні представництва, спрощення реінтеграції дітей до навчання в українських школах та вступу українських випускників іноземних шкіл до українських навчальних закладів.